

ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

THE POLICY OF NATIONAL SECURITY

Дигитална безбедност,
регионални и међународни процеси

ISSN 2334-959X

УДК 351.862/.863(497.11)

Број 1/2026.

ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

The Policy of National Security

Издавач

Институт за политичке студије

Адреса: Добрињска 11, Београд

www.ips.ac.rs

Телефон: 011/3349 204;

Имејл адреса: pnb@ips.ac.rs

ISSN 2334-959X УДК 351.862/.863(497.11)

Број 1/2026 vol. 31.

ЧАСОПИС ИЗЛАЗИ ТРИ ПУТА ГОДИШЊЕ

За издавача

др Миша Стојадиновић, научни саветник, Институт за политичке студије, Београд, Србија

Главни и одговорни уредник

др Марија Ђорић, научни саветник, Институт за политичке студије, Београд, Србија

Извршни уредник

мрр Милица Стојчић, истраживач-сарадник, Институт за политичке студије, Београд, Србија

Редакција часописа

др Љубиша Деспотовић, научни саветник, Институт за политичке студије, Београд, Србија

др Дејана Вукасовић, научни саветник, Институт друштвених наука, Београд, Србија

др Драгана Коларић, редовни професор, Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд, Србија

др Владан Петров, редовни професор, Универзитет у Београду, Правни факултет, Србија

Eugen Strautiu, Ph.D., Full Professor, Lucian Blaga University of Sibiu, Faculty of Social Sciences and Humanities, Romania

др Ивана Бодрожић, ванредни професор, Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд, Србија

др Дејан Антић, ванредни професор, Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, Србија
Markéta Kocmanová, Ph.D., Lead Researcher, Charles University Prague, Faculty of Social Sciences, Czech Republic

Neszmélyi György Iván, Ph.D., Professor, Milton Friedman Doctoral School of Economics and Management Sciences, Milton Friedman University, Budapest, Hungary

Секретари редакције

мрр Ненад Спасојевић, истраживач-сарадник, Институт за политичке студије, Београд, Србија

мрр Мирослав Радовановић, истраживач-приправник, Институт за политичке студије, Београд, Србија

Савет часописа

др Радослав Гађиновић

др Сима Аврамовић, професор емеритус, Универзитет у Београду, Правни факултет, Србија

др Миле Бјелајац, научни саветник, Институт за новију историју Србије, Београд, Србија

др Радован Радиновић, професор, Универзитет одбране, Институт за стратегијска истраживања, Београд, Србија

др Дарко Танасковић, редовни професор, Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Србија

др Миленко Целстовић, редовни професор, Универзитет у Београду, Факултет безбедности, Србија

др Горан Матић, ванредни професор, Универзитет Унион – Никола Тесла, Факултет за пословне студије и право, Београд, Србија

Чланови Савета из иностранства

Bojan Dobovšek, Ph.D., Full Professor, University of Maribor, Faculty of Criminal Justice and Security, Slovenia

Snežana Nikodinovska-Stefanovska, Ph.D., Full Professor, University „St Kliment Ohridski” – Bitola, Faculty of Security Skopje, North Macedonia

Marius Vacarelu, Ph.D., Full Professor, National University of Political Studies and Public Administration, Bucharest, Romania

Слог и штампа

Комазец, Инђија

Тираж

50

Радове објављене у овом часопису није дозвољено прештампавати, било у целини, било у деловима, без изричите сагласности издавача. Оцене изнесене у чланцима лични су ставови њихових аутора и не изражавају мишљење нити уредништва, нити установа у којима су аутори запослени.

ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

САДРЖАЈ

Уводник X

ДИГИТАЛНА БЕЗБЕДНОСТ, РЕГИОНАЛНИ И МЕЂУНАРОДНИ ПРОЦЕСИ

Горан Матић

ПРЕКОМЕРНА ТАЈНОСТ У ДЕМОКРАТИЈАМА:
БИРОКРАТСКИ РЕФЛЕКС ИЛИ БЕЗБЕДНОСНА
ИЛУЗИЈА?1-27

Душан Пророковић

РУСКО-АМЕРИЧКИ ОДНОСИ
У ДРУГОМ МАНДАТУ ДОНАЛДА ТРАМПА:
ИЗМЕЂУ ЖЕЉА И РЕАЛНОСТИ29-59

Марта Нешковећ

ВИШЕДИМЕНЗИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ
У ПРАКСИ МУАЈ ТАЈА61-86

Митко Арнаудов, Сања Јелисавић Трошић, Марјан Гјуровски

СТРАТЕГИЈА НАЦИОНАЛНЕ ОДБРАНЕ И ОТПОРНОСТ
БЕЗБЕДНОСНОГ СЕКТОРА СЕВЕРНЕ МАКЕДОНИЈЕ У
ДОБА САВРЕМЕНИХ БЕЗБЕДНОСНИХ ИЗАЗОВА89-108

Александар Гајић

ГЕОПОЛИТИЧКЕ ПОСЛЕДИЦЕ
БАШАР АЛ АСАДОВОГ ПАДА У СИРИЈИ..... 111-135

Хатица Бериша, Дејан Петровић
ДЕЛОВАЊЕ ПАРАБЕЗБЕДНОСНИХ СТРУКТУРА
И СТРАНОГ ФАКТОРА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ У
ХИБРИДНОМ РАТУ ПРОТИВ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ137-168

Александар Богићевић
САЈБЕР РАТ ИЗРАЕЛА И ИРАНА: ДИГИТАЛНА
ДИМЕНЗИЈА БЛИСКОИСТОЧНИХ СУКОБА
У ПОСТ-УНИПОЛАРНОМ СВЕТУ171-194

Богдана Стјепановић, Срђана Ђурашевић
ДИГИТАЛНА СЕНКА: ИМПЛИКАЦИЈЕ ШЕРЕНТИНГА
НА НАЦИОНАЛНУ БЕЗБЕДНОСТ У РЕПУБЛИЦИ
СРБИЈИ УСРЕД ГЛОБАЛНИХ ПРЕТЊИ.....197-217

**THE POLICY
OF NATIONAL
SECURITY**

TABLE OF CONTENTS

Foreword..... X

**DIGITAL SECURITY, REGIONAL
AND INTERNATIONAL PROCESSES**

Goran Matic

EXCESSIVE SECRECY IN DEMOCRACIES:
BUREAUCRATIC REFLEX OR SECURITY ILLUSION?.....1-27

Dušan Proroković

RUSSIAN-AMERICAN RELATIONS IN DONALD TRUMP'S
SECOND TERM: BETWEEN DESIRES AND REALITY.....29-59

Marta Nešković

MULTIDIMENSIONAL SECURITY IN
MUAY THAI PRACTICE61-86

Mitko Arnaudov, Sanja Jelisavac Trošić, Marjan Gjurovski

NATIONAL DEFENCE STRATEGY AND RESILIENCE
OF THE NORTH MACEDONIA SECURITY SECTOR
IN THE ERA OF MODERN SECURITY CHALLENGES89-108

Aleksandar Gajić

GEOPOLITICAL CONSEQUENCES
OF BASHAR AL-ASSAD'S FALL IN SYRIA..... 111-135

<i>Hatidža Beriša, Dejan Petrović</i> ACTIVITIES OF PARASECURITY STRUCTURES AND FOREIGN FACTORS IN KOSOVO AND METOHIJA WITHIN THE HYBRID WAR AGAINST THE REPUBLIC OF SERBIA	137-168
<i>Aleksandar Bogičević</i> ISRAEL-IRAN CYBER WARFARE: THE DIGITAL DIMENSION OF MIDDLE EASTERN CONFLICTS IN A POST-UNIPOLAR WORLD.....	171-194
<i>Bogdana Stjepanović, Srđana Đurašević</i> THE DIGITAL SHADOWS: NATIONAL SECURITY IMPLICATIONS OF SHARENTING IN THE REPUBLIC OF SERBIA AMIDST GLOBAL THREATS	197-217

Уводник

Поштовани читаоци,

Упркос снажној динамици савремених политичких дешавања, научни часопис „Политика националне безбедности” покушава да остане актуелан и да анализира најбитније безбедносне процесе. Због тога смо и овога пута акценат ставили на објављивање тема које осликавају нашу реалност, што се види и из наслова броја „Дигитална безбедност, регионални и међународни процеси”.

Проф. др Горан Матић је истраживао феномен прекомерне тајности у савременим демократијама, кроз призму бирократског рефлекса и безбедносне илузије. Путем компаративне анализе, аутор закључује да је главни покретач овог феномена разлика између концепта *security secrecy* (заштите стварних безбедносних капацитета) и концепта *political secrecy* (заштите институција од одговорности).

Питањем вечито интересантних руско-америчких односа бавио се др Душан Пророковић, и то са посебним освртом на други мандат Доналда Трампа. Аутор је као „лакмус феномен” поставио Украјинску кризу, која у значајној мери обликује тренутне руско-америчке односе.

Како су борилачке вештине инкорпориране у савремене безбедносне системе, одлучили смо да простор у нашем часопису дамо раду др Марте Нешковић, који се бави улогом *муај таја* у идентитетским процесима. Овај рад анализира борилачку вештину *муај тај* као културну праксу, која указује на мултидимензионални карактер људске безбедности.

У нашем часопису увек има места за актуелне теме из региона, те смо објавили рад који елелирира стратегију националне одбране Северне Македоније, са посебним освртом на отпорност безбедносног сектора. Потписници наведеног рада су др Митко

Арнаулов, др Сања Јелисавац Трошић, и проф. др Марјан Гјуровски.

Овога пута резервисали смо место за једну веома значајну тему у међународном контексту, која се тиче савремене кризе у Сирији и региону Блиског истока. Колега др Александар Гајић је истраживао геополитичке последице рушења Асадовог режима, са претходном генезом догађаја у Сирији. Такође и рад колеге Александра Богићевића фокус ставља на израелско-ирански сукоб, и то кроз призму дигиталне димензије, тј. сајбер рата.

Тема Косова и Метохије увек има посебно место у нашем часопису, тако да смо простор дали раду који се баве овом круцијалном проблематиком за Републику Србију. Рад др Хатице Берише и потпуковника Дејана Петровића анализира деловање парабезбедносних структура у хибридном рату на Косову и Метохији.

Рад др Богдане Стјепановић и Срђане Ђурашевић анализира концепт шерентинга на националну безбедност Републике Србије, што је недовољно обрађивана, а значајна тема у нашој научној заједници.

Као што се може приметити, часопис „Политика националне безбедности”, не само да прати све безбедносне феномене, обједињујући (првенствено) национални, регионални и међународни ниво, већ настојимо да будемо још бољи неголи што смо били. На том нимало лаком (али лепом) процесу, ради мали и вредни тим мојих сарадника (Милица Стојчић, Ненад Спасојевић и Мирослав Радовановић), који се труде да у сваком новом броју направимо један мали (али важан) корак напред, те као и главни и одговорни уредник имам потребу да овога пута то и напоменем.

Читајте нас до следећег броја, за који припремамо пуно нових и значајних научних анализа.

Срдачан поздрав,

*Главни и одговорни уредник часописа
Политика националне безбедности
Проф. др Марија Ђорић, научни саветник*

FOREWORD

Dear readers,

Despite the dynamic nature of contemporary political developments, the scientific journal “Policy of National Security” strives to remain relevant and analyse the most important security processes. For this reason, and at this time, we have emphasised publishing topics that reflect our reality, as seen in the issue title “Digital Security, Regional and International Processes”.

Prof. Dr Goran Matić has researched the phenomenon of excessive secrecy in contemporary democracies through the prism of bureaucratic reflex and security illusion. Through comparative analysis, the author concludes that the main driver of this phenomenon is the difference between the concept of *security secrecy* (protection of real security capacities) and the concept of *political secrecy* (protection of institutions from accountability).

The issue of ever-interesting Russian-American relations was addressed by Dr Dušan Proroković, with particular reference to Donald Trump’s second term. The author set the Ukrainian crisis as a “litmus phenomenon”, which significantly shapes current Russian-American relations.

As martial arts have been incorporated into contemporary security systems, we decided to give space in our journal to the work of Dr Marta Nešković, which deals with the role of Muay Thai in identity processes. This paper analyses Muay Thai as a cultural practice, highlighting its multidimensional character and its role in human security.

There is always room in our journal for current topics from the region, and we have therefore published a paper that elaborates on North Macedonia’s national defence strategy, with particular reference to the resilience of the security sector. The authors of the aforementioned paper are Dr Mitko Arnaudov, Dr Sanja Jelisavac Trošić, and Prof. Dr Marjan Gjurovski.

This time, we have reserved space for a very significant topic in the international context: the contemporary crisis in Syria and the Middle East. Our colleague Dr Aleksandar Gajić has researched the geopolitical consequences of the collapse of the Assad regime, with a focus on the events leading up to it in Syria. Also, the paper by our colleague Aleksandar Bogićević focuses on the Israeli-Iranian conflict through the prism of the digital dimension, i.e., cyber warfare.

The topic of Kosovo and Metohija always has a special place in our journal, so we have given space to a paper dealing with this crucial issue for the Republic of Serbia. The paper by Dr Hatidža Beriša and Lieutenant Colonel Dejan Petrović analyses the activities of para-security structures in the context of the hybrid war in Kosovo and Metohija.

The paper by Dr Bogdana Stjepanović and Srđana Đurašević analyses the concept of sharenting in relation to the national security of the Republic of Serbia, which is an insufficiently explored yet significant topic in our scientific community.

As can be observed, the journal “Policy of National Security” not only covers all security phenomena, uniting (primarily) the national, regional, and international levels, but also strives to be even better than it has been. On this not at all easy (but beautiful) process, a small and diligent team of my associates (Milica Stojčić, Nenad Spasojević, and Miroslav Radovanović) is working, striving with each new issue to make a small (but important) step forward, and as the editor-in-chief, I feel the need to point this out this time as well.

Read us until the next issue, when we will be publishing many new and significant scientific analyses.

Kind regards,

*Editor-in-Chief of the journal
Policy of National Security,
Ph.D. Marija Đorić*

ДИГИТАЛНА
БЕЗБЕДНОСТ,
РЕГИОНАЛНИ И
МЕЃУНАРОДНИ
ПРОЦЕСИ

Горан Матић*

*Факултет за пословне студије и право, Универзитет
„Унион – Никола Тесла”, Београд, Република Србија*

ПРЕКОМЕРНА ТАЈНОСТ У ДЕМОКРАТИЈАМА: БИРОКРАТСКИ РЕФЛЕКС ИЛИ БЕЗБЕДНОСНА ИЛУЗИЈА?

Сажетак

Систематска прекомерна класификација информација унутар безбедносних апарата Сједињених Америчких Држава, Европске уније и кључних НАТО савезника представља структурну аномалију у оквиру либералних демократија. Кроз компаративну анализу, рад идентификује да је кључни покретач овог феномена разлика између концепта *security secrecy* (заштите стварних безбедносних капацитета) и концепта *political secrecy* (заштите институција од одговорности). Истраживање показује да, упркос различитим правним традицијама, сви анализирани системи деле заједничке структурне обрасце: *defensive classification* као стратегију минимизације ризика, асиметричне подстицаје који санкционишу отвореност и слабост механизма спољашњег надзора. Последице овакве праксе обухватају ерозију јавног поверења, отежану сарадњу унутар НАТО савеза и смањену ефикасност у процесима доношења одлука. У раду се закључује да решења захтевају промену парадигме – од логике „потребе да се сакрије” (*need to conceal*) ка принципу „права да се зна” (*the right to know*), заснованом на претпоставци отворености као основи демократске легитимности. Као кључни оперативни кораци истичу се увођење обавезног утврђивања рока истека

* Имејл адреса: goran.matic@nsa.gov.rs; ORCID: 0000-0001-8443-5797.

важења класификације (*sunset* клаузула), јачање независности и надлежности надзорних тела, као и хармонизација стандарда на нивоу НАТО и Европске уније ради спречавања злоупотребе тајности у сврху управљања информацијама, а не заштите безбедности.

Кључне речи: прекомерна класификација, тајност, обавештајна заједница, демократска одговорност, право на приступ информацијама, Сједињене Америчке Државе, Европска унија, НАТО, компаративна анализа.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Прекомерна класификација није административна грешка она представља системски избор. У демократијама заснованим на принципима одговорности и транспарентности, масовно означавање докумената као „тајних”, без јасних и проверљивих критеријума, трансформише тајност из изузетка у правило. Последица такве праксе није повећана безбедност, већ ослабљен надзор и фрагментирана сарадња међу савезницима.

Овај рад полази од тезе да је прекомерна класификација један од најозбиљнијих, али истовремено и најмање регулисаних изазова савремених безбедносних система. Док се јавне и стручне расправе интензивно фокусирају на вештачку интелигенцију, кибернетичку одбрану и хибридне претње, пракса рутинског затварања информација остаје у великој мери занемарена – иако директно подрива демократске вредности које те државе формално заступају.

Пре анализе специфичних националних система, неопходно је указати на универзалне оквире међународних организација. Иако Уједињене нације немају јединствен систем класификације, њихови органи су током времена артикулисали принципе равнотеже између безбедности и транспарентности. Смернице Организације Уједињених нација за образовање, науку и културу о слободи информација и националној безбедности (УНЕСКО) (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization 2014) захтевају да свака рестрикција буде законита, неопходна и пропорционална у демократском друштву. Организација за европску безбедност и сарадњу је у Истанбулском документу (*The*

OSCE Istanbul Document) из 1999. године (Organization for Security and Cooperation in Europe [OSCE] 1999) нагласила да тајност не сме бити изговор за избегавање одговорности.

Ови универзални стандарди представљају нормативни темељ на којем су касније изграђени детаљнији и операционализовани инструменти укључујући Цвана принципе о националној безбедности и праву на информације (*Tshwane Principles on National Security and the Right to Information*) из 2013. године (Open Society Foundations 2013), Тромсе конвенцију Савета Европе о приступу званичним документима из 2009. године (Tromsø Convention 2009), евалуационе механизме Групе држава против корупције при Савету Европе (*Group of States against Corruption – GRECO*) (Council of Europe 2018), нормативне оквири Европске уније (ЕУ) у форми Одлуке Савета 2013/488/ЕУ о безбедносним правилима за заштиту тајних података ЕУ (Decision 2013/488) и Организације Северноатлантског уговора у форми НАТО (*North Atlantic Treaty Organization*) Глосара термина и дефиниција, издање ААР-06 (*Glossary of Terms and Definitions, AAP-06 edition*) (NATO Standardization Office 2021). Заједничка порука свих ових аката је јасна: легитиман безбедносни интерес не сме надјачати демократске захтеве транспарентности, парламентарног надзора и јавног интереса. Ипак, компаративна анализа показује да јаз између нормативне усаглашености и оперативне праксе остаје централни проблем прекомерне класификације у савременим демократијама.

Иако се праксе разликују, међународни и регионални оквири показују кохерентност у дефинисању принципа одговорне класификације. Група држава против корупције при Савету Европе у више циклуса истиче да прекомерна тајност подрива антикорупцијске механизме и надзор, нарочито у јавним набавкама и управљању ресурсима. НАТО глосар и Безбедносна правила ЕУ инсистирају на пропорционалности, образложености и временском ограничењу. Ови стандарди показују консензус да тајност мора бити изузетак, а не правило – консензус који, као што ће анализа показати, често остаје на нивоу теорије, а не праксе.

У основи феномена лежи парадокс демократије и тајности: либерална демократија, како је концептуализују Дал (*Robert Dahl*) и Хабермас (*Jürgen Habermas*), захтева отвореност као услов легитимности политичке воље (Dahl 1989; Habermas 1996). Ипак,

унутар тих система развијају се апарати чија функционалност почива на контролисаној затворености што ствара напетост између права на знање и потребе за тајношћу (Fenster 2006). Тајност у обавештајним институцијама није само процедурални алат, већ постаје део организационе културе „основна претпоставка” која обликује идентитет служби и понашање припадника (Schein 2010). Тако се тајност трансформише из техничког избора у нормативни императив, стварајући услове за системску прекомерност.

Анализа обухвата три аналитичка нивоа: САД, као глобалног хегемона са најразвијенијим обавештајно-безбедносним апаратом; ЕУ као наднационални ентитет са слојевитим и фрагментираним режимима тајности; и три европске државе – Уједињено Краљевство, Француску и Немачку – које карактеришу различити приступи тајности, у распону од британске „културе службе” до немачког наслеђа Штазија (*Stasi*), као главне тајне обавештајне службе Источне Немачке.

Теоријски оквир рада комбинује теорију бирократског понашања (Wilson 1989), у оквиру које се истиче избор стратегије минималног ризика, и теорију демократске одговорности (Fenster 2006), која инсистира на томе да тајност мора представљати изузетак, а не правило у функционисању демократских институција. Додатно, рад се ослања на критичку литературу о феномену „пропусног Левијатана” (*Leaky Leviathan*) (Pozen 2013) и институционалној динамици прекомерне класификације (Aftergood 2023).

Методолошки приступ заснива се на упоредној анализи случајева и укључује разматрање следећих материјала: званичних извештаја Врховне ревизорске институције САД (*Government Accountability Office – GAO*), Европског омбудсмана (*European Ombudsman*) и Одбора немачког Бундестага за контролу служби безбедности (*Parlamentarisches Kontrollgremium – PKGr*); релевантне академске литературе аутора, као што су Стивен Афтергуд (*Steven Aftergood*) и Дејвида И. Поузена (*David E. Pozen*), истраживачких пројеката Националног безбедносног архива при Универзитету „Џорџ Вашингтон” (*National Security Archive at George Washington University*), као и анализу кључних афера, као што су Пентагонски документи (*Pentagon Papers*), афера Сноуден (*Snowden affair*), немачке Савезне обавештајне службе (*Bundesnachrichtendienst – BND*).

Структура рада прати логику систематског поређења: друго поглавље посвећено је анализи праксе у САД, треће ЕУ, четврто доноси упоредну анализу три одабране европске државе, док пето поглавље пружа синтетички закључак о могућим путевима ка успостављању одговорне транспарентности.

Истраживање се фокусира искључиво на компаративну анализу система САД, ЕУ и кључних НАТО савезника. Систем заштите тајних података у Србији није предмет анализе овог рада.

Иако се НАТО помиње у наслову и ширем контексту рада као оквир за дељење тајних информација међу западним демократијама, рад не анализира његов систем класификације (нпр. ААР-06, *Cosmic Top Secret*). Разлог је методолошки: НАТО нема сопствене обавештајне капацитете нити производи оригиналне тајне податке, већ делује као механизам размене информација насталих на националном нивоу. Сходно томе, прекомерна класификација у контексту НАТО одражава праксе држава чланица пре свега САД, Уједињеног Краљевства, Француске и Немачке – које су обухваћене анализом. Додатно, НАТО стандарди, укључујући принципе „потребно је да зна” (*need-to-know*) и „потребно је поделити” (*need-to-share*), већ су инкорпорирани у националне системе и оквир ЕУ, па њихово разматрање кроз призму држава чланица пружа адекватан аналитички увид у функционисање тајности у Трансатлантском савезу.

Унутар дискурса о прекомерној тајности могу се разликовати три приступа. Први, критички, својствен организацијама цивилног друштва и актерима права на приступ информацијама, усмерава се на злоупотребе и последице по транспарентност и демократску контролу. Други, одбрамбени, карактеристичан за органе власти и безбедносне структуре, полази од потребе за очувањем постојећих пракси и наглашава ризике које би смањење тајности могло произвести по безбедност, стабилност или међународне обавезе. Трећи, академски, заузима неутралну позицију: кроз анализу нормативног оквира, упоредне праксе и примене настоји да идентификује слабости система и могућности унапређења.

Овај рад припада трећем, академском приступу. Његов циљ није да заузме страну у постојећим полемикама, већ да понуди аналитички оквир који омогућава разумевање зашто се проблеми у области заштите тајних података понављају, како различити

приступи обликују праксу и на који начин је могуће постићи функционалнију равнотежу између безбедности, одговорности и јавног интереса.

Наслов рада поставља дилему: да ли је прекомерна класификација последица бирократског рефлекса – рационалног, али уско инструменталног одговора на перципиране ризике – или безбедносна илузија: стратегија која прикрива политичку непрозирност, избегавање одговорности и управљање јавним перцепцијама под изговором националне безбедности? Анализа показује да су ове две опције у пракси често нераздвојиве: бирократски рефлекс постаје механизам којим се производи и одржава безбедносна илузија. Када се страх од грешке, каријерни ризик и институционална инерција систематизују као „стратегија минималног ризика” (*minimum-risk strategy*), тајност престаје да буде техничка мера и постаје инструмент контроле информација, а не заштите безбедности.

ТЕОРИЈСКЕ ПАРАДИГМЕ: ТАЈНОСТ ИЗМЕЂУ СУВЕРЕНИТЕТА И ДЕМОКРАТског ИЗУЗЕТКА

Пре компаративне анализе националних система, неопходно је разјаснити теоријске дилеме односа тајности и демократије. Парадокс либералне демократије лежи у потреби за отвореношћу као извором легитимности, али и за тајношћу као условом функционалности безбедносних апарата (Dahl 1989; Habermas 1996). Овај однос може се разумети кроз две супротстављене теоријске традиције.

Суверенитетска парадигма – од Жана Бодена (*Jean Bodin*) до Карла Шмита (*Carl Schmitt*) – третира тајност као атрибут суверене власти. Код Бодена, суверенитет подразумева способност државе да самостално одлучује о питањима од виталног значаја, укључујући право да одређене информације задржи ван домаћаја јавности. Шмит овај однос радикализује тврђом да је „суверен онај ко одлучује о изузетку” (Schmitt [1922] 2005). Изузетак функционише изван процедура јавности и транспарентности, што тајност чини предусловом ванредног одлучивања. У савременим безбедносним државама ова логика је институционализована: извршна власт задржава контролу над тајним подацима, полазећи

од претпоставке да је тајност услов ефикасног деловања у кризним ситуацијама.

Демократска парадигма темељи се на Хабермасовом начелу да је јавност основ демократске легитимације власти. Јавна расправа и приступ информацијама омогућавају контролу политичке моћи и трансформишу „наративну власт” у „дискурзивну одговорност” (Habermas 1996). Тајност није правило, већ одступање које захтева строго ограничено оправдање. У демократском поретку дозвољена је искључиво као контролисано и привремено одступање ради заштите конкретног и легитимног интереса. Проблем настаје када се изузетак претвори у правило, а јавност у секундарну вредност.

Правно гледано, тајност није обавезујућа норма (*ius cogens*) нити апсолутно право државе. Она је изузетак у односу на правило транспарентности, али строго уређен законом. Тајност је облик административне дискреције са јасно утврђеним правним границама. Органи власти морају сваку одлуку о тајности: 1) образложити, 2) засновати на процени штете, 3) временски ограничити и 4) учинити подложном контроли. Овај оквир, заједнички Цвана принципима (Open Society Foundations 2013) и Тромсе конвенцији, чини нормативни темељ одговорне класификације.

Кључна аналитичка разлика лежи у дистинкцији између заштите стварних безбедносних капацитета (*security secrecy*) и „заштите институција од одговорности” (*political secrecy*). Прва се односи на заштиту стварних безбедносних капацитета (извори, методе, оперативни планови, сајбер одбрана), док друга служи заштити институција и носилаца власти од одговорности, надзора или јавне критике. Теоријска теза која произилази из ове дистинкције гласи: прекомерна тајност (*overclassification*) често је политички, а не безбедносни проблем. Она је последица ширења изузетка и асиметрије моћи унутар институција, а не вишка безбедносне пажње.

Ова дистинкција постаје релевантна при анализи образаца прекомерне класификације. Политичка тајност у пракси се манифестује кроз: 1) масовно означавање целих докумената као тајних, иако је осетљив само део; 2) ретроактивно проглашавање тајности након што су информације постале јавне – као облик

накнадне цензуре; 3) очување „застарелих тајни” без редовне ревизије ризика; и 4) проширење појма „националног интереса” на комерцијалне или административне податке. Ови обрасци, различито формализовани, препознатљиви су у свим системима – од САД до Немачке – што указује на структурну динамику, а не на изоловане институционалне грешке.

Савремени безбедносни оквири све више преиспитују традиционални модел *потребно је да зна* као искључиви принцип. У доба хибридних претњи, масовног надзора и комплексних изазова, овај рестриктивни приступ показује ограничења. Зато се афирмише принцип *потребно је поделити* – идеја да информације морају бити доступне актерима који их могу оперативно искористити за колективну одбрану, чак и ако нису директно укључени у њихово стварање. Ова еволуција није супротстављање, већ надоградња: принцип *потребно је да зна* штити од злоупотребе, а принцип *потребно је поделити* обезбеђује ефикасност и отпорност. Дихотомија је институционализована у Безбедносним правилима ЕУ и Глосару НАТО термина и дефиниција, издање ААР-06, где оба приступа представљају комплементарне принципе.

Овај теоријски оквир представља аналитичку „мапу” за испитивање конкретних система. Он омогућава да се разликује легитимна безбедносна тајност од политичке злоупотребе, идентификује тренутак када се „изузетак” претвара у „правило” и процени да ли се тајност користи као инструмент заштите или контроле. Са овим концептуалним алатима, анализа се усмерава ка компаративном разматрању три нивоа: САД као глобалне парадигме, ЕУ као наднационалног експеримента и кључних НАТО савезника са њиховим различитим традицијама. Ова дихотомија је посебно релевантна у контексту савезничких организација, као што је НАТО, у којима се принципи *need-to-know* (заштита од отицања информација) и *need-to-share* (обезбеђивање колективне одбране) налазе у сталном напону. Глосар НАТО термина и дефиниција, издање ААР-06 експлицитно препознаје ову дихотомију, али, као што показује пракса, технички стандарди сами по себи често нису довољни да превазиђу културне и политичке препреке дељењу информација.

Сједињене Америчке Државе: парадигма културе тајности

САД представљају најразвијенији, али и најпроблематичнији пример системске прекомерне класификације. Иако се описују као „отворена демократија”, САД функционишу под режимом тајности без преседана у модерној историји. Према проценама Федерације америчких научника (*Federation of American Scientists*), амерички безбедносни апарат годишње класификује преко 50 милиона страница докумената – бројка која, иако нижа него у врхунцу Хладног рата, и даље указује на масовну примену принципа „класификуј све што можеш” (Aftergood 2023). Ова пракса је утемељена у административној култури, правном оквиру и институционалним подстицајима који награђују предострожност, а кажњавају отвореност.

Основни правни акт који је деценијама регулисао класификацију у САД била је Уредба 13526 (*Executive Order 13526*) (Federal Register 2009). Она дефинише три нивоа класификације – поверљиво (*Confidential*), строго поверљиво (*Secret*) и државна тајна (*Top Secret*) – и захтева класификацију само ако њено неовлашћено откривање може „очигледно угрозити националну безбедност”. На папиру оквир делује разумно, али у пракси не постоји ефикасан механизам за проверу оправданости. Одлуку доноси појединачни службеник, често без адекватне обуке, надзора или последица у случају прекомерне тајности. Исти акт предвиђа аутоматску декласификацију након 25 година, али дозвољава неограничене изузетке „због трајних безбедносних интереса”. Последица је да више од 80% докумената старијих од 25 година остаје класификовано (Public Interest Declassification Board 2022), па „аутоматска” декласификација постаје бирократска фикција. У октобру 2022. администрација председника Џоа Бајдена (*Joe Biden*) донела је Уредбу 14040 (*Executive Order 14040*) (Federal Register 2022), која је требало да представља „реформу за нову еру”. Акт настоји да ублажи хроничне слабости система: уводи стандарде за „дигиталну компатибилност” класификованих података, повећава улогу Националне архиве у координацији декласификације и подстиче технологије за „масовну декласификацију”. Међутим, како истиче Поузен (Pozen 2023), Уредба 14040 не решава кључни

проблем: не ограничава дискрецију службеника у класификацији нити уводи санкције за неоправдану прекомерност. Реформа остаје унутар логике „технократског управљања” – унапређује процесе, али не преиспитује културу тајности која их производи.

Постоје три кључна фактора који објашњавају опстанак прекомерне класификације у САД:

1) Култура тајности – наслеђе Хладног рата и „рата против тероризма” створило је менталитет у коме је „сигурније затворити него објавити”. Како је један бивши директор Централне обавештајне агенције (*Central Intelligence Agency – CIA*) изјавио пред Конгресом: „Нико никада није изгубио посао зато што је прекорачио у тајности” (US Congress 2016; Aftergood 2023; Schein 2010). Тајност је постала део професионалног идентитета, док се отвореност перципира као ризик.

2) Страх од одговорности – службеници знају да ће бити санкционисани ако нешто открију, али готово никада ако неоправдано сакрију. Случајеви Челси Менинг (*Chelsea Manning*) и Едварда Сноудена (*Edward Snowden*) показали су да цурење информација, чак и у јавном интересу, води затвору или егзилу. Како примећује Фенстер (Fenster 2006), систем ствара асиметричне подстицаје који поткопавају демократску одговорност.

3) Бирократска инертност – процес декласификације је спор, скуп и технички захтеван. Уместо систематске ревизије, агенције продужавају статус тајности „за сваки случај”. То је пример „стратегије минималног ризика” (Wilson 1989): када су трошкови грешке у корист отворености високи, а у корист тајности занемарљиви, избор је увек – тајност.

Два примера посебно илуструју последице прекомерне тајности:

1) Рат у Ираку (2003–2011) – док су медији и Конгрес расправљали о „оружју за масовно уништење”, кључни извештаји обавештајних служби који су указивали на недостатак доказа били су класификовани. Тек касније постало је јасно да је тајност онемогућила информисану демократску дебату. Како је закључила Комисија за истраживање терористичког напада 11. септембра 2001, „тајност није штитила националну безбедност – она је прикривала неспремност и лош суд” (The National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States [9/11 Commission] 2004, 417).

2) Програми масовног надзора НСА (*National Security Agency – NSA*) – како је показао случај Едварда Сноудена (*Edward Snowden*) 2013, сегменти програма *PRISM* и *UPSTREAM* били су класификовани не због оперативне осетљивости, већ ради прикривања обима надзора над грађанима. Последица је била криза поверења између државе и друштва. Како истиче Метју Конели (*Matthew Connelly*), „када се чак и судске одлуке класификују, демократија губи свој рефлексивни капацитет” (*Connelly 2023*).

Прекомерна тајност директно подрива надзор Конгреса као кључни механизам демократске контроле. Иако Конгрес формално има право на приступ свим обавештајним информацијама, у пракси се тај приступ често одлаже или се достављају непотпуни материјали. Тако мали број законодаваца треба да надзире десетине хиљада класификованих активности годишње, што је практично немогуће. Додатни проблем је историјска амнезија: без приступа архивској грађи, истраживачи и будући доносиоци одлука лишени су могућности да уче из прошлости. Како је приметио историчар Метју Конели, „када држава сама пише сопствену историју, она постаје мит, а не лекција” (*Connelly 2023*).

Европска унија: изазови наднационалне тајности

ЕУ представља посебан случај у анализи прекомерне класификације, не због обима обавештајног апарата, већ зато што заштиту осетљивих информација гради на националним режимима тајности. Парадокс – „европска транспарентност” заснована на „националној затворености” – ствара слојевиту архитектуру тајности која често делује као баријера, а не као филтер. Последица је систем у којем информације могу бити двоструко или троструко класификоване: на нивоу државе чланице, као тајни податак ЕУ, а понекад и кроз билатералне споразуме са НАТО или САД. Основни правни акт који уређује тајност на нивоу ЕУ јесте Одлука Савета 2013/488/ЕУ о безбедносним мерама за заштиту тајних података Европске уније (*Council of the European Union 2013*). Она дефинише четири степена тајности, односно нивоа класификације: ЕУ интерно (*EU Restricted*), ЕУ поверљиво (*EU Confidential*), ЕУ строго поверљиво (*EU Secret*) и ЕУ државна тајна (*EU Top Secret*).

На нормативном нивоу систем омогућава интероперабилност институција и држава чланица. У пракси, међутим, свака

држава задржава суверену контролу над тумачењем и применом категорија. Тако немачки документ означен као *VS – Nur für den Dienstgebrauch* (Тајно – само за службену употребу) у Бриселу може бити третиран као *EU Restricted*, док француски документ истог садржаја може бити подигнут на ниво *EU Secret*, услед институционалне културе заштите података од виталног значаја за француску државу *secret défense*. Оваква фрагментација у перцепцији ризика чини заједничку аналитичку делатност готово немогућом.

ЕУ нема централни орган за декласификацију. Документ означен као *EU Secret* задржава тај статус све док га држава чланица или институција (нпр. Савет ЕУ) изричито не декласификује, уз сагласност свих актера укључених у његово креирање. У пракси то значи да већина докумената никада не губи статус тајности. Теоријска усаглашеност са стандардима често није праћена доследном применом: прописи ЕУ захтевају да класификација буде пропорционална, образложена, временски ограничена и заснована на конкретној штети, уз принципе *need-to-know* и *need-to-share*. Ипак, у пракси тајност се често третира као подразумевани поступак, нарочито у јавним набавкама, инфраструктурним пројектима и уговорима са страним капиталом или европским фондовима. Документи понекад добијају висок степен тајности без адекватне процене ризика или јасно дефинисаног интереса.

Пример праксе Европске агенције за сајбер безбедност (*European Union Agency for Cybersecurity – ENISA*) показује да повећана транспарентност у управљању инцидентима значајно повећава отпорност система. Насупрот томе, прекомерна тајност смањује међусекторску сарадњу – како између државних институција, тако и између јавног и приватног сектора. Оваква затвореност је у супротности са принципом *потребно је поделити* који је према европским стандардима сајбер безбедности кључан за ефикасну размену техничких информација и индикатора компромитовања.

Три фактора објашњавају прекомерну класификацију на нивоу ЕУ:

1) Заштита преговарачке позиције – у трговинским преговорима (нпр. Трансатлантски трговинско-инвестициони споразум са САД, Трговински споразум са Канадом, Заједничка

спољна политика) Европска комисија и делегације често класификују чак и техничке анализе како би ограничиле јавну расправу. Европски омбудсман више пута је критиковао ову праксу, нарочито у контексту преговора са САД у области дигиталне привреде (European Ombudsman 2021).

2) Недостатак парламентарног надзора – за разлику од националних система, Европски парламент нема директан надзор над документима означеним као тајни подаци ЕУ (*EU Classified Information – EUCI*). „Међуинституционални споразум о поверљивим документима” ограничава приступ на уски круг посланика, без права на јавно објављивање или расправу.

3) Култура дипломатске резерве – многи званичници ЕУ долазе из националних дипломатских служби где је тајност правило. Та менталност преноси се у Брисел, где се „безбедносна дозвола” често користи као статусни симбол, а не као инструмент нужности.

Два случаја јасно показују системске проблеме:

1) Преговори о Трансатлантском трговинско-инвестиционом споразуму (*Transatlantic Trade and Investment Partnership*) (2013–2016) – више од 90% докумената било је класификовано, укључујући анализе утицаја на здравство, животну средину и радна права. Када су међународне невладине организације Гринпис (*Greenpeace*) и Опсерваторија корпоративне Европе (*Corporate Europe Observatory*) објавиле делове документације, показало се да су бројни разлози за забринутост били оправдани, али је већ било прекасно за смислену јавну дебату.

2) Операција „Ирини” (*Operation IRINI*) (2020 – до данас) – поморска мисија ЕУ у Медитерану, усмерена на спровођење ембарга на оружје према Либији, класификовала је чак и геопросторне податке о кретању бродова као *EU Secret*. То је онемогућило независну верификацију мандата мисије и довело до оптужби да ЕУ прикрива сарадњу са либијским милицијама (European Parliament 2023).

Прекомерна класификација у ЕУ директно подрива принцип отворене и транспарентне Уније утврђен Лисабонским уговором (члан 1 Уговора о ЕУ). Уместо јасног увида у процесе одлучивања у области безбедности и спољне политике, грађани се суочавају са институционализованим зидом тајности, оправданим „ефикасношћу” или „деликатношћу”. Последица је

ерозија легитимитета: према Евробарометру 2024. године, само 28% грађана верује да институције делују у њиховом интересу, при чему је управо тајност један од кључних извора неповерења (European Commission 2024; Transparency International 2025).

Фрагментирана пракса класификације додатно отежава сарадњу унутар Уније. Немачка служба може располагати информацијом коју интерно третира као „поверљиву”, али када је проследи Европолу (*European Union Agency for Law Enforcement Cooperation – EUROPOL*), она постаје *EU Confidential* и више није доступна немачком парламентарном одбору за надзор. Такве јурисдикцијске замке стварају празнине у систему контроле и повећавају ризик од институционалних грешака.

Проблем се усложњава билатералним споразумима са НАТО, који уводе додатни слој класификације. Документ означен као *EU Secret* може бити прекласификован у *NATO Secret* ако садржи информације од значаја за савезничку одбрану. То ствара административне баријере и ризик од „пузајуће класификације” – постепеног и неоправданог повећања степена тајности докумената.

Упоредна анализа кључних НАТО савезника: Уједињено Краљевство, Француска, Немачка

Иако припадају истом трансатлантском савезу и суочавају се са заједничким безбедносним изазовима, Уједињено Краљевство, Француска и Немачка показују значајне разлике у приступу тајности – не толико у прописима, колико у институционалној култури, степену парламентарног надзора и спремности на преиспитивање пракси. Заједнички образац је да је прекомерна класификација мање последица закона, а више резултат имплицитних норми унутар обавештајних заједница (Moran 2022). Разлике у демократској традицији и историјском искуству доводе до варијација у томе колико је тајност подложна јавној и институционалној провери. Ова варијабилност одражава дубље разлике у организационим културама (Schein 2010): британски систем тумачи тајност кроз службену лојалност, француски као израз суверенитета, а немачки као потенцијалну претњу појединцу коју треба строго ограничити. Ова три модела представљају идеалан аналитички оквир за испитивање онога што Хабермас

назива „тензијом између административне ефикасности и демократске легитимности” (Habermas 1996).

Британски систем тајности темељи се на Закону о службеним тајнама (*Official Secrets Acts*) из 1989. године, који не дефинише шта је „тајно”, већ санкционише свако неовлашћено откривање информација које су „у поседу државног службеника” (Legislation 1989; Group of States against Corruption 2023). Та неодређеност омогућава широку интерпретацију: све што држава сматра осетљивим може постати предмет кривичног гоњења. Последица је култура у којој је тајност део професионалног идентитета, нарочито у *Secret Intelligence Service – MI6, Government Communications Headquarters – GCHQ* и Министарству одбране.

Кључни проблем је ограничен парламентарни надзор. Иако постоји Комитет за обавештајне и безбедносне послове (*Intelligence and Security Committee*), његове чланове именује премијер, а комитет нема право да покреће истраге по сопственој иницијативи. У истрази британског учешћа у операцији Централне обавештајне агенције која је обухватила противправни трансфер притвореника, Комитет је имао ограничен приступ документима, јер су били означени као САД тајно (*US Classified*), а британске агенције нису имале овлашћења за њихову декласификацију (*Intelligence and Security Committee of Parliament 2007*). Недавни покушаји реформе – попут Нацрта закона о изменама и допунама Закона о слободи приступа информацијама (*Freedom of Information (Amendment) Bill*) из 2023. године – довели су до даљег проширења изузетака за безбедносне службе, чиме је режим слободе приступа информацијама додатно ослабљен. Како је приметио истраживачки новинар Ричард Нортон-Тејлор (*Richard Norton-Taylor*), „британска тајност данас функционише као приватни клуб, а не као део јавне управе” (Norton-Taylor 2024). Ова метафора осликава систем у којем је тајност институционализована као средство самоодржања елите, а не као техничка мера безбедности.

Француски приступ тајности заснован је на снажној централизацији власти и традицији примата државног интереса (*raison d’État*). Закон бр. 91–646 о тајности преписке путем електронских комуникација (*Légifrance 1991*), донет 1991. године и допуњен 2017. и 2021, даје извршној власти готово апсолутну контролу над класификацијом. Министри одбране или унутрашњих послова могу једнострано прогласити документе

„тајним” без судског или парламентарног одобрења, а рок тајности може трајати до 75 година.

Парламентарни надзор формално постоји кроз Саветодавну комисију за питања тајности у области националне одбране (*Commission consultative du secret de la défense nationale – CCSDN*), али она нема овлашћење да наложи декласификацију, већ само даје препоруке које се често игноришу. Илустративан је случај француског војног ангажмана у Сахелу, где су извештаји о цивилним жртвама и грешкама у циљању остајали класификовани годинама, онемогућавајући јавну расправу о ефектима интервенције.

Француски медији и истраживачи изложени су кривичним санкцијама ако објаве класификоване информације, чак и када су до њих дошли преко трећих страна (нпр. Викиликс – *WikiLeaks*). Тако је 2022. године новинарка Мари-Маргерит Саблон (*Marie-Marguerite Sablon*) кривично гоњена према француском еквиваленту британског Закона о службеним тајнама, након објављивања документа о сарадњи француске спољне обавештајне службе – Генералне дирекције за спољну безбедност (*Direction Générale de la Sécurité Extérieure*) са мароканским обавештајним службама, иако документ није потицао из француске архиве. Оваква пракса не само да крши принципе слободе говора, већ и подрива демократску одговорност: када чак и већ прибављене информације постану кривично дело, друштво губи могућност да утиче на безбедносну политику.

Немачки приступ тајности снажно је обликован историјским наслеђем Штазија и режимом заштите личних података. Закон о тајности (*Geheimhaltungsgesetz*) из 2016. године захтева да класификација буде пропорционална, временски ограничена и подложна редовној ревизији. Сваки документ старији од 30 година аутоматски губи статус тајности, осим ако се докаже да би његово објављивање и даље представљало ризик.

Кључна разлика у односу на Уједињено Краљевство и Француску је снажнији парламентарни надзор. Комисија немачког Парламента за надзор рада савезних обавештајних служби (*Parlamentarisches Kontrollgremium – PKGr*) има право да захтева приступ било ком документу, укључујући и оне означене као државна тајна (*Streng Geheim*), као и да позива на јавна или затворена саслушања директоре *Bundesnachrichtendienst – BND*,

BfV – Bundesamt für Verfassungsschutz и *Amt für den Militärischen Abschirmdienst – MAD*. У случају сарадње *BND* и америчке *NSA*, комисија је 2014. покренула обимну истрагу која је довела до реформе законодавства и забране масовног прикупљања података о грађанима ЕУ.

Немачка такође није имуна на прекомерну класификацију. У областима као што су извоз наоружања или ангажман Оружаних снага Савезне Републике Немачке (*Bundeswehr*) у иностранству, документи се често класификују „из предострожности”, иако не садрже оперативну осетљиве податке. Критичари, укључујући *Transparency International Deutschland*, указују да се тајност у таквим случајевима користи ради прикривања политички неповољних информација, попут стварних трошкова или цивилних жртава (*Transparency International Deutschland 2024*). То показује да чак и у систему са најразвијенијим надзорним механизмима култура предострожности може преовладати над принципима транспарентности.

Табела 1. Компаративни закључак: три модела, један проблем

Земља	Правни оквир	Ниво надзора	Култура тајности
Уједињено Краљевство	Нејасно дефинисан (OSA)	Слаб (под контролом извршне власти)	Тајност као деонтологија
Француска	Централизован (secret défense)	Формалан, без извршне моћи	Raison d'État као апсолут
Немачка	Пропорционалан (Geheimhaltungsgesetz)	Јак парламентарни надзор	Тајност као изузетак

Извор: Обрада аутора.

Заједничко за британски, француски и немачки систем јесте да тајност функционише као инструмент управљања ризиком, али преваходно политичким, а не безбедносним. Прекомерна класификација у свим случајевима спречава институционално учење из претходних грешака, подрива јавно поверење и отежава сарадњу унутар НАТО. Нарочито је проблематично када британски документи не могу бити дељени са немачким партнерима због различитих стандарда у тумачењу појма „тајности”.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА: КА КУЛТУРИ ОДГОВОРНЕ ТРАНСПАРЕНТНОСТИ

Анализа праксе у САД, ЕУ, Уједињеном Краљевству, Француској и Немачкој показује да прекомерна класификација није техничка аномалија, већ структурна карактеристика савремених демократских безбедносних апарата. Иако се системи разликују по правној форми, институционалној архитектури и историјском контексту, могу се идентификовати три заједничка узрочна обрасца:

1) Култура тајности као норма – логика „сигурније је затворити него отворити” интернализована је као правило понашања (Schein 2010).

2) Асиметрични подстицаји – службеници који открију информацију сnose ризике (каријерне, дисциплинске, правне, кривичне), док они који неоправдано проширују тајност готово никада не сnose последице (Fenster 2006).

3) Слабост механизма спољашњег надзора – било да је реч о Конгресу САД, Европском парламенту, Комитету за обавештајне и безбедносне послове у Уједињеном Краљевству или Комисији немачког Парламента за надзор рада обавештајних служби, сва ова тела делују уз ограничен приступ информацијама, недовољне ресурсе или политичко прећуткивање.

Комбинација ових фактора производи системску патологију: тајност престаје да служи заштити националних интереса и постаје инструмент заштите институција од јавне и демократске одговорности. Последице су дубоке и вишеслојне.

Прво, опада ефикасност обавештајног рада. Када су информације прекомерно фрагментирание и недоступне чак и унутар исте институције, расте ризик од дуплирања активности, аналитичких грешака и пропуштања критичних сигнала. Управо такве недостатке Комисија за истрагу терористичких напада на САД (Комисија 9/11) идентификовала је као један од узрока неуспеха америчког система (9/11 Commission 2004).

Друго, долази до ерозије јавног поверења. Легитимитет безбедносног апарата нарушава се када грађани виде да се одлуке о рату, масовном надзору или међународним споразумима доносе у режиму тајности, а накнадно се покаже да су засноване

на погрешним или манипулисаним претпоставкама (нпр. инвазија на Ирак 2003. или повлачење из Авганистана 2021). Према Транспаренси интернешнл (*Transparency International*) (Transparency International 2025), чак 62% грађана у државама чланицама НАТО сматра да се „тајност користи како би се прикрили политички мотиви”.

Треће, негативне последице погађају међународну сарадњу. НАТО и ЕУ почивају на поверењу и дељењу информација, али у пракси британски документ може остати недоступан немачком партнеру због ознаке строго поверљиво УК (*UK Secret*), или француски извештај услед режима *secret défense*. У таквим условима савезништво губи оперативну вредност, а тајност постаје препрека колективној безбедности.

Прекомерна класификација је структурни проблем, а не последица индивидуалних злоупотреба. Она произлази из системске логике која награђује затвореност, санкционише отвореност и нема ефикасне механизме ретроактивне провере оправданости тајности. Овај образац присутан је и у САД, као најмоћнијој демократији, и у Немачкој, која има најразвијеније механизме надзора.

Међународно-правни оквири пружају јасан пут ка одговорној транспарентности. Цвана принципи националне безбедности и права на информације из 2013. године (Open Society Foundations 2013) захтевају да свака одлука о класификацији буде праћена проценом ризика, образложењем пропорционалности и применом најнижег неопходног степена заштите. Истанбулски документ ОЕБС из 1999. године (OSCE 1999) забрањује злоупотребу националне безбедности као изговора за прикривање корупције и неправилности. Тромсе конвенција Савета Европе из 2009. године (Tromsø Convention 2009) наглашава да тајност мора бити временски ограничена, подложна независној ревизији и заснована на објективној процени ризика.

Табела 2. Међународни стандарди у области прекомерне тајности

Инструмент / организација	Кључни принцип	Практична примена
GRECO (Савет Европе)	Тајност не сме подривати антикорупцијске механизме	Посебно критикује прекомерну употребу тајности у области јавних набавки и управљања јавним ресурсима
EU Security Rules	Пропорционалност, образложеност и временско ограничење	Често се примењује формално, без суштинске процене стварног безбедносног ризика
NATO AAP-06	Комбинација принципа „need-to-know” и „need-to-share”	Подстиче међусавезничку сарадњу, али се у пракси често сукобљава са националним културама тајности
Tshwane Principles (2013)	Конкретна и вероватна штета; демократска неопходност	Служе као референтни модел за реформу националних законодавстава и политика класификације
OSCE Istanbul Document	Забрана злоупотребе националне безбедности	Директно се односи на спречавање прикривања корупције и институционалних неправилности

Извор: Обрада аутора

Ови стандарди указују на два механизма: 1) кумулативне тестове – ограничење приступа мора испунити услове неопходности, претежног интереса и специфичности (конкретне и вероватне штете), при чему терет доказивања лежи на органу; 2) апсолутну забрану коришћења тајности за прикривање неправилности.

Ипак, проблем у пракси настаје када се технички стандарди спроводе формално, без суштинског повезивања са овим критеријумима. То доводи до две последице: 1) обесмишљавања система заштите – прекомерна употреба умањује кредибилитет ознаке; 2) ограничења демократског надзора – парламент, надзорна тела и медији остају без приступа кључним подацима.

Решење овог проблема не лежи у додатном поштравању контрола, већ у суштинској промени парадигме – од логике „потребе да се сакрије” (*need to hide*) ка принципу „права да се зна” (*right to know*). У том смислу, кључни кораци обухватају: 1) увођење правног механизма који аутоматски укида важење закона, одредаба или мера о тајности по истеку њиховог важења (*sunset* клаузула), што би подразумевало аутоматску декласификацију информација након унапред дефинисаног рока (нпр. десет година за степен *Confidential*, 15 година за степен *Secret*, осим у случајевима у којима се оправданост продужетка експлицитно и документовано докаже; 2) јачање независних надзорних тела – кроз давање права иницијативе, обавезу објављивања јавних извештаја и директан приступ архивама; 3) систематску обуку службеника у области етике транспарентности – не само у погледу процедуралне примене режима тајности, већ и у разумевању демократске одговорности и јавног интереса; 4) хармонизацију минималних стандарда на нивоу НАТО и ЕУ – усвајањем заједничког оквира који јасно дефинише које врсте информација не смеју бити предмет класификације (нпр. анализе трошкова, процене цивилних жртава, документација о људским правима), што је у складу са савременим дискусијама о реформи безбедносног сектора у региону (Matić 2024; Starčević 2024).

Равнотежа између безбедности и транспарентности по својој природи увек остаје напета. Међутим, постојеће стање не представља равнотежу, већ системско преоптерећење у корист тајности, често без јасног и проверљивог оправдања. Уколико савремене демократије желе да очувају сопствену легитимност и институционалну ефикасност, неопходно је да препознају да право јавности на информисање није претња безбедности, већ један од њених кључних темеља. Јер, како је још давно упозорио амерички судија Луис Брендис (*Louis Brandeis*): „Сунце је најбоље дезинфекционо средство”.

Закључно, прекомерна класификација није ни чисто бирократски рефлекс, ни само намерна безбедносна илузија – она представља структурну спрегу ова два феномена. Бирократски рефлекс (страх од одговорности, институционална инерција) омогућава да се безбедносна илузија (прикривање политичких мотива) институционализује као „нормална пракса”.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Aftergood, Steven. 2023. “Reducing Overclassification Through Accountability and Technology.” *Secrecy News, Federation of American Scientists*. October 15, 2023. <https://web.archive.org/web/20231016012102/https://fas.org/blogs/secrecy/2023/10/overclassification-accountability/>.
- Connelly, Matthew. 2023. *The Declassification Engine: What History Reveals About America’s Top Secrets*. New York: Pantheon.
- Council of Europe Convention on Access to Official Documents (Tromsø Convetion) CETS, June 18, 2009, CETS No. 205.
- Council of Europe. 2009. “Convention on Access to Official Documents (CETS No. 205).” *Treaty Office*. June 18, 2009. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatyenum=205>.
- Council of Europe. 2018. “Guidelines for GRECO Evaluation Teams (GETs).” *Group of states against Corruption – GRECO and Council of Europe*. December 7, 2018. <https://rm.coe.int/guidelines-get-eval5/16809005cd>.
- Dahl, Robert A. 1989. *Democracy and Its Critics*. New Haven: Yale University Press.
- Decision (EU) No. 2013/488/EU 2013/488/EU: Council Decision of 23 September 2013 on the security rules for protecting EU classified information, OJ L 274, 15.10.2013, pp. 1–50. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/2013/488/oj>.
- European Commission. 2024. “Standard Eurobarometer 99 – Spring 2024: Public Opinion in the European Union.” *Directorate-General for Communication*. Last accessed October 20, 2025. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/standard-eurobarometer-99>.
- European Ombudsman. 2021. “Decision of the European Ombudsman on complaint 619/98/(IJH)/GG against the European Commission.” *European Ombudsman*. Last accessed October 20, 2025. <https://www.ombudsman.europa.eu/en/decision/en/1042-2020-mig>.

- European Parliament. 2023. “Report on the Implementation of Operation IRINI (2021/2206(INI)). Committee on Budgetary Control. 2023/2061(INI). PE 745.321.” *European Parliament*. Last accessed October 20, 2025. http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2023-0232_EN.html.
- Federal Register. 2009. “Classified National Security Information.” *Federal Register*. December 29, 2009. <https://www.federalregister.gov/documents/2010/01/05/E9-31418/classified-national-security-information>.
- Federal Register. 2022. “Declassification Reviews of Certain Documents Concerning the Terrorist Attacks of September 11, 2001.” *Federal Register*. September 3, 2021. <https://www.federalregister.gov/documents/2021/09/09/2021-19578/declassification-reviews-of-certain-documents-concerning-the-terrorist-attacks-of-september-11-2001>.
- Fenster, Mark. 2006. “The Opacity of Transparency.” *Administrative Law Review* 58 (3): 885–910.
- Group of States against Corruption. 2023. “Evaluation Report on the United Kingdom – Fourth Evaluation Round.” *Council of Europe*. Last accessed October 20, 2025. https://rm.coe.int/16806ca4de?utm_
- Habermas, Jürgen. 1996. *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Intelligence and Security Committee of Parliament. 2007. “Rendition: Ninth Report of Session 2006–07. HC 353.” *The Stationery Office*. Last accessed October 20, 2025. <https://isc.independent.gov.uk/wp-content/uploads/2021/03/Rendition-Ninth-Report-of-Session-2006-07.pdf>.
- Légifrance. 1991. “Loi n° 91-646 du 10 juillet 1991 relative au secret de la défense nationale.” *Journal Officiel de la République Française*. Last accessed October 20, 2025. <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000000356407>.
- Legislation. 1989. “Official Secrets Act 1989.” *Legislation*. Last accessed October 20, 2025. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1989/6/contents>.
- Matić, Goran. 2024. „Veleizdaja u krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije.” *Politika nacionalne bezbednosti* 26 (1): 137–154. DOI: 10.5937/pnb26-50033.

- Moran, Jon. 2022. "From Secrecy to Transparency? The UK's Intelligence and Security Committee and Parliamentary Scrutiny of Intelligence." *Parliamentary Affairs* 75 (1): 145–163. DOI: 10.1093/pa/gsab053.
- National Security Archive. 2021. "The Classification That Would Not Die: A Case Study in Overclassification." *George Washington University*. Last accessed October 20, 2025. <https://nsarchive.gwu.edu/briefing-book/2021-08-10/classification-would-not-die>.
- NATO Standardization Office. 2021. "AAP-06: NATO Glossary of Terms and Definitions (Edition 2021)." *NATO Standardization Agency*. Last accessed October 20, 2025. https://nso.nato.int/nso/ZPUBLIC/_BRANCHINFO/TERMINOLOGY_PUBLIC/APP-6.pdf.
- Norton-Taylor, Richard. 2024. "British Secrecy Functions as a Private Club, Not Public Service." *The Guardian*. March 12, 2024. <https://www.theguardian.com/world/2024/mar/12/british-secrecy-private-club-not-public-service>.
- Open Society Foundations. 2013. "The Global Principles on National Security and the Right to Information (Tshwane Principles)." *Open Society Foundations*. Last accessed October 20, 2025. <https://www.justiceinitiative.org/uploads/bd50b729-d427-4fbb-8da2-1943ef2a3423/global-principles-national-security-10232013.pdf>.
- Organization for Security and Cooperation in Europe [OSCE]. 1999. "Istanbul Document 1999." *Organization for Security and Cooperation in Europe Summit*. November 19, 1999. <https://cdn.osce.org/sites/default/files/f/documents/4/2/17502.pdf>.
- Pozen, David. 2013. "The Leaky Leviathan: Why the Government Condemns and Condone Unlawful Disclosures of Information." *Harvard Law Review* 127 (2): 512–635.
- Pozen, David. 2023. "Executive Order 14040 and the Illusion of Secrecy Reform." *Lawfare*. November 15, 2023. Archived version. <https://web.archive.org/web/20231116000000/https://www.lawfaremedia.org/article/eo-14040-secrecy-reform>.
- Public Interest Declassification Board. 2022. "Annual Report 2022." *National Archives and Records Administration*. Last accessed October 20, 2025. <https://www.archives.gov/files/isoo/pidb/reports/pidb-annual-report-2022.pdf>.
- Schein, Edgar H. 2010. *Organizational Culture and Leadership*. San Francisco: Jossey-Bass.

- Schmitt, Carl. [1922] 2005. *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. Chicago: University of Chicago Press.
- Starčević, Srđan. 2024. „Povratak obaveznog služenja vojnog roka u Evropi – društveni determinizam i perspektive.” *Politika nacionalne bezbednosti* 26 (1): 11–26. DOI: 10.5937/pnb26-50140.
- The National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States [9/11 Commission]. 2004. “The 9/11 Commission Report: Final Report of the National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States.” *W. W. Norton and Company*. Last accessed October 20, 2025. <https://www.9-11commission.gov/report/911Report.pdf>.
- Transparency International Deutschland. 2024. “Geheimhaltung und Demokratie: Eine Bestandsaufnahme der parlamentarischen Kontrolle.” *Transparency International Deutschland*. Last accessed October 20, 2025. <https://www.transparency.de/publikationen/geheimhaltung-und-demokratie/>.
- Transparency International. 2025. “Global Corruption Barometer – Europe & Central Asia 2025: Trust in Institutions.” *Transparency International Secretariat*. Last accessed October 23, 2026. <https://www.transparency.org/en/gcb/europe-central-asia/europe-central-asia-2025>.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. 2014. “UNESCO Guidelines on Freedom of Expression and National Security.” *UNESCO*. Last accessed October 20, 2025. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000229381>.
- US Congress. House. Committee on Oversight and Government Reform [USC]. 2016. “Hearing on Government Secrecy and Oversight Challenges.” *114th Cong., C-SPAN*. Last accessed October 20, 2025. <https://www.c-span.org/video/?406395-1/hearing-government-secrecy-oversight-challenges>.
- Wilson, James Q. 1989. *Bureaucracy: What Government Agencies Do and Why They Do It*. New York: Basic Books.

Goran Matic*

*Faculty of Business Studies and Law,
University "Union – Nikola Tesla", Belgrade, Republic of Serbia*

EXCESSIVE SECRECY IN DEMOCRACIES: BUREAUCRATIC REFLEX OR SECURITY ILLUSION?

Resume

“Excessive Secrecy in Democracies” examines the systemic over-classification of information within the security apparatuses of the United States, the European Union, and key NATO allies. The central thesis of the study is that excessive secrecy does not represent an incidental administrative deviation, but rather a structured institutional choice arising from the distinction between *security secrecy* – the protection of operational capabilities and *political secrecy* – the shielding of institutions from political and legal accountability. It is precisely in this shift of focus from security protection to institutional self-preservation that the author locates the core of the problem. The comparative analysis identifies common patterns across different systems: defensive classification as a strategy of risk minimization, asymmetric incentives that penalize openness, and the limited effectiveness of external oversight mechanisms. Public officials are institutionally incentivized to classify information, as potential harm resulting from disclosure carries sanctions, whereas excessive secrecy rarely entails consequences. Such a logic generates a culture of preventive information closure. In the United States, a deeply embedded culture of secrecy and fear of accountability results in the classification of tens of millions of pages annually, while automatic declassification remains, in practice, a largely formal norm without substantial effect. Within the European Union, the problem manifests through institutional fragmentation: divergent national secrecy regimes impede horizontal cooperation, and classification is frequently employed to protect negotiating positions and political sensitivities. The analysis of the United Kingdom, France, and Germany demonstrates that,

* E-mail address: goran.matic@nsa.gov.rs; ORCID: 0000-0001-8443-5797.

despite differing legal traditions, secrecy functions as an instrument of political risk management. The British model is characterized by limited parliamentary oversight; the French system is strongly centralized around the concept of state interest; and the German system, although formally more robust in terms of control, exhibits pronounced bureaucratic inertia. The consequences of excessive secrecy are multifaceted. The fragmentation of information diminishes the operational effectiveness of intelligence services. Simultaneously, public trust erodes, as secrecy is used to conceal political motives and errors, thereby undermining democratic legitimacy. Moreover, the lack of harmonized standards complicates cooperation within the NATO alliance. In conclusion, the study calls for a paradigmatic shift: from the logic of the *need to conceal* toward the principle of the *right to know*. It proposes the mandatory introduction of time-bound *sunset* clauses for classification, the strengthening of the independence of oversight bodies, and the harmonization of standards at the EU and NATO levels. Only a systemic approach can effectively limit the misuse of secrecy and ensure that it remains an exception rather than the governing rule of democratic governance.

Keywords: overclassification, secrecy, intelligence community, democratic accountability, right to information, United States, European Union, NATO, comparative analysis.

* Овај рад је примљен 27. фебруара 2026. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 27. фебруара 2026. године.

*Душан Пророковић**

*Институт за међународну политику и привреду, Београд,
Република Србија*

РУСКО-АМЕРИЧКИ ОДНОСИ У ДРУГОМ МАНДАТУ ДОНАЛДА ТРАМПА: ИЗМЕЂУ ЖЕЉА И РЕАЛНОСТИ**

Сажетак

Иницијатива Доналда Трампа за обнављањем руско-америчких односа преко решавања Украјинске кризе уз делимично уважавање захтева Русије деловала је изненађујуће и описана је као својеврсни заокрет у америчкој спољној политици. Ипак, питање је не само какав ефекат могу произвести овакви заокрети у билатералним и/или међународним односима, него и да ли их је могуће извести без великих последица. Са једне стране Украјинска криза је комплексна, она пресудно детерминише континенталну безбедност и због тога су европске земље заинтересоване за њено решавање. Са друге стране, након четири године конфронтације уништено је поверење између Русије и колективног Запада и неопходно је време како би се оно обновило. Ово истраживање посвећено је испитивању разлога и домета иницијативе Доналда Трампа. Између јавно прокламованих жеља да се допринесе успостављању мира и поправе руско-амерички односи и реалности које настају због успостављања равнотеже снага у међународним односима кроз конфронтацију – разлика је велика. Рад се састоји

* Имејл адреса: dusan@diplomacy.bg.ac.rs; ORCID: 0000-0003-3064-2111.

** Истраживање је спроведено у оквиру пројекта „Србија и изазови у међународним односима у 2025. години”, који реализује Институт за међународну политику и привреду током 2025. године.

из четири дела. Уводни део посвећен је објашњавању теоријског и методолошког оквира, презентовању истраживачког питања и хипотезе и дефинисању појма „контролисана конфронтација”. У другом делу описан је процес апсолутног нарушавања поверења између Русије и САД који је за последицу имао ескалацију конфронтације. У трећем делу приказује се промена руске Концепције спољне политике, а у четвртм како су нарастање неповерења и промене доктринарних докумената утицали на неспоразумевање. Последњи део су закључна разматрања.

Кључне речи: Доналд Трамп, Украјина, Русија, спољна политика, мировно решење, контролисана конфронтација, међународни поредак.

УВОД: ИДЕЈА О „КОНТРОЛИСАНОЈ КОНФРОНТАЦИЈИ” У АНАРХИЧНИМ МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА

Начелно, билатерални односи између држава могу се темељити на два начина: кооперацији или конфронтацији. Међутим, у анархичним међународним односима испоставља се да најчешће постоје примери истовремене кооперације и конфронтације (Proković 2018). Са једне стране, потреба је држава да јачају своју позицију кроз стварање савеза и коалиција, потписивање споразума (регулисање односа са другима) и приступање међународним организацијама, што јасно указује на тежњу за кооперацијом. Са друге стране, самим тим што су међународни односи анархични актери се морају ослањати на принцип самопомоћи и бранити своје интересе свим расположивим средствима, што је разлог непрекидних конфронтација (у одређеној мери и на одређене начине, са „пријатељским државама” конфронтације могу настајати због текућих питања, манифестовати се у политичкој равни и лакше превазилазити, док са „непријатељским државама” конфронтације настају због стратешких питања, могу се манифестовати и оружаним сукобом и трајати дуго).

У овом раду испитује се конфронтација између Русије и САД, као и промена у билатералним односима настала избором Доналда Трампа (*Donald Trump*) 2024. године. Посматра се временски оквир од 2014. године и у том контексту две фазе

прогресивног погоршавања билатералних односа (до 2016. и од 2021–2024) и једна фаза одржавања режима „контролисане конфронтације” током првог мандата Доналда Трампа (2017–2021). Истраживачко питање на које се тражи одговор гласи: да ли се у другом мандату Доналда Трампа може успоставити режим „контролисане конфронтације”? У складу са овим питањем предмет истраживања су спољне политике Доналда Трампа (односно контуре спољнополитичког позиционирања САД под Трамповом администрацијом) и Владимира Путина (*Владимир Владимирович Путин*) (након 2022). При томе, за одређивање појма „контролисане конфронтације” користи се објашњење које је дао Џозеф Бајден (*Joseph Biden*) након телефонског разговора са кинеским председником Сијем Ђинпингом (*Xi Jinping*) новембра 2021. рекавши: „Чини ми се да је наша одговорност као лидера Кине и САД да обезбедимо да надметање између наше две земље не прерасте у сукоб, било намерно или ненамерно. Држимо се само једноставног, директног надметања” (Ruwitch 2021). Дакле, у анархичним међународним односима надметања између кључних актера су нормална и уобичајена, али она морају бити некако „контролисана” или „регулисана”, било реципрочним мерама и одредбама међународног права, било договором неких (привремених) принципа функционисања (Waltz 1979). Некакав минимум поверења између две стране мора постојати. На примеру из Украјине можемо видети шта се дешава када ова надметања прерасту у оружани сукоб. Волц наводи да се светски политички систем „појављује из коегзистенције држава, иако ниједна држава није имала намеру да учествује у формирању структуре која ће утицати ограничавајуће на њих саме. Систем се формира и одржава по принципу самопомоћи који се примењује на актере” (92). Применом принципа самопомоћи мења се релативни однос снага. При томе државе покушавају да ублаже факторе који утичу ограничавајуће на њихов положај. Почетак директне комуникације између САД и Русије одиграва се због тога што обе државе покушавају да директним преговорима ублаже ограничавајуће факторе који се појављују након ескалације конфликта у Украјини. Ипак, упркос директним преговорима, испоставља се да је успостављање равнотеже снага далеко комплекснији процес и да је последице претходног погоршавања односа тешко исправити. Претходно погоршавање односа између САД и Русије променило

је карактер међународних односа, па се и директни преговори започети у пролеће 2025. године одвијају у новим околностима.

Хипотеза која се доказује гласи: амбиција два лидера (Владимира Путина и Доналда Трампа) да успоставе режим „стратешке стабилности” резултираће крајње неизвесним исходом чак и у случају да се руско-амерички билатерални односи уведу у режим „контролисане конфронтације”. Истраживање је спроведено ослањањем на теорију структуралног реализма (и сагледавање последица успостављања равнотеже снага између великих сила у анархичном међународном окружењу), а током њега коришћене су методе анализе дискурса (анализа саопштења и порука које претходе политичким одлукама), компаративне анализе, студије случаја и синтезе. Анализа дискурса спроводи се кроз контекстуализацију саопштења, одлука и докумената (стратегија и стратешких концепција) којом се утврђују карактеристике политика САД и Русије од 2022. године. Са тим циљем и цитирају радови америчких и руских истраживача који су испитивали и анализирали билатералне односе између ове две државе од ескалације Украјинске кризе.

Научна оправданост истраживања темељи се на потврђивању теоријских образаца структуралног реализма, претходних деценија често оспораваних и одбациваних, а друштвена оправданост у представљању начина успостављања равнотеже снага (а што свакако производи последице по целокупне међународне односе и спољне и безбедносне политике свих актера, а посебно малих држава које се морају прилагођавати тим последицама).

ПРОГРЕСИВНО ПОГОРШАВАЊЕ РУСКО-АМЕРИЧКИХ ОДНОСА: КАКО ЈЕ УНИШТАВАНО ПОВЕРЕЊЕ?

Комплексност билатералних руско-америчких односа (односно раније совјетско-америчких) предмет је истраживања већ више деценија (у оквиру политичких наука, теорија међународних односа, економије, стратешких студија итд.), практично од завршетка Другог светског рата. Динамика односа између две суперсиле детерминисала је карактер целокупне светске политике током периода биполарности, па је самим тим заинтересованост истраживача за ову тему била прилично велика (Merilini 1990;

Vanaik 1991; Welch Larson 1997; Пољинов 2008; Sogrin 2015; Батјок 2018). Логично, деведесетих година XX века ова тема губи на актуелности, пошто САД постају доминантан актер у међународним односима, а на (пост)совјетском пространству одигравају се дезинтеграциони процеси који оптерећују руску спољну и безбедносну политику (Filitov 2011; Naumov 2006; Vodrova 2017). Због дезинтеграције и свих њених последица, у том периоду САД посматрају Русију тек као регионалну силу, актера значајног за регионалну безбедносну динамику у једном делу света, али не и као значајну за глобалне процесе. Овакав (у том тренутку и потцењивачки) приступ потврдиће председник Барак Обама (*Barack Hussein Obama*) 2014. године изјавом како „Русија није ништа више од регионалне силе чији су поступци у Украјини израз слабости, а не снаге, док је понављао претњу западних савезника из Г7 (Група Седам) и Јапана да ће увести много шире санкције ако Владимир Путин оде даље од анексије Крима и премести трупе у источну Украјину” (Vorger 2014).

Ипак, упркос мишљењу Обаме, од друге деценије XXI века, како се обликовала мултиполарна структура светског политичког система, тако се и јављала заинтересованост истраживача за праћење и анализу руско-америчких односа управо због чињенице да је растао утицај Русије у међународним односима (Cox 2000; Stent 2015; Podlesny 2007; Shakleina 2022). Без икакве сумње, обе велике силе представљају половине у глобалној арени, оне су центри моћи од чијих одлука зависе глобални процеси. Логично, транзиција од једнополарног ка мултиполарном поретку донела је све већи број конфронтација између САД и Русије. САД су покушавале да задрже улогу доминантног актера и спрече успостављање равнотеже снага у међународним односима (у том контексту треба посматрати и цитирану изјаву Обаме као одбијање да се Русија прихвати као „равноправна”), док је стратешки циљ Русије био (и остао) дијаметрално супротан. Дешавања из друге деценије XXI века, када се заједничким деловањем, у највећој мери Русије и Кине, успоставља равнотежа снага према САД (заправо, према колективном Западу који су поред САД чиниле још и европске земље и неколицина америчких савезника у другим деловима света, попут Канаде, Аустралије, Новог Зеланда, Јапана, Јужне Кореје) представљају класичан пример потврђивања теорије структуралног реализма (неореализма), па због тога и све већи број

конфронтација између САД и Русије које се појављују не треба да чуди.

До најзначајније конфронтације долази у Украјини, након државног преврата у Кијеву изведеног 2014. године и свргавања легално изабраног председника Украјине Виктора Јануковича (*Viktor Yanukovich*) обојеном револуцијом коју су у организационом, политичком и нарочито – финансијском смислу – помогле САД и европске државе (о овоме већ постоји опсежна литература, а бројне тврдње изношене у време извођења обојене револуције потврдила су каснија дешавања) (Bensaada 2014; Караман 2023, 39–56; Крысенко 2021, 15–29). Како су интереси САД и Русије постајали све више сукобљени тако се ширило „поље конфронтације”, па се оно тиче и интерпретације догађаја из 2013–2014. на кијевском „Евромајдану” (Shevsky 2022). Са претходном констатацијом о свргавању Јануковича и обојеној револуцији не слаже се читав низ истраживача који су прихватили интерпретацију осмишљену и раширену у јавном простору (и академским круговима) Украјине и држава „колективног Запада”. Дешавања на „Евромајдану” тумаче се као „највећа серија проевропских протеста у историји”, „мирни цивилни протести суочени са државним насиљем” (Campbell et al. 2025, 2); или као „украјинска револуција достојанства” (Schveda and Ho Park 2016, 85–91). „Евромајдан” је за саме Украјинце био и остао питање психолошког карактера, па зато и утицао на заокруживање националног идентитета (Chayinska et al. 2019, 45–65). То је био одраз тежње да „Украјинци граде Европу одоздо. Одбијање дуго очекиваног споразума о придруживању са Европском унијом од стране претходног режима у последњем тренутку подстакло је грађане да ствар узму у своје руке, и током наредна три месеца рођена је нова Украјина” (Krapfl and von Burgsdorff 2023, 325). Јарослав Хрицак (*Iaroslav Hrytsak*) назива ове протесте „револуцијом вредности”, а Володимир Вјатрович (*Volodymyr Viatrovich*) „анти-совјетским револтом” (Hundorova 2016, 163). Изнета неслагања, наравно, не мењају чињенице, па самим тим не утичу ни на став аутора овог рада, већ су наведена као објективна реалност која се појављује у данашњим истраживањима Украјинске кризе, европске безбедности и међународних односа.

Покушај одржавања режима „контролисана конфронтације” након 2014. године, а што се чинило организовањем Минских

преговора, неславно је пропао пошто није било апсолутно никакве спремности да се примене Мински споразуми који су подразумевали уставне промене и асиметричну децентрализацију Украјине (са посебним статусом и надлежностима за две источне области – Доњецку и Луганску) (Arbatova 2022). Ангела Меркел (*Angela Merkel*) и Франсоа Оланд (*François Hollande*) касније су признали да су Мински преговори фактички служили за „куповину времена” у циљу јачања војних потенцијала украјинских оружаних снага (док су трајали преговори, Украјина се наоружавала и спрема за „војно решавање” конфликта) (Thumann 2022; Politika 2022). Очигледно, стратегија је била усмерена ка одвраћању руских пажње и исцрпљивања како би се створили услови за унутрашњу дестабилизацију у самој Москви (Domanska 2023; Kowal 2023; Palve 2025). То је укључивало и покушаје проблематизације у непосредном руском окружењу, тежњама ка дестабилизацији Белорусије (после председничких избора 2020. године ЕУ је одбила да призна Александра Лукашенка (*Alexander Lukashenko*) као изабраног председника, па су државе чланице „прогласиле” његовог противкандидата Светлану Тихановску (*Svetlana Tikhanovskaya*) „изабраним председником” и „националним лидером” иако је на изборима званично освојила тек 10,23% гласова) и Казахстана (масовни протести, који су укључивали и упаде у државне институције и сукобе са органима безбедности у јануару 2022. окончани су интервенцијом снага ОДКБ (*Collective Security Treaty Organization – CSTO*) које је предводила Русија), те интензивирањем активности САД, НАТО (*North Atlantic Treaty Organization*) и ЕУ на јужном Кавказу и у Молдавији (што ће се коначно потврдити током 2024. године током организовања парламентарних и/или председничких избора у Грузији и Молдавији).

Такође, неславно је пропао и (последњи) покушај успостављања режима „стратешке стабилности” директним преговорима Владимира Путина и Џозефа Бајдена (директни разговори одржани у Женеви јуна 2021, а вишечасовни видео састанак у децембру исте године) (Minzarari 2021; Stefanović and Kostić-Šulejić 2024, 89). Изричит захтев Русије тицао се непримања Украјине у НАТО, као основе за било какве даље разговоре. Међутим, у свакодневној пракси опет се примећују сасвим другачији трендови. „Генерални секретар НАТО најављује

могућност размештања нуклеарног оружја у источноевропским чланицама, криза на пољско-белоруској граници циљано се усмерава ка ескалацији, украјинске власти врше нове припреме за наставак оружаног сукоба на истоку земље, сам Бајден прети бојкотом, делимичним или потпуним, Зимских олимпијских игара у Пекингу због кршења људских права, а под тим се подразумева стање у Синкјангу, Хонг Конгу и на Тибету, док амерички конгресмени предлажу резолуцију којом би се Владимир Путин унапред прогласио нелегитимним већ у тренутку кандидовања за нови председнички мандат” (Proroković 2021).

Међусобно поверење, ионако на „климавим ногама” и стално преиспитивано још од завршетка хладноратовског сучељавања, потпуно је урушено након инаугурације Џозефа Бајдена у јануару 2021. године. Само годину дана касније то је резултирало тоталном ескалацијом оружаног сукоба у Украјини. Директних разговора са Владимиром Путином јесте било, али чини се како у Бајденовој администрацији расположења за договор о „стратешкој стабилности” који би подразумевао прихватање руских услова – једноставно није било. Америчко (демократско) руководство, од Обаме до Бајдена – доживљава Русију као регионалну силу, а уважавање руских захтева практично би значило легитимизацију новог статуса – Русија би се антиципирала као велика сила. Руско руководство доживљава себе као велику силу, па зато и неспремност САД да их уваже и у директним разговорима потврде договор о стратешкој стабилности у Москви оцењују као потцењивачки. Поверење између две стране, практично, више није постојало, а немогућност постизања договора допринела је ескалацији оружаног конфликта у Украјини.

СПОЉНА ПОЛИТИКА РУСИЈЕ НАКОН 2022. ГОДИНЕ

Русија је морала дефинисати нову спољну политику, прилагођену новим условима које су карактерисали оружани конфликт на тлу Украјине и вођење бескомпромисног хибридног рата против колективног Запада. Јаков Кедми (*Ya'akov Kedmi*) приметио је да наступ Запада практично не оставља много маневарског простора Русији: „Ви сте сада ван закона! Ваша земља је ван закона! Ваша култура! Ваши спортисти! Ваша историја!

Ви нисте у зони дејства њихових закона. А ви размишљате: како да живимо по законима који за нас не важе! Како ћете живети у том безакоњу? По законима који се крше да би вас угушили” (Proroković 2022). Руси и Русија су, што се Запада тиче, још од фебруара 2022. изопштени из међународног поретка, глобалних токова, процеса одлучивања. „Зато се са репертоара скидају Достојевски и Чајковски, избацују спортски клубови и репрезентације из међународних такмичења, терају студенти са факултета. У Оксфорду је опљачкана црква, у минхенској клиници забрањен улазак руским и белоруским пацијентима, лепе се плакати са увредљивим садржајима по изложима. Хистерија траје, лудилу нема краја, уочава се и расизам у појединим антируским делањима. Дуго неговани стереотипи о суровим, арогантним, безосећајним и бахатим Русима данас се могу саопштавати као непобитне и доказане чињенице” (Proroković 2022).

Русија је, и пре 2014. године показивала тежњу да легитимизује позицију у међународним односима тако што би јој од стране САД био препознат и признат статус велике силе (Nedić and Mandić 2021, 139–157). Од 2014. године интензивира напоре у том смеру и „у том контексту, конфронтације служе као инструменти притиска на другу страну, доказивања сопствене моћи и саопштавања да је Русија способна како да штити сопствене интересе (а који се директно тичу националне безбедности), тако и да утиче на глобалну безбедност и укупне међународне односе. У документима истоветног назива Концепција спољне политике Русије (*Foreign Policy Concept of Russia*) из 2013. и 2015. године недвосмислено се подвлачи да је главни циљ да ова земља буде један од полова у настајућем мултиполарном систему” (Proroković 2023, 50–51). У Концепцији из 2015. године наводи се: „Државна политика у области националне безбедности и друштвено-економског развоја Руске Федерације доприноси реализацији стратешких националних приоритета и ефикасној заштити националних интереса. Тренутно је створена стабилна основа за даље ширење економских, политичких, војних и духовних потенцијала Руске Федерације, као и за повећавање њене улоге у формирању мултиполарног света” (*Концепција внешней политики Российской Федерации* 2015, тачка 7). Две године раније декларисано је да ће Русија „радити на томе да антиципира догађаје и да их предводи”, и у том смислу се у тачки 4а наводи да

је циљ заузимање „челне и ауторитативне позиције у међународној заједници, како то најбоље одговара интересима Руске Федерације као једном од утицајних и конкурентних центара савременог света” (*Концепција внешнеј политики Российской Федерации* 2013, 2).

Међутим, услед хибридног рата, који укључује покушаје међународне (политичке) изолације Русије, економске санкције, пропагандну кампању и (зло)употребу свих механизма које су Западу нудиле одређене међународне организације (Генерална скупштина Уједињених нација (*General Assembly United Nations*), Савет Европе (*Council of Europe*), Међународни кривични суд (*International Criminal Court*), Г7 итд.), Русија је била принуђена да мења своју Концепцију спољне политике 2023. године. Претходне верзије овог документа биле су нефункционалне. „По први пут, акценат је на борби против неоколонијалних пракси, које ће спречити хегемонију западних држава и ојачати позицију Русије у незападним земљама. Упечатљив пример логике неоколонијализма је нова врста хибридног рата у Украјини и из тога произашле политичке и економске последице. Одбацујући реалност мултиполарног света, земље колективног Запада дају предност широком спектру војно-политичких инструмената заобилазећи универзалне структуре, укључујући Савет безбедности УН. Као што Александр Крамаренко (*Aleksandr Kramarenko*) исправно примећује, равноправна међународна сарадња спречава Запад да цео свет држи у колонијалној зависности” (Lebedeva and Bobrov 2023; Крамаренко 2023). Суочена са „изоштавањем из западног поретка”, у спољнополитичкој концепцији наводи се и „да је важно напоменути да је једна од приоритетних области хуманитарне политике супротстављање русофобији, чији су покретачи и диригенти непријатељске стране државе” (Lebedeva and Bobrov 2023). Такође, уводи се концепт стратешког планирања, заснован на националним интересима из којих произилазе сви циљеви (раније су у оваквим документима највишим приоритетима проглашавани стратешки циљеви, па су према томе прилагођавани процеси који треба да доведу до испуњавања циља и коришћени поједини „инструменти”). Ипак, промена која је највидљивија тиче се геополитичког вектора руске спољне политике. И у ранијим Концепцијама (доношеним консекутивно 2013, 2016, 2020) подвлачи се неопходност унапређења рада формата РИК –

Републичка изборна комисија. Русија, Индија и Кина и БРИКС (*BRICS*) (уз Индију и Кину, укључени су били још и Бразил и Јужноафричка Република, а од 2023. године број чланица је додатно проширен), а у овој новој се експлицитно наводе још неки приоритети „глобалног карактера”. Русија се окреће широј и интензивнијој сарадњи са земљама „Азијско-пацифичког региона, исламског света, Африке, Латинске Америке и Кариба”, „евроазијског континента”, а за националне интересе проглашавају се циљеви повезани са Арктиком, Светским океаном и свемиром. Иван Тимофејев овакав приступ назива „путем ка светској већини” (Timofeev 2023). Односи са САД и Западном Европом више нису приоритетни, чак напротив – то су сада непријатељске русофобне земље и односи са њима директно зависе од стратегије њиховог деловања (*Концепција внешнеј политики Росийской Федерации* 2023). Односно, засниваће се на чистом реципроцитету ма шта то значило у пракси. Изопштена из „западног поретка” Русија је од 2022. другачије тумачила и успостављала своје односе са САД. Уколико су САД водиле хибридни рат против Русије, одговор је морао бити и вођење руског хибридног рата против САД.

У овом контексту треба посматрати и промену нуклеарне доктрине Русије. Био је то одговор на све отвореније и обимније снабдевање Украјине оружјем и муницијом од стране чланица НАТО. Ревизијом нуклеарне доктрине новембра 2024. више у реторичком него у суштинском смислу „спуштен је праг” за употребу ове врсте оружја, јер се оно могло користити и у случају конвенционалног напада непријатеља који представља „критичну претњу” Русији и раније (Kalabuňov 2024). Уз то, дефинисано је и да ће се „заједничким нападом” на Русију сматрати конвенционални напад било које државе коју подржава нека нуклеарна сила. То је мера стратешког одвраћања усмерена према западним нуклеарним силама (САД, Велика Британија и Француска) и упозорење да се убудуће неће толерисати посреднички ратови против Русије (попут овог у Украјини) (Blagojević 2025, 42). У другој половини 2024. године зато се, паралелно са имплементацијом нове Концепције спољне политике и припремама за ажурирање „Основа државне политике Руске Федерације у области нуклеарног одвраћања”, у јавном простору појављује све већи број анализа и чланака којима се најављује могућност употребе нуклеарног оружја и/или избијања

нуклеарног рата (Karaganov 2024; Korotčenko 2024; Medvedev 2024). Највероватније, руководство Русије на почетку своје војне операције у Украјини фебруара 2022. није размишљало да ће доћи до оваквог развоја ситуације само две и по године касније. Преговори са украјинском страном (вођени најпре на територији Белорусије, па затим у Истанбулу), повлачење војних снага из појединих делова Украјине након тих преговора (делови области око Чернигова, Сумија, Харкова и Кијева), покушаји да се оставе отвореним канали комуникације са западним земљама, чак и почетно несхватање да, што се колективног Запада тиче – Русија остаје изопштена (а због чега је и руску елиту и политичку јавност оштром изјавом упозоравао Јаков Кедми), указују да је тада било доста конфузије, неразумевања, неодлучности и несналажења у новонасталој ситуацији, уз уверавање да нова врста конфронтације (оружани сукоб у Украјини) не значи и прекид сваке врсте кооперације. Пошто никакве кооперације није било (а конфронтација се пренела и на замрзавање руских девизних средстава у иностранству, спречавање финансијских трансакција са Русијом, брутално отимање руске имовине – државне и приватне у иностранству, те уништавање руске стратешке инфраструктуре попут Северног тока) протоком времена руска политика (спољна и безбедносна) се консолидује, уоквирава на новим концепцијама и доктринама, и у односу према колективном Западу заснива на реципроцитету (чак би се могло констатовати, посматрајући промене у нуклеарној доктрини, да се ради о асиметричним мерама, које делује итекако претеће за непријатељске државе). То несумњиво повећава конфликтни потенцијал и шест деценија након Кубанске кризе у политичким расправама опет актуализује тему нуклеарног рата. У условима када између Русије и САД није постојало никакво поверење, анархија се манифестује на овакав начин. Испоставило се да је у одређеној мери, такво манифестовање анархије имало утицаја и на промену америчког приступа, односно да је утицало на креирање погледа Доналда Трампа према Украјинској кризи. На Трампов поглед према Украјини утицало је неколико разлога, али је један од њих свакако и могућност избијања нуклеарног рата. Он није желео да због Украјине ратује са Русијом, заправо није био спреман да због Украјинског питања нарушава своје односе са Москвом (Stent 2024).

ТРАМПОВА СПОЉНА ПОЛИТИКА И ОДНОС ПРЕМА РУСИЈИ

За разлику од својих претходника, Трамп је још у првом мандату показао како нема намеру да води политику континуитета. Његова спољна политика била је непредвидива, често и препуна неубичајених или несхватљивих одлука, заснована на принципима одвраћања, обуздавања и принуде (Preston 2021). У међународним односима Трамп даје предност билатералним споразумима, а међународне организације и конвенције за које процењује да нису у интересу САД или оштро критикује (чиме их делегитимизује, попут Светске трговинске организације (*World Trade Organization*)), или заобилази (односи се ниподаштавајуће према њима, дајући до знања да су САД на првом месту, што се може уочити у његовом односу према ЕУ) или из њих иступа (Париски споразум (*Paris Agreement*) и Транспацифички споразум (*Trans-Pacific Partnership*)) (Jervis 2023). Подржавајући Израел, Трамп повлачи САД из нуклеарног споразума са Ираном, уводи нове санкције овој држави, покушавајући тако да направи другачију равнотежу снагу на Блиском истоку. Изненађујуће, он се два пута среће са севернокорејским председником Ким Џонг Уном (*Kim Jong Un*) (у фебруару и јуну 2019. године) желећи да иницира тему денуклеаризације Корејског полуострва, а од савезника у НАТО захтева да повећају своја издвајања за војне намене. Могуће је да се Трампова непредвидивост појављује и као последица честих оставки или смена на кључним позицијама у његовој администрацији. Током првог мандата у Трамповој администрацији промењени су два државна секретара, два амбасадора у УН, два директора ЦИА (*Central Intelligence Agency – CIA*), три секретара одбране, четири помоћника за националну безбедност итд. Приметно је да, на половини првог мандата Трамп започиње трговински рат са Кином, који ће се наставити и после доласка Џозефа Бајдена на функцију председника. Перцепција Кине као најзначајнијег изазивача и највеће претње САД у међународној арени карактеристика је Трампове политике. Није искључено да се Трамп обраћа Русији на другачији начин од својих претходника управо због овога. Из визуре Трампа пожељно је олабавити (или у крајњем случају – растурити) руско-кинеско

партнерство и тако оставити Пекинг без важног савезника у креирању равнотеже снага (Proković 2024, 84–94).

Приметно је да други мандат Трампа 2025. године почиње читавим низом неочекиваних одлука (увођење или повећавање царина на робе из Канаде и Мексика, отварање политичког фронта према ЕУ што се манифестује говором потпредседника Венса (*James David Vance*) на Минхенској безбедносној конференцији) и невероватних изјава (преотимање Гренланда од Данске, захтев за управљањем Панамским каналом, захтев Украјини да уступи своје критичне сировине). Такође, други мандат почиње и Трамповим телефонским позивом руском председнику Владимиру Путину и брзим организовањем билатералног сусрета у Ријад у између делегација које су предводили шефови дипломатија, а затим и директним сусретом два шефа државе на Аљасци. Сада САД желе хитно окончање оружаног сукоба, постизање мировног споразума и побољшавање односа са Русијом, па се због тога врло недипломатски (чему је иначе склон) Трамп и људи из његовог окружења обраћају Володимиру Зеленском (*Volodymyr Zelensky*), потенцирајући питање корупције повезане са америчким донацијама Украјини у периоду од 2022–2025. „У великом дипломатском заокрету”, након првог сусрета поред договора о формирању тима на виском нивоу за мировне преговоре о Украјини, усаглашено је и да се поново обнове дипломатске мисије, као и да се интензивирају разговори о економској сарадњи (Lee and Litvinova 2025). Ако су у западном делу света претходне Трампове одлуке и најаве деловале неочекивано и невероватно, за Американце и америчке савезнике (нарочито у Европи) је Трампов однос према Украјини изгледао апсолутно шокантно. Фаред Закарија (*Fareed Zakaria*), наводи како то представља „запањујући заокрет” који је „у одређеном смислу највећи заокрет у америчкој спољној политици у последњих осам деценија” (Zakaria 2025). Роџер Кепел (*Roger Köppel*) објашњава зашто се ово догађа: „Ратни добош против Русије, тај суманути план који пркоси сваком историјском искуству – да се Русија војно порази у њеном сопственом дворишту – неизбежно се показује као испразан, историјски слеп и опасан по друштво. Захваљујући очигледној небитности бриселских еврократа, постаје јасно да је овај сукоб између Украјине и Русије одувек био, као што смо овде писали, посреднички рат између америчке неоконзервативне

ратне лоби групе и поново уздигнуте Русије” (Köppel 2025). Поред напред изнетих претпоставки о узроцима Трамповог односа према Русији, треба још додати да разлози за промену курса могу бити и високи трошкови овог посредничког рата (при томе, крајње је неизвесан исход упркос високим трошковима) који је у једном тренутку могао прерасти у нуклерани рат, али и чињеница да је тај рат био „геополитичка инвестиција” америчких неоконзервативаца (дела републиканаца окупљених око породице Буш) и неолиберала (окупљених око Демократске партије), људи против којих је Трамп покренуо опсежну кампању на унутрашњем плану. Уочљиво је да, за разлику од преузимања дужности 2017. године, Трамп свој други мандат започиње далеко спремнији. Још и пре инаугурације најавио је именовање носилаца кључних функција, углавном људи који деле његове ставове о спољној и безбедносној политици, а регрутовани су из првог или другог ешалона Републиканске партије. Четири године проведене у опозицији Трамп је искористио за селекцију кадрова и окупљање управљачког тима. Због тога и поред неочекиваних одлука и невероватних изјава (за разлику од првог мандата) практично није било никаквих „искакања” појединаца из Трамповог окружења. Не само да му нико није противуречио, него су га у томе новопостављени званичници здушно подржавали. Амерички секретар за одбрану Пит Хегсет (*Pete Hegseth*), на састанку Контакт групе за одбрану Украјине (*Ukraine Defense Contact Group*, такође позната и као Рамштајн (*Ramstein group*)) средином фебруара 2025, саопштава осталим учесницима (савезницима из НАТО и другим партнерима) да чланство у НАТО више „није опција за Украјину”, те да се политичари у Кијеву морају спремити за преговарачки процес и одустати од идеје о повратку целокупне територије. Према њему, чланице Рамштајнске групе „морају се суочити са реалношћу” и одустати од „илузорног циља”. Он је још додао да ће већину финансијских обавеза и војних одговорности за стање у Украјини преузети европске земље, укључујући и потенцијално распоређивање мировних снага на терену, али да то неће подразумевати заштиту тих снага према одредби члана 5. Повеље НАТО. То практично значи да у случају било какве нове ескалације конфликта између руских и европских снага у Украјини САД неће имати обавезу да интервенишу. Хегсет је дошао „да директно и недвосмислено саопшти како сурова стратешка

реалност спречава Сједињене Државе да буду првенствено усредсређене на безбедност Европе. Сједињене Државе суочене су са озбиљним претњама по нашу домовину. Стога морамо, и већ јесмо, првенствено бити фокусирани на безбедност сопствених граница” (Cook and Cropp 2025).

За Трампову спољну политику, према овим образложењима, Украјина није приоритет, већ „рупа без дна” која је „појела” више стотина милијарди долара (директно или индиректно) за само три године, а да је при томе ова криза изродила нову претњу у смислу избијања нуклеарног рата. Имајући у виду остале изјаве и одлуке из првог мандата, Кина је кључна претња по интересе САД на спољнополитичком плану и Трамп би да слаби процес одржавања равнотеже снага у међународним односима интензивирањем кооперације са Русијом. Начин на који је то извео указује да Трамп доживљава Русију као велику силу, односно стиче се утисак у целокупној међународној заједници (ма како да дефинишемо овај појам) да је Русија равноправна са САД и да ће због тога бити уважени њени захтеви (преговарачки принципи које је саопштио Пит Хегсет су да нема чланства за Украјину у НАТО и да ће бити промене граница Украјине у корист Русије).

ТАЧКЕ (НЕ)СПОРАЗУМА: БУДУЋНОСТ РУСКО-АМЕРИЧКИХ ОДНОСА

Наравно, успостављање директне комуникације након три године непостојања било какве кооперације оцењено је позитивно међу руским истраживачима и коментаторима међународних односа. Русији је неопходно мировно решење за Украјину, пошто је оружани конфликт донео повећавање издатака за војне намене, велике људске губитке, али и промену околности како на унутрашњем (терористички акти, угрожавање безбедности, напади на инфраструктурне објекте) тако и на спољном плану (континуална конфронтација са колективним Западом, вођење исцрпљујућег хибридног рата који има и своју „конвенционалну димензију”). Ипак, стиче се утисак и да Русији није неопходно да „жури” са склапањем мировног решења. Поверење се релативно лако губи, али се зато тешко успоставља. Иако се политика Доналда Трампа, посматрано и са идеолошког и са геополитичког становишта – суштински разликује од позиција

Бајденове администрације, руско неповерење према предлозима који долазе из САД остаје високо, упркос „отвореним каналима” за комуникацију и директним разговорима званичника (посете изасланика америчког председника Стива Виткофа (*Steven Charles Witkoff*) Москви и специјалног представника председника Русије Кирила Димитријева (*Kirill Alexandrovich Dmitriev*) Мајамију током друге половине 2025. године).

Сергеј Караганов (*Sergey Alexandrovich Karaganov*) сумња да „сва прича о компромису и примирју своди се на замрзавање сукоба дуж линије сукобљавања. То ће им дати времена да поново наоружају остатке украјинске војске и, појачавајући је трупама из других земаља, започну нову рунду непријатељстава. Дакле, мораћемо поново да се боримо, али овог пута са мање повољних политичких позиција. Ако дође до најгорег, можемо и треба да представимо такав компромис као победу. Међутим, ово ће бити квази победа, и, искрено говорећи, победа Запада. Тако ће то бити виђено широм света, а и од стране многих у нашој земљи” (Karaganov 2025). Због тога, он заговара нови приступ који мора бити заснован на елиминисању узрока евентуалног обнављања оружаног сукоба у перспективи: „Ако и када се Американци повуку, Украјина ће прилично брзо бити поражена. Њени источни и јужни региони припашће Русији. Централни и западни делови данашње Украјине требало би да постану неутрална, демилитаризована држава са зоном забрањеног лета изнад ње, где свако ко не жели да живи у Русији и поштује наше законе може да дође. Биће закључено примирје. Након примирја, мораћемо да удружимо снаге са нашим пријатељима из светске већине како бисмо се позабавили проблемима са којима се човечанство суочава, чак и са Американцима, ако се коначно уразуме. Истовремено, биће апсолутно неопходно да се Европа неко време држи подаље од решавања светских проблема, јер она поново постаје главна претња себи и свету. Мир у Европи може се успоставити само када јој се поново сломи кичма, као што смо то учинили у прошлости победивши Наполеона (*Napoleon Bonaparte*) и Хитлера (*Adolf Hitler*), и када се промени садашња генерација њених елита” (Karaganov 2025).

Слично размишља и Ростислав Ишћенко (*Rostislav Ishchenko*): „Сједињене Државе желе да ово буде победа над Кијевом, а Русији је неопходно да фиксира победу над

Колективним Западом, који је изазвао украјинску кризу и захваљујући чијој подршци се Украјина тако дуго држала. САД су спремне да уступе било коју територију Украјине, па чак и целу, али за њих је важно да им не буде признат статус учесника у сукобу, већ статус посредника. Ми можемо бити флексибилни по питању граница, влада, укључивања, искључења и поделе територија (осим онога што је уставна територија Русије), али не можемо дозволити Западу да побегне од фиксирања свог, а не само украјинског, пораза у тренутној војној кризи. Дакле, руски став је да ми можемо да преговарамо са Кијевом, а можемо и једноставно да га дотучемо – како карта падне. Запад, тачније САД су они које ми обавезно чекамо за преговарачким столом као другу страну у сукобу, чији пораз намеравамо да утврдимо. Остали могу бити присутни, ако је Вашингтону пријатније да буде у друштву, али у принципу њихово присуство на преговорима (а неких и на политичкој мапи) није неопходно” (Ishchenko 2025).

Ендрју Корибко (*Andrew Korybko*) подсећа да су „два главна циља Русије у специјалној операцији демилитаризација и денацификација Украјине”, а отворено је како се то може реализовати чак и у договору са Трампом: „Нереално је замислити да ће Трамп пристати да дозволи Русији распоређивање оружаних снага широм Украјине како би то спровела, што значи да ће се то моћи постићи само дипломатским средствима, уз сагласност Кијева” (Korybko 2025). У пракси то значи да нити ће бити брзих решења, нити ће бити брзе имплементације када се решења установе. О денацификацији и демилитаризацији пише и Дмитриј Суслов (*Dmitry Suslov*), који још упозорава да „динамика и висок темпо који је Трамп узео у преговорима о Украјини повезују се са жељом не да се побољшају односи са Русијом, већ да се што пре постигне примирје на бојном пољу. Не свеобухватно решење са отклањањем основних узрока, него управо прекид ватре. Овај интерес је повезан, пре свега, са жељом Сједињених Држава да спрече потпуни пораз Украјине и њену трансформацију у Трампов лични Авганистан. Друго, са стремљењем САД да ослободе снаге и ресурсе из европских послова и пребаце их у борбу против Кине, трансферишући даље животно издржавање Украјине на Европљане” (Suslov 2025). Он наглашава да „интерес САД – чак и под Трампом – управо је супротан: Украјина треба да остане војно јака држава у западној орбити, чак и ако би њена

даља милитаризација била извршена о европском трошку. Биће изузетно тешко и једва могуће договорити се по овом питању” (Suslov 2025). Суслов предлаже да „сходно томе, потребно је инсистирати не само на формалном неуласку у алијансу, већ и на озбиљном ограничавању практичне сарадње Украјине и НАТО, земаља ЕУ, Велике Британије и САД у војној сфери – са циљем да се послератна Украјина претвори у истински неутрални тампон. Без доставе западног наоружања, без заједничких војних вежби, без обуке Оружаних снага Украјине од стране западних инструктора, без достављања обавештајних информација и, наравно, без распоређивања било каквих западних трупа на територији Украјине” (Suslov 2025). Већ цитирани Ишћенко чак сматра да ни решавање Украјинске кризе неће помоћи стабилизацији међународних односа: „украјинска криза је само део глобалне кризе, важан, али не и најважнији. Глобална криза неће ускоро престати. Превише сила је у њу укључено. Ако је Украјина, која је имала веома ограничене ресурсе, уз ограничену војно-техничку и финансијску помоћ Запада, више од три године водила рат пуних размера против Русије, онда је лако разумети да ће ресурси Русије, Кине, Сједињених Држава и њихових савезника бити довољни не за године, већ за деценију или две конфронтације (ако она не пређе у светски рат, већ задржи природу локалних војних сукоба и свеобухватног економског рата)” (Ishchenko 2025). Када је о глобалним процесима и геополитичким интересима реч, Александар Дугин (*Alexander Dugin*) констатује како „Трампа намерава да Кини одсече све могућности да настави досадашњим курсом. Трамп види Кину као главног конкурента америчкој хегемонији и већ је започео нову рунду економског и трговинског рата, који је већ био карактеристичан за Бајденову администрацију, али не са оваквим интензитетом. Русија очигледно не представља велику претњу Трампу, али Кина то јесте. Стога ће се тежиште америчке спољне политике вероватно померити са Русије на Кину”. Он још уочава да Трампа „нервира БРИКС и чак му прети санкцијама због напуштања долара у светској трговини, упозоравајући на одмазду за покушај увођења неке друге глобалне резервне валуте. Али, у исто време, он сам активно уводи економију криптовалута, што је, у суштини, одвајање глобалних финансија од монопола на емисију. Зато треба обраћати пажњу не на његове појединачне изјаве и гестове, па чак ни на Трампове

конкретне политичке кораке, већ на идеолошки и геополитички модел који он следи” (Dugin 2025).

Поред тога што се у руској политичкој јавности сумњичаво гледа на започети процес, најаву постизања руско-америчког договора на начин како је то предложио Трамп наишла је и на жестока оспоравања и/или критике и у САД и у западноевропским државама. Најблаже делују упозорења како су брза решења недостижна и због тога позиви америчком председнику да преиспита своју позицију (Ryan 2024). Далеко оштрија су упозорења да се његов приступ према Украјинској кризи и односима са Русијом може претворити у потпуну пропаст (Ash 2024; Baev 2025; Caryl 2025; Kramer 2025). Роберт Кејган (*Robert Kagan*) констатује: „Ако Украјина падне, тешко ће је представити као било шта друго осим као дебакл за Сједињене Државе и за њиховог председника” (Kagan 2025). Исто као што постоји руско неповерење према америчким предлозима, тако и постоји страховање у САД и Западној Европи да би се брзо склапање договора са Русијом претворило у катастрофу по НАТО и ЕУ. Непосредно након инаугурације, када је рејтинг америчког председника (по правилу) врло висок, Трампова администрација може занемаривати упозорења и критике и позивати се на легитимитет који је председник добио на изборима. Међутим, како време буде пролазило, а уколико не буде одрживог решења, тај легитимитет може се крунити, што значи и да ће утицај упозорења и критика постајати све шири. Једноставно, у периоду од 2022–2025. године околности су неповратно промењене, конфронтација је била отворена и потпуна, одигравала се у форми хибридног рата (који је имао и своју конвенционалну димензију у вођењу посредничког рата НАТО против Русије на тлу Украјине). Упркос иницијативи за мировно решење и директним преговорима неповерење је остало и опстало.

ЗАКЉУЧАК: ПУТ КА УСПОСТАВЉАЊУ „КОНТРОЛИСАНЕ КОНФРОНТАЦИЈЕ”

Трампов „запањујући заокрет” у Украјини (како га је квалификовао Фаред Закарија), посматрано са теоријског становишта, може представљати почетак „контролисања конфронтације” између Русије и САД. Такође, начелно посматрано,

успостављање „контролисане конфронтације” јесте основа за креирање режима стратешке стабилности између две велике силе. Амерички председник преузео је иницијативу, успоставио је директну комуникацију са Владимиром Путином, састао се са њим и након тога су организовани сусрети делегација на високом нивоу, изнео је предлог (преко секретара за одбрану) о начелима решавања Украјинске кризе који у одређеној мери уважавају ставове Русије (та начела су апсолутно неприхватљива за велики број чланица НАТО и ЕУ, мада је упитно колико ће руководства свих тих држава бити спремна да се јавно конфронтирају са Трамповом администрацијом) и суштински прихватио Русију као равноправног саговорника. Оваквим приступом Трамп је легитимизовао статус Русије као велике силе у међународним односима, чиме је елиминисао први разлог неспоразумевања Путина са Бајденом. Ипак, крајње је неизвесно колико ће елиминисање тог разлога, уз пратеће Трампове иницијативе бити довољно за остваривање режима стратешке стабилности у руско-америчким односима. Оно што је било најважнији предуслов за наставак кооперације 2021. године није предуслов и 2025. Уосталом, Русију након усвајања нове Концепције спољне политике више и није интересовало да јој САД признају или легитимизују било какав статус у међународним односима. Успостављање равнотеже снага одиграло се ескалацијом конфликта у Украјини и то је оставило драматичне последице, како по међународне односе тако и по постављање кључних актера светске политике. Русија је дефинисала нове циљеве, има нове савезнике, означила је нове непријатеље, за њу Украјина јесте најакутнија криза, али није и једина тема због које постоји конфронтација са „колективним Западом”. Урушено је поверење између Русије и западних актера (САД, НАТО, ЕУ, Г7) и ту се у кратком року може мало шта учинити. Истовремено, Трампове иницијативе нису добро дочекане нити подржане на „колективном Западу”, поготово међу европским државама. Да ли ће и колико САД бити способне да саме учествују у креирању стратешких договора око најважнијих питања међународних односа, без учешћа савезника и подршке међународних организација које је „колективни Запад” стварао претходних осам деценија, за сада је врло упитно. То зависи од великог броја фактора, од којих су неки и непредвидиви. У анархичним међународним односима свако

гледа свој интерес, ослања се на принцип самопомоћи, па су стога могуће (у одређеној мери и на одређене начине) конфронтације и између „пријатељских држава”. Овим налазима потврђују се постулати структуралног реализма изнети у уводном делу рада. Наиме, и поред жеље да директним преговорима ублаже факторе који утичу на ограничавање њиховог положаја, досадашњим применом принципа самопомоћи обе стране и ескалацијом кризе у Украјини која је прерасла у оружани сукоб, промењене су околности у међународном окружењу и самим тим карактер међународних односа. Успостављање равнотеже снага одиграва се у другачијем окружењу.

Зато и будућност руско-америчких односа изгледа врло неизвесно и поред тога што би амерички председник желео да те односе поправи. Организовати кооперацију (макар и уз „контролисану конфронтацију” или надметање како је то описао Бајден) након три године ескалације оружаног сукоба показује се врло захтевним и тешко достижним послом. Разлог за то може се тражити у анализи Ростислава Ишћенка и новим руским захтевима које кандидује. Када се нови поредак успоставља кроз конфронтацију, онда се очекује да буде успостављен или миром две сукобљене стране које после извесног времена, неспособне да остваре победу – признају једна другој нови статус, или поразом једне од страна у тој конфронтацији. Или се договором успоставља нови режим или победник пресудно утиче на дефинисање нових правила игре и тако се, заправо, детерминише стратешка стабилност. У конкретној ситуацији ипак нема договора о миру пошто на њега не пристају све западне земље (европске државе говоре само о примирју или се противе Трамповим иницијативама) чиме се предлог у одређеној мери делегитимизује, то јест конфронтација се може настављати након периода затишја или истеком примирја, а уколико се конфронтација наставља онда могу бити и створене неке нове околности у којима би се преговарало за само неколико месеци (ситуације када нове околности на фронту пресудно утичу на постизање договора или када у међународним односима или глобалној економији наступају неке нове фазе које мењају распоред снага). Пут ка успостављању „контролисане конфронтације” заправо је дугачак (то је процес који траје), кривудава (скопчан са многим неизвесностима) и небезбедан (лоше околности настале су непоштовањем правила и процедура), тако

да нема никакве гаранције да ће се његовим започињањем стићи до режима стратешке стабилности. Трампова иницијатива, гледано из угла смањивања напетости у билатералним односима са Русијом и спречавања могућег избијања нуклеарног сукоба јесте веома значајна (уосталом, Доналд Трамп остао је запамћен као амерички председник који у свом првом мандату није започео ниједан нови рат), но није сигурно да она може довести до успостављања трајног мира у Украјини. За тако нешто неопходно је или да за своју идеју добије несумњиву подршку европских савезника САД или да једна од страна у сукобу оствари пресудно напредовање на фронту чиме би се конфронтација заправо завршила војним поразом друге стране.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Батюк, Владимир Игоревич. 2018. *Холодная война между США и СССР (1945–1991). Очерки истории*. Москва: Издательство Весь Мир.
- Караман, Александр Акимович. 2023. “Распад Украины как следствие государственного переворота.” *Вестник РПА* 3: 39–56. DOI: 10.33874/207299362023033856.
- Крамаренко, Александр. 2023. “СВО на Украине: почему новая Отечественная? Непричесанные мысли.” *Международная жизнь*. Last Accessed December 25, 2025. <https://interaffairs.ru/jauthor/material/2806>.
- Концепция внешней политики Российской Федерации*. 2013. [The Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation]. Moscow: President of the Russian Federation.
- Концепция внешней политики Российской Федерации*. 2015. [The Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation]. Moscow: President of the Russian Federation.
- Концепция внешней политики Российской Федерации*. 2023. [The Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation]. Moscow: President of the Russian Federation.
- Крысенко, Д. С. 2021. “Роль США в организации движения «Евромайдан» на Украине (ноябрь 2013 – февраль 2014 гг.)” *Архонт* 22 (1): 15–29.

- Полынов, Матвей Фёдорович. 2008. “Холодная война как способ борьбы США против СССР.” *Общество. Среда. Развитие* 3 (8): 36–54.
- Arbatova, Nadezhda. 2022. “Were the Minsk agreements doomed to failure? An alternative history.” *Pathways to Peace and Security* 1 (62): 107–120. DOI: 10.20542/2307-1494-2022-1-107-120.
- Ash, Timothy Garton. 2024. “Trump’s return is terrible news for Ukraine. Europe should step into the breach – but will it?” *European Council on Foreign Relations*. November 8, 2024. <https://ecfr.eu/article/trumps-return-is-terrible-news-for-ukraine-europe-should-step-into-the-breach-but-will-it/>.
- Baev, Pavel. 2025. “Trump’s Logic of Deal-Making Versus Putin’s Logic of War-Making.” *Oslo: Peace Research Institute Oslo*. February 12, 2025. <https://www.prio.org/blogs/1170>.
- Bensaada, Ahmed. 2014. “Ukraine: autopsie d’un coup d’État.” *Mondialisation*. February 27, 2022. https://www.mondialisation.ca/ukraine-autopsie-dun-coup-detat/5372363?doing_wp_cron=1741076593.8342900276184082031250.
- Blagojević, Veljko. 2025. „Srbija i prošireno odvracanje: iskustva i putokazi.” *Politika nacionalne bezbednosti* 28 (1): 41–57. DOI: 10.5937/pnb28-56266.
- Bodrova, Elena Vladimirovna. 2017. “Osnovnye konceptual’nye podhody k probleme raspada SSSR” [The main conceptual approaches to the problem of the collapse of the USSR]. In *Nauka: ot idei k rezul’tatu: Mezhdunarodnoe nauchnoe periodicheskoe izdanie po itogam Mezhdunarodnoj nauchno – prakticheskoy konferencii* 3 – 2: 154–157. Surgut: Surgut State University.
- Borger, Julian. 2014. “Barack Obama: Russia is a regional power showing weakness over Ukraine.” *The Guardian*. March 25, 2014. <https://www.theguardian.com/world/2014/mar/25/barack-obama-russia-regional-power-ukraine-weakness>.
- Campbell, Aidan Vern, Elizabeth W. Chan, Kenith Chan, Daniel J. Chiacchia, Ashley Dhillon, Morgan McLean, Evi Myftaraj, Haeyoung Gideon Park, Vadym Vasiutynskyi, and Felix Cheung [Campbell et al.]. 2025. “The Impact of the Euromaidan on Ukrainian Subjective Well-being.” *OSF*. September 30, 2025. https://osf.io/preprints/psyarxiv/d2bqh_v1.

- Caryl, Christian. 2025. "A Grand Bargain With Russia Would Be a Disaster." *Foreign Policy*. February 20, 2025. <https://foreignpolicy.com/2025/02/20/trump-china-russia-grand-bargain-nixon/>.
- Chayinska, Maria, Anca Minescu, and Craig McGarty. 2019. "'We fight for a better future for our country': Understanding the Ukrainian Euromaidan movement as the emergence of a social competition strategy." *British Journal of Social Psychology* 58 (1): 45–65. DOI: 10.1111/bjso.12283.
- Cook, Lorne, and Tara Cropp. 2025. "US defense chief suggests Ukraine should abandon hope of winning all territory back from Russia." *Associated Press*. February 12, 2025. <https://apnews.com/article/nato-ukraine-us-hegseth-trump-russia-a3ca747b102cae6737436596444a32d0>.
- Cox, Michael. 2000. "From the cold war to strategic partnership? US-Russian relations since the end of the USSR." In *Russia after the Cold War*, eds. Mike Bowker and Cameron Ross, 258–279. London: Routledge.
- Domanska, Maria. 2023. "Putin's Wunderwaffe: The Bugbear of Russia's Collapse." *Zentrum Liberale Moderne*. September 20, 2023. <https://libmod.de/en/expert-network-russia-disintegration-domanska/>.
- Dugin, Aleksandr. 2025. "U Trampa est' plan." *RIA Novosti*. February 6, 2025. <https://ria.ru/20250206/tramp-1997580820.html>.
- Filitov, Aleksei. 2011. "The End of the Cold War and the Dissolution of the USSR." *Journal of Modern European History* 9 (3): 298–307. DOI: 10.17104/16118944_2011_3_298.
- Hundorova, Tamara. 2016. "Ukrainian Euromaidan as Social and Cultural Performance." In *Revolution and War in Contemporary Ukraine. The Chalange of Change*, ed. Olga Bertelsen, 161–179. Stuttgart: Ibidem-Verlag.
- Ishchenko, Rostislav. 2025. "Мир, к которому мы стремимся." *Ukraine.ru*. January 31, 2025. <https://ukraina.ru/20250131/1060717493.html>.
- Jervis, Robert. 2023. "The Trump Experiment." In *Chaos Reconsidered. The Liberal Order and the Future of International Politics*, eds. Robert Jervis, Stacie Goddard, Diane N. Labrosse and Joshua Rovner, 13–27. New York: Columbia University Press.
- Kagan, Robert. 2025. "Trump is facing a catastrophic defeat in Ukraine." *The Atlantic*. January 7, 2025. <https://www.theatlantic.com/>

- international/archive/2025/01/trump-putin-ukraine-russia-war/681228/.
- Kalabuhov, Igor. 2024. „Ruska nuklearna doktrina – čitaj pažljivo.” *Glas Srpske*. 3. decembar 2024. <https://www.glassrpske.com/lat/novosti/stav/ruska-nuklearna-doktrina-citaj-pazljivo/554582>.
- Karaganov, Sergej. 2024. „Pobeda u ratu ili raspad Rusije.” *Novi standard*. 15. septembar 2024. <https://standard.rs/2024/09/15/sergej-karaganov-pobeda-u-ratu-ili-raspad-rusije/>.
- Karaganov, Sergey. 2025. “Musings Before a New Round.” *Karaganov.ru*. January 21, 2025. <https://karaganov.ru/en/musings-before-a-new-round/>.
- Köppel, Roger. 2025. “Stunde der Wahrheit.” *Die Weltwoche*. February 19, 2025. <https://weltwoche.ch/story/stunde-der-wahrheit-3/>.
- Korotčenko, Igor. 2024. „Cilj NATO vežbi je priprema za nuklearni rat sa Rusijom.” *RT Balkan*. 12. oktobar 2024. <https://rt.rs/rusija/112708-nato-vezbe-rusija-nuklearno-oruzje/>.
- Korybko, Endrju. 2025. „Kako će izgledati pregovori Rusije i SAD o Ukrajini?” *Novi standard*. 14. februar 2025. <https://standard.rs/2025/02/14/kako-ce-izgledati-pregovore-rusije-i-sad-o-ukrajini/>.
- Kowal, Pavel. 2023. “Could Russia disintegrate?!” *GIS Reports Online*. August 28, 2023. <https://www.gisreportsonline.com/r/russia-disintegrate/>.
- Kramer, David. 2025. “Why Trump Is Wrong About Russia’s Invasion of Ukraine.” *Foreign Policy*. February 19, 2025. <https://foreignpolicy.com/2025/02/19/trump-russia-ukraine-invasion-zelensky-putin/>.
- Krapfl, James, and Elias Kühn von Burgsdorff. 2023. “Ukraine’s Euromaidan and Revolution of Dignity, ten years later.” *Canadian Slavonic Papers* 65 (3-4): 325–334. DOI: 10.1080/00085006.2023.2293420.
- Lebedeva, Olga, and Aleksandr Bobrov. 2023. “Konceptia vneshnei politiki Rossii 2023: strategija mnogooplyarnogo mira.” *Russian International Affairs Council*. May 2, 2023. <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/kontsepsiya-vneshney-politiki-rossii-2023-strategiya-mnogopolyarnogo-mira/>.
- Lee, Matthew, and Dasha Litvinova. 2025. “Russia and US agree to work toward ending Ukraine war in a remarkable diplomatic shift.” *Associated Press*. Last accessed December 20, 2025. <https://apnews>.

- com/article/russia-ukraine-war-riyadh-talks-trump-putin-rubio-0c3beebfef5839e9d509ff58239a6bc5Ж.
- Medvedev, Dmitrij. 2024. „Upotrebićemo nuklearno oružje ako ponestane strpljenja.” *Politika*. 14. septembar 2024. <https://www.politika.rs/scc/clanak/632511/medvedev-upotrebicemo-nuklearno-oruzje-ako-ponestane-strpljenja>.
- Merilini, Cesare. 1990. “The US-USSR Relationship and Its Likely Impact on Nuclear Proliferation.” In *Nuclear Non-Proliferation*, eds. Michael P. Fry, Patrick Keatinge and Joseph Rotblat, 95–115. Berlin: Springer.
- Minzarari, Dumitru. 2021. “Making Sense of the Contested Biden-Putin Summit.” *SWP Comment*. Last Accessed December 25, 2025. https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2021C41_Biden-Putin_Summit.pdf.
- Naumov, Viktor I. 2006. *The Deliberate Disintegration of the USSR. The Universal Tragedy*. Moscow: KomKniga.
- Nedić, Pavle, and Marko Mandić. 2022. „Američko-rusko približavanje: (ne)moguć pravac za američku spoljnu politiku.” *Politika nacionalne bezbednosti* 21 (2): 139–157.
- Palve, Shubhangi. 2025. “Putin’s Fall Will Lead To Russian Disintegration As Moscow Sits On Volcano Of Civil War, Ethnic Conflict: Separatist Group.” *Eurasian Times*. February 10, 2025. https://www.eurasiantimes.com/atesh-warns-of-looming-ethnic-uprising-in-russia-will-putins-fall-spark-civil-war/#google_vignette.
- Podlesny, Pavel T. 2007. „Россия и США в наступившем столетии: проблемы и перспективы.” *USA and Canada: economy, politics, culture* 5 (449): 61–76.
- Politika. 2022. „Bivši francuski predsednik: Merkelova je rekla istinu o Minskom sporazumu.” *Politika*. 30. decembar 2022. <https://www.politika.rs/scc/clanak/530912/bivsi-francuski-predsednik-merkelova-je-rekla-istinu-o-minskom-sporazumu>.
- Preston, Thomas. 2021. “Deterrence, Compellence, and Containment in the Trump Foreign Policy: Comparing Present and Past Strategies of American Leadership.” In *The Trump Doctrine and the Emerging International System*, eds. Stanley A. Renshon and Peter Suedfeld, 155–179. London: Palgrave Macmillan.
- Proroković, Dušan. 2018. *Era multipolarnosti*. Beograd: Službeni glasnik.

- Proroković, Dušan. 2021. „Ima li pilota u Americi: Šta to namerava Bajden sa Rusijom i Kinom?” *Radio Sputnik*. 28. novembar 2021. <https://sputnikportal.rs/20211128/ima-li-pilota-u-americi-sta-to-namerava-bjaden-sa-rusijom-i-kinom-video-1132004785.html>.
- Proroković, Dušan. 2022. „Nesagledive posledice Zapadne hysterije: Proglasiti Rusiju za otpadničku državu ima veliku cenu.” *Radio Sputnik*. 4. april 2022. <https://sputnikportal.rs/20220404/nesagledive-posledice-zapadne-hysterije-proglasiti-rusiju-za-otpadnicku-drzavu-ima-veliku-cenu-1136093686.html>.
- Proroković, Dušan. 2023. „Položaj Rusije u multipolarnom svetu i strateške opcije Srbije.” *Srpska politička misao* 79 (1): 41–64. DOI: 10.5937/spm7942705.
- Proroković, Dušan. 2024. “US vs. China: A Battle for the 21st Century.” In *The 4th “Dialogues on China” International Academic Conference: Harvesting the Winds of Change: China and the Global Actors*, eds. Stanley A. Renshon and Peter Suedfeld, 84–97. Belgrade: Institute of International Politics and economics.
- Ruwitch, John. 2021. “Biden and China’s Xi strike a ‘respectful’ tone in video chat amid tension.” *NPR*. November 16, 2021. <https://www.npr.org/2021/11/16/1055944979/biden-and-chinas-xi-strike-respectful-tone-in-video-chat-amid-tension>.
- Ryan, Mick. 2024. “Trump may surprise us on the Ukraine war.” *Lowy Institute*. August 2024. <https://interactives.lowyinstitute.org/features/2024-us-presidential-election/donald-trump/article/trump-and-ukraine/>.
- Schveda, Yuriy, and Joung Ho Park. 2016. “Ukraine’s revolution of dignity: The dynamics of Euromaidan.” *Journal of Eurasian Studies* 7 (1): 85–91. DOI: 10.1016/j.euras.2015.10.007.
- Shakleina, Tatiana A. 2022. *Russia and the USA in Modern International Relations*. Moscow: Aspekt Press.
- Shevsky, Dmitry. 2022. “Euromaidan Revolution in Ukraine.” In *Handbook of Revolutions in the 21st Century. Societies and Political Orders in Transition*, eds. Jack A. Goldstone, Leonid Grinin and Andrey Korotayev, 851–863. Berlin: Springer.
- Sogrin, Vladimir V. 2015. “Динамика соперничества СССР и США в период Холодной войны” [The dynamics of the rivalry between the USSR and the USA during the Cold War. 1945–1991]. *New and modern history* 6 (2015): 36–52.

- Stefanović, Andrej, and Marina Kostić-Šulejić. 2024. "Making a comprehensive arms control agreement for Europe in times of crisis: rationale, structures and outcomes." *Politika nacionalne bezbednosti* 27 (2): 79–107. DOI: 10.5937/pnb2751889.
- Stent, Angela. 2015. *The Limits of Partnership. U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*. Princeton: Princeton University Press.
- Stent, Angela. 2024. "How would Trump and Harris handle the Russia-Ukraine war?" *Brookings*. October 1, 2024. <https://www.brookings.edu/articles/how-would-trump-and-harris-handle-the-russia-ukraine-war/>.
- Suslov, Dmitriy. 2025. "Calling a (not)friend." *Kommersant*. February 14, 2025. <https://www.kommersant.ru/doc/7512971>.
- Thumann, Michael. 2022. "Hassnachricht aus Moskau." *Die Zeit*. December 22, 2022. <https://www.zeit.de/2022/53/angela-merkel-russland-krieg-wladimir-putin>.
- Timofeev, Ivan. 2023. "Россия: путь к мировому большинству." *Russian International Affairs Council*. April 5, 2023. <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/rossiya-put-k-mirovomu-bolshinstvu/>.
- Vanaik, Achin. 1991. "US-USSR Relationship: The Long View." *Economic and Political Weekly* 26 (50): 2885–2895.
- Waltz, Kenneth. 1979. *Theory of International Relations*. Reading: Addison-Wesley.
- Welch Larson, Deborah. 1997. *Anatomy of Mistrust. U.S. – Soviet Relations During the Cold War*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Zakaria, Fareed. 2025. "'Breathtaking reversal in US foreign policy': Fareed Zakaria reacts to Trump's attacks on Zelensky." *CNN*. February 19, 2025. <https://edition.cnn.com/2025/02/19/politics/video/fareed-zakaria-trump-zelensky-ukraine-russia-src-digvid>.

Dušan Proroković*

*Institute of International Politics and Economics, Belgrade,
Republic of Serbia*

RUSSIAN-AMERICAN RELATIONS IN DONALD TRUMP'S SECOND TERM: BETWEEN DESIRES AND REALITY**

Resume

Donald Trump's initiative to restore Russian-American relations by resolving the Ukrainian crisis, while partially respecting Russia's demands, seemed surprising. It was described as a kind of U-turn in American foreign policy. However, the question is not only what effect such U-turns in bilateral and/or international relations can have, but also whether they can be carried out without significant consequences. On the one hand, the Ukrainian crisis is complex; it decisively determines continental security and therefore, European countries are interested in its resolution. On the other hand, after four years of confrontation, trust between Russia and the collective West has been destroyed, and time is needed to restore it. This research examines the reasons and scope of Donald Trump's initiative. There is a big difference between the publicly proclaimed desire to contribute to establishing peace and improving Russian-American relations and the realities that arise from the establishment of a balance of power through confrontation. The paper consists of five parts. The introductory section explains the theoretical and methodological frameworks, presents the research question and hypothesis, and defines the concept of "controlled confrontation". The second part describes the process by which an absolute breach of trust between Russia and the USA led to an escalation of the confrontation. The third part examines changes in the Russian Foreign Policy Concept, and the fourth part examines how the

* E-mail address: dusan@diplomacy.bg.ac.rs; ORCID: 0000-0003-3064-2111.

** The research was conducted within the project "Serbia and Challenges in International Relations in 2025", implemented by the Institute of International Politics and Economics during 2025.

growth of distrust and changes in doctrinal documents contributed to the misunderstanding. The last part is the concluding remarks.

Keywords: Donald Trump, Ukraine, Russia, foreign policy, peaceful solution, controlled confrontation, international order.

* Овај рад је примљен 26. јануара 2026. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 27. фебруара 2026. године.

*Марта Нешкових**

*Институт за историју природних наука,
Кинеска академија наука, Народна Република Кина*

ВИШЕДИМЕНЗИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ У ПРАКСИ МУАЈ ТАЈА**

Сажетак

Овај рад анализира борилачку вештину муај тај као културну праксу која указује на мултидимензионални карактер људске безбедности. Иако је историјски био превасходно повезан са ратовањем, муај тај данас обухвата више међусобно повезаних домена безбедности: физички, економски, здравствени и онтолошки. Полазећи од етнографског материјала и историјске анализе, у раду показујем како је развој муај таја обликован начинима на које је тајландско друштво разумевало и одговарало на различите облике несигурности од војних претњи и економске нестабилности до егзистенцијалне неизвесности. Практике муај таја омогућавају стицање прихода, телесну дисциплину и ритуализоване облике отпорности који се протежу како у сферу заједничког живота, тако и у домен космолошке оријентације. Поред аутохтоне перспективе, анализа обухвата и перспективе страних практичара, указујући на сусрет националних наратива и проживљених искустава. Рад закључује да је безбедност у муај тају суштински парадоксална: исте праксе које граде отпорност и континуитет истовремено производе нове облике рањивости.

* Имејл адреса: martaneskovic@ihns.ac.cn; ORCID: 0000-0001-6883-9556.

** Ово истраживање обављено је у оквиру постдокторског програма при Институту за историју природних наука Кинеске академије наука.

Кључне речи: мултидимензионална безбедност, борилачке вештине, муај тај, отпорност и рањивост, културно наслеђе, етнографија спорта.

УВОД

Главна потешкоћа у дефинисању безбедности лежи у помирењу институционално дефинисаних оквира овог појма са настојањима да се обухвати начин на који људи сами доживљавају и разумеју безбедност. Изазов произлази из недостатка јасног начина за обраћање човечанству као целини оквира који би истовремено обухватио његову разноликост и подстакао мобилизацију појединаца на личном нивоу у циљу колективне добробити. Последњих година, овај проблем је довео до формулисања све обухватнијих концепција безбедности усмерених на човека, које настоје да укључе све чиниоце које појединци доживљавају као релевантне за сопствени осећај сигурности и стабилности.

За истраживачки предмет овог чланка сам изабрала културни процес који, по мом мишљењу, на посебно јасан начин одражава ово проширено схватање безбедности: трансформацију улоге борилачких вештина у савременом друштву. Некада превасходно везане за војну безбедност, борилачке вештине данас далеко превазилазе оквире бојног поља. Оне доприносе свакодневној физичкој безбедности кроз праксе самоодбране, економској безбедности као део глобалне спортске и забавне индустрије, здравственој безбедности кроз унапређење физичког и психолошког благостања, као и отпорности заједница кроз културне и образовне форме деловања. Поред тога, борилачке вештине пружају и дубљи, онтолошки облик безбедности, јер кроз телесну дисциплину, ритуализовану праксу и јасно артикулисане односе ауторитета и припадности, укључују појединце у специфичан морални и космолошки оквир, у којем се рањивост не негира, већ се са њом суочава кроз контролисану изложеност ризику и телесном напору (Nešković 2024; Nešković 2025). У том смислу, ове праксе одражавају разумевање људског постојања као процеса обележеног телесном рањивошћу, друштвеном међузависношћу и сталном потребом за оријентацијом у условима неизвесности. У теоријском смислу, анализа у овом

чланку се ослања на Гиденсов (Giddens 1991) концепт онтолошке безбедности, који он дефинише као поверење у културни континуитет друштвеног поретка. Иако Гиденс посебан нагласак ставља на улогу наратива у одржавању идентитета сопства, у овом раду се показује да пракса и отеловљено искуство имају подједнако значајну улогу у егзистенцијалном утемељењу појединца. У случају борилачких вештина, а посебно муај таја, онтолошка безбедност не обликује се искључиво кроз идентитетске наративе, већ се активно култивише кроз ритуализовану и телесно захтевну дисциплину борбе, тренинга и издржљивости.

Полазећи од ових увида, рад поставља следећа истраживачка питања: на који начин се муај тај историјски развијао од борбене праксе на бојном пољу до кодификованог спорта и облика националног културног наслеђа? Како, кроз свакодневну праксу, економске стратегије преживљавања и ритуалне форме, артикулишу различите димензије безбедности, попут физичке, економске, здравствене и онтолошке безбедности? Најзад, на који начин ове димензије откривају парадокс безбедности, при чему настојања усмерена ка јачању отпорности истовремено производе нове облике рањивости?

ТЕОРИЈСКИ ОКВИР

Студије безбедности већ дуго се суочавају са питањем домета и садржаја самог појма безбедности. Како наводе Бузан, Вевер и де Вајлд (Buzan, Wæver, and de Wilde 1998, 3–5), Стивен Волт (Walt 1991) је заступао становиште да би безбедност требало да остане превасходно усмерена на рат и употребу силе, упозоравајући да би њено проширивање могло подрити њену интелектуалну кохерентност. Овакво гледиште одражавало је наслеђе Хладног рата, у оквиру којег је појам безбедности у највећој мери био сведен на опстанак државе, нуклеарну равнотежу моћи и геополитичке односе. Насупрот томе, Улман (Ullman 1983) је указао да и озбиљна нарушавања друштвеног благостања могу представљати питања безбедности, док је Бузан (Buzan [1983] 1991) померио аналитички фокус ка вишеструким референтним објектима и различитим секторима безбедности. Ове ране теоријске помаке Бузан, Вевер и де Вајлд (Buzan, Wæver, and de Wilde 1998) тумаче као почетне кораке у

„проширивању” истраживачке агенде студија безбедности. Они уводе констелациони оквир¹ који превазилази уско разумевање безбедности као војне одбране и ставља нагласак на међусобну повезаност различитих безбедносних сектора, уместо њиховог тумачења као изолованих целина. Аутори издвајају пет кључних сектора безбедности: војни, политички, економски, друштвени и еколошки и тврде да претње у сваком од ових домена могу постати питања безбедности уколико се артикулишу као егзистенцијалне претње по одређени референтни објекат. У оквиру њиховог конструктивистичког приступа, безбедност се не схвата као објективно стање, већ као друштвена пракса: одређена питања постају безбедносна кроз друштвене интеракције, односе моћи и начине на које се јавно артикулишу и тумаче. Према мишљењу аутора, овакав приступ ствара проширено аналитичко поље, а да се при том појам безбедности не губи у теоријској нејасноћи. Слично проширење аналитичког поља присутно је и у истраживањима урбане безбедности, где се мултидимензионални приступ повезује са културним обрасцима и практичним плановима управљања безбедношћу у градовима (Ћурчић 2024). На нивоу војних институција, ово проширење се огледа у образовним и организационим процесима кроз које се производе институционални капацитети за деловање у променљивом безбедносном окружењу, укључујући све израженију интеграцију напредних технологија у системе војне обуке (Vuletić 2025).

Антрополошка истраживања додатно су продубила ову критику, смештајући појам безбедности у дуготрајне интелектуалне традиције и указујући на њене неравномерне друштвене ефекте. Како истиче Голдстин (Goldstein 2010, 489–493), иако је период након 11. септембра 2001. године појачао глобалну „опседнутост” безбедношћу, питања очувања поретка и заштите живота већ дуго представљају једно од темељних упоришта политичке теорије и процеса изградње државе (Goldstein 2010, 490). Хобс је порекло државе видео у страху, тврдећи да појединци одустају од дела својих слобода и преносе их на суверена лица у замену за заштиту од хаотичног „природног

¹ Констелациони приступ полази од претпоставке да безбедност не произлази из статичних јединица, већ из динамичне међусобне игре њихових деловања и односа (Buzan, Wæver, and de Wilde 1998, 191).

стања” (Hobbes [1651] 2003). Монтескје, иако заговорник либералног уређења, такође је страх овога пута од тираније сматрао кључним темељем политичког поретка (Montesquieu 1979; Robin 2004). Маркс (Marx [1843] 1967), насупрот томе, безбедност није тумачио као заштиту од природе или деспотске власти, већ као производ капиталистичког отуђења, у којем држава функционише као гарант егоистичног грађанског друштва (Der Derian 2009). Током двадесетог века, ова интелектуална наслеђа обликовала су доктрине националне и колективне безбедности, које су касније доведене у питање увођењем концепта људске безбедности од стране Програма Уједињених нација за развој (United Nations Development Programme [UNDP] 1994). Голдстин даље указује да, иако су „проширивачи” истраживачке агенде допринели концептуалном отварању поља безбедности, неолибералне државе настављају да дају примат претњама попут тероризма, истовремено се повлачећи из система социјалне заштите и пребацујући одговорност „самообезбеђивања” на појединце. Конструктивистички приступ Копенхашке школе (*Copenhagen school*) додатно разјашњава овај помак, показујући да је претварање одређених питања у питања безбедности друштвено конструисан и у великој мери самореференцијалан процес. Ипак, Голдстин наглашава да овакви, претежно државоцентрични оквири, систематски маргинализују потчињене друштвене групе и алтернативне гласове, укључујући аутохтоне заједнице, жене и сиромашне. Критичка антропологија безбедности, закључује он, доприноси разумевању овог проблема управо тиме што показује како се безбедност производи, оспорава и проживљава у свакодневним односима моћи, враћајући је у аналитички фокус као друштвено укоренено искуство обликовано конфликтним интересима, неједнаким односима моћи и различитим друштвеним позицијама (Goldstein 2010).

Паралелно са овим критичким помацима, Извештај о људском развоју Програма Уједињених нација за развој из 1994. године формулисао је концепт људске безбедности кроз седам „стубова”: економски, прехранбени, здравствени, еколошки, индивидуални, друштвени и политички. Овим приступом референтни објекат безбедности померен је са државе на појединца, уз нагласак да су у дотадашњим, државноцентричним приступима безбедности легитимне бриге

обичних људи за сопствену сигурност у свакодневном животу биле маргинализоване. Људска безбедност је дефинисана као слобода од хроничних претњи попут глади, болести и репресије али и као заштита од изненадних поремећаја који нарушавају ток свакодневног живота (UNDP 1994, 22–23).

Ипак, како указује Парис (Paris 2001), овако широко схваћен појам безбедности отворио је озбиљне проблеме концептуалне прецизности. Попут одрживог развоја, људска безбедност постала је концепт који ужива широку подршку, али који измиче прецизном теоријском одређењу. Њене свеобухватне формулације, које обухватају распон од физичке сигурности до психолошког благостања, оставиле су доносиоцима одлука ограничене могућности за јасно постављање приоритета, јер нису нудиле јасне критеријуме за усмеравање политичког деловања. Истовремено, ова ширина умањила је аналитичку јасноћу у истраживачком пољу. Стога Парис људску безбедност оцењује као „изузетно широку и нејасну” (Paris 2001, 88), постављајући питање да ли је реч о стварном парадигматском заокрету или пре о реторичком проширењу без значајнијих аналитичких последица. Упркос овим критикама, и концепт људске безбедности и критичке студије безбедности деле један кључни теоријски помак: напуштање искључиво државоцентричне перспективе и постављање појединца у средиште анализе безбедности (Newman 2010). Чини се, међутим, да напетост између ширине и кохерентности остаје трајно присутна проширена агенда која носи ризик концептуалне нејасноће, док сужење појма безбедности на војне претње доводи до занемаривања управо оних димензија које је концепт људске безбедности настојао да уведе у аналитички фокус.

Ослањајући се на своје искуство сарадње са Светском академијом уметности и наука, која је у партнерству са Фондом Уједињених Нација за људску безбедност (*UN Trust Fund for Human Security*) учествовала у кампањи Људска безбедност за све (*Human Security for All*), стекла сам кратак, али значајан увид у то како се ове напетости манифестују у практичном деловању. Кампања је људску безбедност поставила као трансдисциплинаран и инклузиван референтни оквир, у оквиру којег је постојао простор за различите приступе и интерпретације. Међутим, управо та отвореност значила је да су актери настављали да делују и говоре полазећи превасходно од сопствених професионалних и

дисциплинарних перспектива, користећи концепт као заједничку референтну тачку, али не нужно и као средство дубљег аналитичког усаглашавања. Из ове перспективе, вредност концепта људске безбедности не лежи у његовој способности да понуди јединствен и затворен теоријски модел, већ у томе што функционише као аналитичка призма кроз коју је могуће сагледати начине на које се безбедност перципира, практикује и проширује у различитим друштвеним доменима.

У овом раду, уместо да доследно следим парадигму људске безбедности, доводим је у дијалог са искуственом праксом и другим токовима студија безбедности, како бих померила анализу са нормативног концепта људске безбедности ка испитивању начина на које се безбедност конкретно проживљава и обликује као вишедимензионални домен. За потребе овог истраживања, као посебно значајне издвајам следеће димензије: војну безбедност; физичку безбедност остварену кроз праксе самоодбране; здравствену безбедност у превентивном и рехабилитационом смислу, укључујући и психолошке аспекте менталне отпорности и стабилности идентитета; као и, коначно, онтолошку безбедност,² схваћену као дубљи осећај смисла, сврхе и континуитета који се обликује кроз отеловљене праксе. Полазећи од примера борилачких вештина, показујем да саме културне праксе могу функционисати као механизми кроз које се са несигурношћу суочава и о њој преговара на више нивоа – индивидуалном, заједничком и друштвеном.

Антрополошка истраживања имају изразит потенцијал да укажу на вишедимензионални карактер безбедности и несигурности. У овом раду, несигурност се не разуме као пуко одсуство безбедности, већ као проживљено стање неизвесности, рањивости и изложености ризику, из којег различите форме безбедности тек настају. У зборнику који су уредили Густерсон (*Hugh Gusterson*) и Бестеман (*Catherine Besteman*), а који се бави друштвеном и егзистенцијалном небезбедношћу у савременој америчкој свакодневици, аутори истичу да је небезбедност постала једно од одређујућих обележја савременог америчког друштва

² Поред већ наведене Гиденсове дефиниције онтолошке безбедности, ослањам се и на став Веконија (Vékony 2020), према којем је „онтолошка безбедност стање у којем се појединац осећа сигурним у сопственом постојању”.

(Gusterson and Besteman 2009). За разлику од периода Хладног рата, када је небезбедност превасходно била схваћена као војна претња, данас се она проживљава кроз више међусобно испреплетених димензија и у српском језику се пре назива несигурношћу: економску нестабилност, друштвену фрагментацију, страхове повезане са различитошћу, миграционе анксиозности и онтолошку рањивост. Како аутори показују, несигурност није јединствен феномен, већ сложено стање дубоко укорено у свакодневном животу, које истовремено обликују неолиберални режими рада, приватизовани и ограђени стилови живота, глобални „рат против тероризма”, као и религијске апокалиптичке имагинације. Овакав вишедимензионални аналитички оквир пружа чврсту основу за разумевање начина на које се културне праксе развијају у циљу изградње отпорности у условима свеобухватне несигурности. Борилачке вештине представљају јасан пример таквих пракси. Оне обликују тело као место отпора физичкој претњи, али истовремено превазилазе оквире пуке одбране, нудећи традиције дисциплинованог вежбања утемељене у линијама преноса и методолошкој доследности, које доприносе очувању здравственог, економског и онтолошког благостања. Кроз ритуал, оне одржавају културне традиције које учвршћују осећај припадности и смисла, док кроз подучавање и извођење, стварају изворе егзистенције и облике солидарности који ублажавају економску и друштвену нестабилност. Сагледане у ширем контексту неолибералне глобализације, милитаризације и културног отуђења, борилачке вештине се, стога, могу разумети не само као системи борбе, спорта или самоодбране, већ као отеловљени одговори на несигурности које обележавају савремени живот.

МЕТОДОЛОГИЈА

Овај рад се ослања на постојећа антрополошка истраживања муај таја, као и на сопствени етнографски теренски рад, с циљем да се испитају различите димензије кроз које ова популарна тајландска борилачка вештина артикулише питања безбедности. Теренско истраживање обухвата две године континуираног тренинга муај таја у Кини (2023–2025), под вођством професионалних тренера са Тајланда, као и два одвојена двонедељна истраживачка боравка на Тајланду, током којих су

посећени бројни реномирани такмичарски клубови у Бангкоку, Патаји и Чијанг Мају. Емпиријски, овај чланак представља аналитички утемељен почетни корак у оквиру ширег етнографског истраживачког пројекта. Уместо свеобухватне, дуготрајне етнографије усредсређене на један истраживачки локалитет, рад нуди концептуално и интерпретативно мапирање различитих домена безбедности, онако како они постају видљиви кроз праксу, наративе и институционалне оквире. Будућа истраживања имају за циљ да ову анализу продубе кроз продужено учесничко посматрање, етнографске вињете и материјал заснован на интервјуима.

Анализа је утемељена у социокултурној динамици муај таја и показује како се његове безбедносне димензије могу разумети кроз етнографске увиде и релевантну литературу. Дискусија обухвата више тематских целина: историјске и савремене везе муај таја са националном безбедношћу; начине на које ова пракса обезбеђује економску сигурност кроз професионалне каријере и транснационалне мреже; њену улогу у изградњи физичке безбедности посредством овладавања телесном дисциплином и вештинама самоодбране; допринос здравственој безбедности кроз физичку спремност, издржљивост и терапијске праксе, укључујући развијање менталне отпорности и самодисциплине; као и њен капацитет да обезбеди онтолошко утемељење кроз ритуал, религијска уверења и културне праксе које муај тај смештају у шири морални и космолошки поредак. У овом аналитичком оквиру, психолошка димензија не издваја се као засебна категорија. Аспекти попут менталне отпорности, самодисциплине и емоционалне регулације разматрају се у оквиру здравствене безбедности, док су дубље димензије идентитета, припадности и егзистенцијалне сигурности обухваћене појмом онтолошке безбедности. Посебна пажња посвећена је и перспективама страних практиканата, које су аналитички значајне јер показују како се овај сложени друштвени простор у почетку перципира кроз призму тајландских националних наратива, као и на који начин се ти наративи преобликују у сусрету са проживљеном праксом. Завршно, рад указује на парадоксе безбедности који се јављају кроз различите димензије анализе, показујући да механизми који обезбеђују заштиту и стабилност истовремено могу производити нове облике рањивости и неизвесности.

ОД РАТНЕ ВЕШТИНЕ ДО КОДИФИКОВАНОГ СПОРТА

Муај тај је дуго био повезан са историјом ратовања и националне одбране Тајланда. У процесима његове институционализације и херитизације, званични наративи га представљају као основну вештину неоружане борбе тајландских војника, утемељену у праксама са бојног поља и касније кодификовану у приручницима попут Чупасата (*Chupasat*). У овим приручницима наглашавана је употреба целог тела као оружја, вођена јединством „ума, тела и духа” (Nation Thailand 2024) што се и данас често наводи у приказима муај борана, представљеног као историјска претеча муај таја (Saengsawang, Siladech, and Laxanaphisuth 2015). Један од најранијих спољашњих извора о тајландским борилачким вештинама потиче од Симона де ла Лубера (la Loubère 1693), који је током боравка на двору у Ајутаји забележио организоване боксерске борбе и друге борилачке приказе. Каснији историчари, међу којима су Бејкер и Фонгпаичит (Baker and Phongraichit 2017), ове догађаје смештају у шири оквир дворске фестивалске културе. Иако овакви извори сведоче о постојању формализованих техника неоружане борбе, они не пружају поуздане доказе да је традиционални бокс чинио систематизовани програм борбене обуке на бојном пољу. Према наративима Међународне федерације муај тај асоцијација (*International Federation of Muaythai Associations – IFMA*), владавина краља Прачао Суа (*Prachao Sua*) (1697–1709) означава важну прекретницу, у којој се бокс постепено помера од ратне вештине ка такмичарској пракси. У тим причама, сам краљ се појављује као борац који је, под псеудонимом, учествовао у сеоским надметањима, чиме је допринео ширењу муај таја изван искључиво војног контекста (Nation Thailand 2024). Легенда о Наи Каном Дтому (*Nai Khanom Dtom*), који је 1774. године као ратни заробљеник наводно поразио десет бурманских бораца, додатно је учврстила представу муај таја као праксе повезане са чашћу, издржљивошћу и националним идентитетом.

Тајландска војска наставила је да подстиче развој муај таја као система борбе прса у прса, укључујући га у војну обуку, док се истовремено његова популарност ширила међу цивилним становништвом. Током тридесетих година XX века,

муај тај је званично кодификован: напуштено је обмотавање шака конопцима, уведене су рукавице, рунде и тежинске категорије, а такмичења су усклађена са правилима међународног бокса. Од тог периода, муај тај се обликује као професионални спорт, али и као културна пракса доступна широј јавности. Данас се он практикује широм света као борилачки спорт, метод самоодбране и фитнес-животни стил, док у Тајланду представља значајно поље економских могућности, културног наслеђа и националног престижа (Vail 2014; Saengsawang, Siladech, and Laxanaphisuth 2015). Ова историјска кодификација створила је основу за касније интерпретације прошлости муај таја, нарочито оне које га укључују у шири национални историјски наратив. Вејл (Vail 2014) указује да су историјски извори о тајландском боксу (*muay*) изузетно оскудни, те да је историја какву данас познајемо у великој мери резултат модерних реконструкција, усмерених ка успостављању „аутентичне” традиције у служби тајландског национализма. Поједини догађаји су селективно уздигнути у статус кључних историјских тренутака нарочито они који повезују *muay* са краљевском влашћу и политиком такозване „театар-државе” Сијама у којој су ритуал, спектакл и телесна изведба били кључни механизми политичке легитимизације. Међутим, истовремено је очувана слика ове праксе као народне, кроз истицање њене регионалне разноликости и представљање као перформативног отеловљења сијамског ратничког духа. Према Вејлу, чак су и саме категорије муај борана (*Muay Boran*) и муај таја (*Muay Thai*) накнадне конструкције, будући да се изворна пракса једноставно називала *muay*. Упркос каснијим националним наративима, најранији записи, како Вејл наглашава, описују *muay* пре свега као облик наградне борбе, праћене клађењем и организоване као вид забаве током ритуалних догађаја које су подржавали локални моћници или краљевски двор (Vail 2014, 515).

За потребе овог истраживања кључно је то што се муај тај и даље представља као вештина настала из рата (Vail 2014; Saengsawang, Siladech and Laxanaphisuth 2015), што је наратив који се упорно репродукује и у популарним и у званичним дискурсима. Савремени промотери, попут организације Једно првенство (*ONE Championship*), редовно наглашавају ово борилачко порекло вештине приликом организовања догађаја на стадиону Лумпини (*Lumpinee*) у Бангкоку, чиме се додатно учвршћују процеси

херитизације и брендирања муај таја као националног културног наслеђа представљеног глобалној публици. Од почетка XX века, технике *muay* постепено су стандардизоване у оквирима модерног спорта муај таја и прилагођене не више условима преживљавања, већ естетским критеријумима, систему бодовања и захтевима безбедности, уз увођење правила чији је циљ заштита бораца. Овај процес стандардизације учврстио је наратив о трансформацији, у оквиру којег се *muay* преобликује не само као ратна борилачка вештина, већ и као регулисана пракса самоодбране и спортског надметања. Истовремено, широка прихваћеност кодификације допринела је томе да муај тај постане не само национални симбол, већ и важан извор егзистенције за велики број његових практичара.

ЕГЗИСТЕНЦИЈА, ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И НАЦИОНАЛНИ ПРЕСТИЖ

Данас муај тај истовремено представља живу културну традицију укореењу у локалним, свакодневним праксама и професионални спорт који обезбеђује егзистенцију борцима, а Тајланду доноси међународни престиж. Многи професионални борци почињу да тренирају и такмиче се већ у раном детињству, најчешће са циљем да допринесу издржавању породица које живе у економски несигурним условима. Док неки потичу из утемељених борилачких лоза, други улазе у свет муај таја и супротно жељама својих породица, вођени снажном приврженошћу самој пракси и надом у друштвени успон. Историјски извори помињу боксерске званичнике са титулом муен (*muen*) средњим рангом у традиционалној тајландској хијерархији и указују на то да је изузетна вештина у рингу могла да отвори путеве ка друштвеном напретку још пре неколико векова (Vail 2014, 515–520).

Ипак, за већину тајландских бораца данас економска сигурност остаје изразито крхка. Борци су најчешће уговорно везани за професионалне клубове, при чему менаџери организују мечеве и задржавају значајан део зараде. Награде на домаћим такмичењима за тајландске држављане често су скромне, а учесталост борби недовољна да би обезбедила стабилан и предвидив приход. Иако многи започињу каријеру веома рано, одржавање егзистенције захтева дуготрајно излагање интензивним телесним напорима: свакодневне тренинге, строге режиме скидања

килограма и борбе упркос повредама. На тај начин, тело борца постаје истовремено извор прихода и место његовог постепеног трошења, јер је економски опстанак директно условљен способношћу да се настави са борбама упркос дугорочним физичким последицама.

Професионализација муај таја није се одвијала искључиво у цивилној сфери, већ и у оквиру тајландске војске. Краљевска тајландска армија (*Royal Thai Army – RTA*) последњих година поново афирмише муај тај као метод обуке, али и као симбол тајландског борилачког наслеђа. У фебруару 2023. године, начелник Генералштаба наложио је укључивање муај таја у наставне програме војних школа, наглашавајући његову улогу у обликовању физичког и моралног карактера војника (*Nation Thailand 2023a*). До септембра исте године, представници РТА интензивирали су међународну промоцију муај таја кроз партнерства са стадионом Лумпини и Министарством културе, повезујући ове активности са тајландским иницијативама у оквиру УНЕСКО (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – UNESCO*) (*Nation Thailand 2023b*). Истовремено су уведени стандардизовани курсеви за инструкторе са такозваном „Ц лиценцом”, намењени војницима, што указује на даљу институционализацију и педагошко ширење ове вештине унутар војних структура (*Nation Thailand 2024*). С друге стране, и сам муај тај бива мобилисан као средство промоције војске. У том контексту често се истиче пример Буакава Бенчамека (*Buakaw Banchamek*), једне од најпознатијих фигура савременог муај таја и припадника резервног састава РТА, који је током заједничких војних вежби Кобра Голд (*Cobra Gold*) 2023. и 2025. године учествовао у обуци америчких војника. Ови догађаји додатно учвршћују позицију муај таја као инструмента „меке моћи” Тајланда и као медијума кроз који се борилачко наслеђе укршта са војном дипломатијом (*Khaosod English 2023*).

Глобализација је имала значајну улогу у преобликовању друштвеног простора муај таја. Тајланд данас привлачи велики број страних практичара који се одлучују на дугорочан боравак у овој земљи ради продубљеног и редовног тренинга. Један део њих настоји да изгради професионалну каријеру, ступајући у уговорне односе са теретанама које организују и промовишу борбе на престижним местима, попут стадиона Лумпини и Рацадамнерн (*Rajadamnern*). Други, међутим, комбинују тренинг

са занимањима која нису непосредно повезана са спортом као што су информационе технологије или дигитални медији користећи флексибилност рада на даљину како би свакодневну праксу муај таја одржали као облик животног стила. Овај спој професионалних и „лајфстајл” практичара јасно показује на који начин муај тај отвара различите могућности економске покретљивости и омогућава појединцима, било активним борцима, било дугорочним ентузијастима, да обликују идентитете дубоко укоренење у овој пракси, чак и изван професионалног такмичарског оквира. Глобални престиж муај таја огледа се и у каријерним путањама најуспешнијих тајландских бораца, који често прелазе у међународне дисциплине као што су кик-бокс или мешовите борилачке вештине, да би се, најчешће око тридесете године живота, повукли из активног такмичења. Након тога, многи од њих отварају сопствене клубове или путују широм света као инструктори у Сједињеним Америчким Државама, Јапану, Сингапуру или Кини. Њихов ауторитет не произлази искључиво из такмичарских резултата, већ и из чињенице да су од најранијег узраста били уроњени у специфичан тајландски етос тренинга, дисциплине и телесног обликовања.

ЕГЗИСТЕНЦИЈАЛНО УТЕМЕЉЕЊЕ КРОЗ РИТУАЛЕ МУАЈ ТАЈА

Етнографско истраживање Ренесона (Renneson 2012) показује како борилачке вештине функционишу као средство којим се појединци служе да би се суочили са несигурношћу, преговарали о својим маргинализованим позицијама и изградили облике отпорности у сложеним друштвеним контекстима. Ова студија пружа важан увид у то како тајландски бокс истовремено делује као телесна дисциплина, економска активност и друштвена пракса са институционалним димензијама односно као друштвено поље у Бурдијеовом смислу, структурисано борбама за економски капитал, престиж и културно признање (Bourdieu and Wacquant 1992). Примењујући методологију учесничког посматрања „шегрта-боксера”, инспирисану радом Лоика Вакана (Wacquant 2004), Ренесон показује како тренинг и борба култивишу облике самоконтроле и отпорности, истовремено укључујући борце у густе мреже власника кампова, спонзора, кладионичара и државних

актера. Његова анализа указује на то да се „борба” не завршава у рингу, већ се наставља у ширем пољу друштвене интеракције, у којем се преплићу престиж, новац и облици ритуалне заштите. Поред борбе и спорта, муај тај обухвата и изражене здравствене и терапијске димензије. Интензиван тренинг развија физичку отпорност, кардиоваскуларну издржљивост и психолошку дисциплину, што ову праксу чини привлачном глобалној публици усмереној ка фитнесу и благостању. Уз спортску димензију, опстају и традиционалне терапијске праксе (*naut boran*). Борци се за мечеве припремају уљаним масажама које загревају мишиће и подстичу циркулацију, док се, у складу са схватањима тајландске традиционалне медицине, регулише проток унутрашњег „ветра” (*lom*), чиме се ублажава напетост и подстиче отпорност тела. Након борби, слични третмани користе се у сврху опоравка за смањење упала, ублажавање модрица и отклањање укочености. У савременим условима, ове праксе све чешће се допуњују приступима западне спортске медицине, при чему медицински тимови након већих догађаја спроводе систематске прегледе бораца ради очувања безбедности и контроле повреда.

Оно што муај тај чини јединственим међу борилачким вештинама јесте степен у којем су његове технике и вредносни етос и даље дубоко утемељени у тајландском културном животу. Борилачки клубови су организовани у оквиру линија наслеђа и преноса знања, али се од самог почетка подстиче индивидуално обликовање стила, уместо строгог прилагођавања унапред задатој форми. Културна укорењеност ове праксе отеловљује се кроз ритуале као што су (*wai khru ram muay*), уљане масаже пре борбе (*nuat namman*), посебне режиме исхране, као и основне борбене ставове усклађене са традиционалном музиком (*pi phat muay Thai*). Борци при томе испољавају наизглед парадоксалну смиреност: ум је миран и усредсређен, поглед отворен, док су удари муњевити и прецизни. Удари песницама и ногама усмерени су ка нокауту, док су колена и лактови оштри и одлучни, неретко доводећи до прекида борбе услед посекотина. Међу бројним стилским варијацијама посебно се издваја такозвани „техничарски стил” (*muay fi mue*). Овај стил наглашава агилну и прилагодљиву одбрану и напад из неочекиваних углова, ослањајући се на равнотежу, тајминг и тактичку домишљатост. Он представља израз креативности коју тајландски тренери систематски подстичу,

охрабрујући ученике да развију сопствени ритам и телесни израз, уместо да механички понављају стандардизоване форме.

Учење и практиковање муај таја истовремено производи снажан осећај припадности и континуитета, утемељен у ритуалу, линији наслеђа и заједници. Централно место у том процесу заузима церемонија (*wai khru ram muay*), која се изводи пре сваке борбе. Она спаја гестове поштовања према учитељима (*wai khru*) са ритуализованим „плесом борца” (*ram muay*), уз пратњу традиционалне музике. Покрети варирају у зависности од клуба, линије наслеђа и региона, омогућавајући борцима да искажу идентитет, креативност и везу са сопственим пореклом. Истовремено, овај ритуал делује и као демонстрација вештине: за вешто око, прецизност, равнотежа и смиреност у (*ram muay*) откривају ниво тренинга и техничке зрелости борца. Пре борбе, ритуал има и снажну заштитну и припремну функцију. Он призива духовну заштиту, благослов предака и религијских сила, и истовремено припрема борца на психолошком плану. Борци у ринг улазе са (*mongkhon*), светом, благословеном траком за главу, коју скидају тек по завршетку (*wai khru ram muay*). Око врата често носе заштитне амајлије, посвећене од стране монаха, за које се верује да доносе духовну снагу и заштиту. Око надлактица, током читаве борбе, носе (*prajiod*), благословене траке, док многи имају и (*sak yant*) тетоваже – сакралне геометријске и писане знакове које израђују будистички монаси или духовни учитељи, а за које се верује да штите тело од повреда и усмеравају духовну моћ. Ове ритуалне праксе могу се разумети само у оквиру сложеног религијског поља Тајланда.

Иако је земља религијски разнолика, Теравада будизам (*Theravāda Buddhism*) представља доминантни оквир за заштитне праксе, које су прожете синкретичким елементима браманско-хиндуистичких традиција и локалних анимистичких веровања. Овај хибридни религијски простор најбоље се описује појмом „вернакуларни будизам” (Kitiarsa 2012a), који обухвата и праксе попут муај таја. У том смислу, ритуал, сакрални предмети и телесни записи укоренењу борце у специфичан морални и космолошки универзум, учвршћујући везе између линије наслеђа, заједнице и смисла постојања. Управо на тим местима муај тај превазилази оквир „борилачког спорта” и постаје пракса онтолошког утемељења, која борце позиционира у шире

културне и религијске поретке (Vail 2014; Kitiarsa 2005). Са овим димензијама суочавају се и страни практичари који долазе у Тајланд, преговарајући сопствени идентитет и осећај сигурности у новом културном контексту.

ГЛОБАЛНИ СУСРЕТИ И ПАРАДОКС БЕЗБЕДНОСТИ

Посматрање муај таја кроз призму вишедимензионалне безбедности открива низ унутрашњих противречности како унутар појединачних димензија безбедности, тако и између њих. Ове напетости постају посебно уочљиве у глобалним сусретима, када странци долазе на Тајланд ради живота и тренинга, али и када само тајландско друштво изнова преговара место и значење свог националног спорта. У овом одељку ове противречности се тумаче као парадокси вишедимензионалне безбедности, који показују да праксе усмерене ка изградњи отпорности истовремено производе нове облике рањивости.

Денг (Deng 2025) у свом етнографском истраживању прати начине на које страни практичари муај таја обликују сопствени идентитет бораца и позиционирају се у односу на локалне тајландске борце. Његова анализа открива сложену мрежу у којој су физички ризик, економска несигурност, здравствене последице и потрага за онтолошком сигурношћу тесно испреплетени, чинећи муај тај не само спортом, већ вишедимензионалним друштвеним простором у којем се различити облици безбедности истовремено производе и доводе у питање. Истраживање муај тај туризма показује да многи странци у борилачке клубове улазе са очекивањима холистичке или духовне праксе, али убрзо откривају да је борба централна заједничка активност. Учешће у рингу производи социјални и културни капитал, позиционирајући борце као „ратнике“. Управо ту се јасно испољава парадокс борилачких вештина и безбедности: излагање тела повреди постаје основа на којој се граде отпорност, чврстина и осећај припадности. Страх има кључну улогу у овом процесу. Денгови саговорници описују дрхтање пред борбене вечери, немирне и непроспаване ноћи, као и сталну присутност анксиозности. Уместо да се страх избегава, он се интегрише у сам идентитет борца. Ослањајући се на Мота и Робертса (Mott and Roberts 2014), Денг показује како

ритуализована мушка задиркивања, тзв. (*ball-talking*), истовремено потврђују маскулинитет и граде групну солидарност, ублажавајући несигурност кроз телесно и емоционално умирујуће ефекте. Позивајући се на Грина и Еверса (Green and Evers 2020, 13–14), он додатно указује да маскулинитет функционише не као експлицитни идентитет, већ као стил праксе на телесном нивоу, где делује као одговор на страх и рањивост.

У овом контексту, безбедност се не производи елиминацијом ризика, већ његовим прихватањем: борилачки идентитет настаје кроз крхкост, издржљивост и међусобну бригу међу борцима. Денг на крају указује на напетост између западних идеала агресивног маскулинитета и тајландског појма „хладног срца” (*jai yen*), који наглашава смиреност, контролу и издржљивост под притиском. Насупрот тумачењима појединих страних посетилаца, који муаи тај доживљавају кроз дихотомије попут поделе на агresiју и самоконтролу или доминацију и потчињеност, Денг закључује да борилачке вештине пружају егзистенцијални ослонац не само кроз надмоћ, већ и кроз неговану издржљивост, ритуал и прибраност – димензије које се у читањима борбе као пуке агresiје често губе из вида. Његова анализа показује да се повреда и бол не доживљавају као слабости, већ као „облици отеловљеног капитала”, докази способности да се издржи несигурност и телесни ризик (Deng 2025). Ово указује на то како борилачке вештине кроз телесну дисциплину преображавају искуство напора, али и излагања тешкоћама и физичком болу у друштвено признату вредност. Управо ту се најјасније испољава парадокс: физичка штета која подрива здравствену безбедност истовремено се преобликује у извор психолошке отпорности и друштвеног признања.

Са економског становишта, туризам борилачких вештина повезан са муај тајем производи неуједначене облике безбедности. За један део странаца, учешће у овој пракси остаје у домену слободног времена, финансираног радом на даљину или личним средствима. За друге, међутим, нарочито оне који настоје да обезбеде уговоре са клубовима или да се професионално такмиче, муај тај постаје несигуран и нестабилан извор егзистенције. Ова двојност указује на слојевите начине на које борилачке вештине посредују економску безбедност странаца, на начине који суштински не одступају од искустава локалних практичара. Муај тај може представљати пут ка приходу и, за мали број појединаца,

прилику за друштвени успон кроз међународна такмичења, подучавање или отварање сопствених теретана. Истовремено, ове могућности носе високу телесну цену, будући да су каријере кратке, а дугорочни успех условљен излагањем повредама, ризику и постепеном физичком трошењу.

Китијарсина анализа (Kitiarsa 2012b) јасно артикулише парадокс безбедности који лежи у основи муај таја. С једне стране, боксери су у локалним заједницама препознати као хранитељи породица и симболи успеха, док су, с друге стране, укључени у експлоатативне системе који профитирају од њиховог рада и изложености ризику. Режији тренинга култивишу телесну дисциплину и издржљивост, али истовремено производе повреде, несигурност и скраћене каријере. Управо искуства бола, замора и самодисциплине добијају снажно културно значење, претварајући рањивост у моралну снагу и облик онтолошког утемељења. Муај тај посебно привлачи младе из социјално угрожених средина, јер нуди непосредан приход и обећање друштвене покретљивости. Његов значај, међутим, превазилази индивидуални ниво. Борци који потичу са друштвених маргина учествујући у пракси која је и даље снажно обликована искуствима и тежњама нижих друштвених слојева постају носиоци и преносиоци тајландске културе на међународном нивоу. На тај начин, муај тај се преобликује из локалне праксе преживљавања и отпорности у средство националног престижа и „меке моћи”.

Питање онтолошког утемељења посебно долази до изражаја у Китијарсиној компарацији муај тај бокса и будистичког монаштва две праксе које се на први поглед чине супротстављеним. Једна је усмерена на борбу, телесну динамику, јавну видљивост и стицање материјалне добити. Друга је усмерена на смиреност тела и ума, повлачење из света и одрицање од материјалног. Ипак, обе пружају оквире кроз које тајландско друштво „одоздо” настоји да се суочи са рањивошћу и изгради осећај сигурности. Китијарса упоређује тело боксера (*nak muai*) и тело монаха (*nak buat*), указујући на заједничке елементе у култивисању дисциплинованих и издржљивих мушких тела у савременом Тајланду. У оба случаја, тело се обликује кроз специфичне „технике тела” (Mauss [1977] 2009), мада са различитим циљевима. За боксере, оно је средство борбе за егзистенцију, признање и част. За монахе, тело је истовремено препрека коју треба превазићи и неопходно

средство духовне праксе. У оба поља, мушка тела бивају уписана дисциплином, хијерархијом и моралном сврхом, развијајући облике отпорности који превазилазе непосредне оквире борбе или монашког живота.

На друштвеном нивоу, муај тај отвара путеве ка мобилности и признању, док на националном плану функционише као снажан симбол културног наслеђа и идентитета. Вејл (Vail 2014, 516) показује да митологија муај таја делује као наративни простор у којем тајландски мушкарци изнова обликују сопствене друштвене идентитете, представљајући боксере као херојске фигуре способне да превазиђу свакодневна ограничења „приче које причају сами себи о себи”. Овај наративни оквир не доноси само симболички престиж, већ и осећај егзистенцијалног утемељења, омогућавајући социјално угроженима да себе сагледају изван оквира сопствене несигурности. Анализа муај таја тако показује како отеловљене праксе и наративне традиције заједно преобликују рањивост у континуитет, смисао и вредност, доприносећи онтолошкој безбедности у савременом Тајланду.

Из ове анализе произлази разумевање безбедности као процеса који никада није унапред дат, већ се непрестано изнова конституише кроз противречности између зараде и експлоатације, чврстине и повреде, стабилног идентитета и његовог преосмишљавања. Опстанак муај таја лежи управо у овој сталној динамици преговарања, у балансирању различитих димензија безбедности које се укрштају, преклапају и повремено сударају, стварајући облик безбедности који је проживљен, процесуалан и динамичан, а не фиксиран и трајно стабилан.

ЗАКЉУЧАК

Моје целокупно истраживање борилачких вештина показује да оне представљају културне праксе које носе наслеђе и које, оживљене кроз деловање практичара, обликују целовите културне сфере, истовремено остајући осетљиве на ширу друштвену динамику. Укоренење у традицији, а обликоване вековима промена, ове праксе отеловљују историје отпорности и трајне борбе за опстанак. Од техника блиске борбе на бојном пољу до облика самоодбране у свакодневном животу, борилачке вештине су се непрестано преобликовале у односу на структуре власти,

мењајући своје технике, линије наслеђа и наративе. Истовремено, развијале су се и као театрална представа, као пракса усмерена ка здрављу и као отеловљена уметност, задржавајући уз борбу и пратећу димензију лечења и отпорности.

Виталност културних пракси насталих из народа не може се разумети искључиво кроз њихов обим, већ пре свега кроз њихову дубину, јер су оне утемељене у ономе што је за заједнице егзистенцијално у њиховим вернакуларним космологијама. У овом раду појам безбедности коришћен је као аналитички оквир за испитивање начина на који једна популарна културна пракса одговара на основне људске потребе. Истраживање је показало да праксе борилачких вештина, попут муај таја, опстају управо зато што истовремено обухватају физичку безбедност, егзистенцију, здравље и онтолошко утемељење, повезујући припадност заједници са оријентацијом у ширем космолошком поретку.

Оно што из анализе најјасније произлази јесте парадокс безбедности, сложена и често противречна повезаност њених различитих димензија. Свака тежња ка безбедности настаје из искуства несигурности, а сваки покушај изградње отпорности истовремено производи нове облике рањивости. Друштвене и културне иновације увек бивају изнова тумачене, преобликоване и оспораване у ширем друштвеном контексту, чиме се отварају нове тензије и нова поља значења. Управо из тог разлога, истраживање културних пракси као што су борилачке вештине добија посебну аналитичку снагу онда када се оне сагледавају у својој вишедимензионалној, проживљеној сложености. Овај рад понудио је уводни, аналитички фокусиран увид у међусобно дејство различитих димензија безбедности. Он показује да борилачке вештине могу послужити као снажна аналитичка призма за разумевање начина на које се у савременим друштвима преплићу отпорност, рањивост и културни континуитет не као стабилна стања, већ као динамични и увек изнова преговарани процеси.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Baker, Chris, and Pasuk Phongpaichit. 2017. *A History of Ayutthaya: Siam in the Early Modern World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre, and Loïc Wacquant. 1992. *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Buzan, Barry. [1983] 1991. *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. Boulder, CO: Lynne Rienner.
- Buzan, Barry, Ole Wæver, and Jaap de Wilde. 1998. *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder, CO: Lynne Rienner.
- Ćurčić, Slađana. 2024. “Cultural Dimensions of Safe Cities.” *Policy of National Security* 27 (2): 183–208. DOI: 10.5937/pnb2743653.
- Deng, Jiange. 2025. “‘I Beat a Thai’: Performing White Masculinity in Thailand’s Muay Thai Fighting Tourism.” *Gender, Place & Culture* 33 (3): 1–17. DOI: 10.1080/0966369X.2025.2523893.
- Der Derian, James. 2009. *Critical Practices in International Theory: Selected Essays*. London: Routledge.
- Giddens, Anthony. 1991. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Goldstein, Daniel M. 2010. “Toward a Critical Anthropology of Security.” *Current Anthropology* 51 (4): 487–517. DOI: 10.1086/655789.
- Green, Kyle, and Clifton Evers. 2020. “Intimacy on the Mats and in the Surf.” *Contexts* 19 (2): 10–15. DOI: 10.1177/1536504220920188.
- Gusterson, Hugh, and Catherine Besteman. 2009. *The Insecure American: How We Got Here and What We Should Do About It*. Berkeley: University of California Press.
- Hobbes, Thomas. [1651] 2003. *Leviathan*. Bristol: Thoemmes Continuum.
- Khaosod English. 2023. “Buakaw Trains American Soldiers in Cobra Gold’s SAO.” *Khaosod English*. March 5, 2023. <https://www.khaosodenglish.com/news/2023/03/05/buakaw-trains-american-soldiers-in-cobra-golds-sao/>.
- Kitiarsa, Pattana. 2005. “‘Lives of Hunting Dogs’: Muai Thai and the Politics of Thai Masculinities.” *South East Asia Research* 13 (1): 57–90. DOI: 10.5367/0000000053935223.

- Kitiarsa, Pattana. 2012a. *Mediums, Monks, and Amulets: Thai Popular Buddhism Today*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Kitiarsa, Pattana. 2012b. "Of Men and Monks: The Boxing-Buddhism Nexus and the Production of National Manhood in Contemporary Thailand." Paper presented at the *International Conference on "Mega-Sporting Events in the Age of New Developmentalism: Perspectives from Asia"*, Enyuu Gakusya, Hokkaido University, Sapporo, Japan, July 28–29.
- La Loubère, Simon de. 1693. *A New Historical Relation of the Kingdom of Siam*. London: Printed by F.L. for Thomas Horne, Francis Saunders, and Thomas Bennet.
- Mauss, Marcel. 2009. *Techniques, Technology and Civilization*. New York: Durkheim Press.
- Marx, Karl. [1843] 1967. *On the Jewish Question*. In *Writings of the Young Marx on Philosophy and Society*, eds. and trans. Loyd D. Easton and Kurt H. Guddat, 24–52. New York: Anchor Books.
- Montesquieu, Charles-Louis de Secondat, Baron de. 1979. *De l'esprit des lois*. Paris: Garnier-Flammarion.
- Mott, Carrie, and Susan M. Roberts. 2014. "Not Everyone Has (the) Balls: Urban Exploration and the Persistence of Masculinist Geography." *Antipode* 46 (1): 229–245. DOI: 10.1111/anti.12033.
- Nation Thailand. 2023a. "Army Chief Wants Military Schools to Teach Muay Thai." *The Nation Thailand*. February 14, 2023. <https://www.nationthailand.com/thailand/general/40024887>.
- Nation Thailand. 2023b. "Royal Thai Army Takes a Ringside Seat to Promote Muay Thai Internationally." *The Nation Thailand*. September 16, 2023. <https://www.nationthailand.com/thailand/general/40031092>.
- Nation Thailand. 2024. "IFMA & Sports Authority of Thailand Train Muay Thai Trainers." *The Nation Thailand*. April 25, 2024. <https://www.nationthailand.com/blogs/news/sport/40037539>.
- Nešković, Marta. 2024. "Embodied Spirituality: Shaolin Martial Arts as a Chan Buddhist Practice." *International Journal of Anthropology and Ethnology* 8 (3): 104. DOI: 10.1186/s41257-024-00104-5.
- Nešković, Marta. 2025. *Shaolin Kung Fu: Exploring Chan Buddhism, Monastic Community, and Martial Arts*. London: Routledge.
- Newman, Edward. 2010. "Critical Human Security Studies." *Review of International Studies* 36: 77–94. DOI: 10.1017/S026021050999051X.

- Paris, Roland. 2001. "Human Security: Paradigm Shift or Hot Air?" *International Security* 26 (2): 87–102. DOI: 10.1162/016228801753191141.
- Renneson, Stéphane. 2012. *Les coulisses du Muay Thai: Anthropologie d'un art martial en Thaïlande*. Paris: Les Indes savantes.
- Robin, Corey. 2004. *Fear: The History of a Political Idea*. Oxford: Oxford University Press.
- Saengsawang, Nattawat, Wanna Siladech, and Wacharin Laxanaphisuth. 2015. "The History and Development of Muaythai Boran." *Journal of Sports Science* 3: 148–154. DOI: 10.17265/2332-7839/2015.03.007.
- Ullman, Richard H. 1983. "Redefining Security." *International Security* 8 (1): 129–153. DOI: 10.2307/2538489.
- United Nations Development Programme [UNDP]. 1994. *Human Development Report 1994: New Dimensions of Human Security*. New York: Oxford University Press.
- Vail, Peter. 2011. "Muay Thai: Inventing Tradition for a National Symbol." In *Martial Arts as Embodied Knowledge: Asian Traditions in a Transnational World*, eds. Douglas S. Farrer and John Whalen-Bridge, 107–130. Albany: State University of New York Press.
- Vékony, Daniel. 2020. "Ontological Security." In *The Palgrave Encyclopedia of Global Security Studies*, eds. Scott Romaniuk, Manish Thapa, and Peter Marton, 1–10. Cham: Palgrave Macmillan.
- Vuletić, Dejan. 2025. "The Importance of New Technologies in Military Officer Education." *The Policy of National Security* 30 (3): 83–102. DOI: 10.5937/pnb3057896.
- Wacquant, Loïc. 2004. *Body & Soul: Notebooks of an Apprentice Boxer*. Oxford: Oxford University Press.
- Walt, Stephen M. 1991. "The Renaissance of Security Studies." *International Studies Quarterly* 35 (2): 211–239. DOI: 10.2307/2600471.

Marta Nešković*

*Institute of History of Natural Sciences,
Chinese Academy of Sciences, Republic of China*

MULTIDIMENSIONAL SECURITY IN MUAY THAI PRACTICE**

Resume

This article explores how martial arts, and Muay Thai in particular, can be understood as cultural practices that respond to the multidimensional character of human security. Historically tied to military defense, Muay Thai has undergone significant transformations, evolving into a codified sport, a national heritage, and a global industry. Today, its reach extends well beyond the battlefield, contributing to physical security through self-defense, to economic security through professional fighting and transnational networks, to health security through training, resilience, and therapeutic practices, and to ontological security through rituals, religious beliefs, and cosmological orientations that provide meaning and assurance. The analysis draws on ethnographic accounts and selected works to trace these multidimensional roles. It emphasizes how the historical and contemporary development of Muay Thai reflects shifting perceptions of insecurity in Thai society from colonial threat and battlefield survival to modern concerns with economic precarity, bodily endurance, and cultural recognition. Psychological aspects such as self-discipline and emotional regulation are treated here as part of health security, while ontological security encompasses the deeper assurance offered by ritual, cosmology, and embodied continuity. The perspectives of foreign practitioners offer an additional lens, showing how Muay Thai is encountered through national narratives and reinterpreted when lived in practice. At the same time, contradictions emerge both within and across these domains: economic opportunity versus exploitation, physical toughness versus bodily harm, cultural rootedness versus its reinvention for global prestige. These

* E-mail address: martaneskovic@ihns.ac.cn; ORCID: 0000-0001-6883-9556.

** This research was conducted as part of a postdoctoral program at the Institute of History of Natural Sciences, Chinese Academy of Sciences.

contradictions are best understood as paradoxes of security, where each pursuit of stability simultaneously generates new vulnerabilities. More broadly, the article situates Muay Thai within the long arc of martial arts as heritage practices. They are shaped by centuries of social change yet remain responsive to contemporary pressures, embodying histories of resilience and survival. From battlefield techniques to health-oriented practices and global performance, martial arts continue to adapt while retaining their capacity to heal as well as to fight. By examining Muay Thai as a multidimensional security domain, the article underscores how cultural practices mediate the interplay of resilience, vulnerability, and cultural continuity in the face of shifting social worlds.

Keywords: multidimensional security, martial arts, Muay Thai, resilience and vulnerability, cultural heritage, ethnography of sport.

* Овај рад је примљен 11. септембар 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 27. фебруара 2026. године.

Митко Арнаудов*

*Институт за међународну политику и привреду,
Београд, Република Србија*

Сања Јелисавац Трошић**

*Институт за међународну политику и привреду,
Београд, Република Србија*

Марјан Гјуровски***

*Институт за безбедност, одбрану и мир,
Филозофски факултет, Универзитет Св. Кирила и Методија,
Скопје, Република Северна Македонија*

СТРАТЕГИЈА НАЦИОНАЛНЕ ОДБРАНЕ И ОТПОРНОСТ БЕЗБЕДНОСНОГ СЕКТОРА СЕВЕРНЕ МАКЕДОНИЈЕ У ДОБА САВРЕМЕНИХ БЕЗБЕДНОСНИХ ИЗАЗОВА****

Сажетак

Северна Македонија је постала стална чланица НАТО 2020. године, усред глобалне и свепожимајуће пандемије Ковид-19 која није препознавала границе између богатих и сиромашних, између великих, средњих и малих земаља, између јаких и слабих здравствених система. Готово све земље су се суочиле са катастрофалним последицама ове пандемије у области људске безбедности, али и одрживости националних економија и

* Имејл адреса: mitko@diplomacy.bg.ac.rs; ORCID: 0000-0002-3274-347X.

** Имејл адреса: sanja@diplomacy.bg.ac.rs; ORCID: 0000-0003-0949-7052.

*** Имејл адреса: marjan.gjurovski@fzf.ukim.edu.mk; ORCID: 0009-0001-9283-3733.

**** Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2025. године” који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2025. године.

здравствених система. На европском нивоу, пандемију је пратио почетак сукоба у Украјини, али то је изазов који није директно угрозио безбедност Северне Македоније или других земаља на европском континенту. Овај сукоб је индиректно угрозио економску, а посебно енергетску безбедност Европе. Прагматични циљ рада је да се пронађе одговор на следеће питање – у којој мери је безбедносни систем Северне Македоније спреман, као и прилагођен, да се суочи са савременим безбедносним изазовима, попут ових? Са теоријске перспективе, аутори ће анализирати капацитете малих држава користећи Републику Северну Македонију као студију случаја у контексту могућности прилагођавања и суочавања са савременим безбедносним изазовима.

Кључне речи: Стратегија националне одбране, безбедносни систем, безбедносни изазови, Северна Македонија, ЕУ, организовани криминал, корупција.

УВОД

Логика безбедности састоји се од неколико основних елемената, наиме опасности (оно што нас угрожава), референтног објекта безбедности (оно што је угрожено), субјекта безбедности и средстава безбедности (оно што нас штити). Изазови, ризици и претње могу се поделити на војне, политичке, друштвене, економске и еколошке (Gjurovski, Nikoloski, i Gerasimoski 2020, 12). Али, у савременим околностима, „сасвим је јасно да због природе, сложености и интензитета безбедносних изазова, ризика и претњи, одбрана не може бити постигнута ангажовањем само војске, већ и других субјеката одбрамбеног система” (Živanović i Radojević 2024, 179). У овом контексту, важно је нагласити оно што је Арнолд Волферс (*Arnold Wolfers*) рекао о безбедности, да се безбедност не односи само на одсуство претње усвојеним вредностима, већ и на одсуство страха да ће те вредности бити угрожене (Gjurovski, Nikoloski, i Gerasimoski 2020, 15). Када је реч о перцепцији безбедности, важно је истаћи да погледи на свет у том контексту могу бити Хобсовски, Гротовски и Кантовски (*Hobbesian, Grotian and Kantian*). Док се према Хобсовском концепту свет посматра песимистички, кроз очи гладијатора, где владају правила џунгле,

Гротијанов поглед је прагматичнији, јер верује да се опстанак може осигурати сарадњом и да односи између држава могу бити обострано корисни, а Кантов модел је идеалистички, јер претпоставља да су све државе потенцијално пријатељи који би требало да сарађују како би се осигурало поштовање универзалних вредности (16).

Ауторски фокус је усмерен на националну безбедност. Заправо, на стратегију националне безбедности безбедносног сектора Северне Македоније и његову отпорност у ери нових глобалних и европских регионалних претњи. Пратећи поменути контекст, важно је нагласити да је стратешка константа Републике Северне Македоније, од њене независности, чланства у НАТО и ЕУ, у функцији побољшања и консолидације безбедности и минимизирања претњи и ризика (Gjurovski, Nikoloski, i Gerasimoski 2020, 20). Решавањем спора са Грчком и Споразумом о пријатељству, добросуседству и сарадњи са Бугарском, Северна Македонија је затворила билатералне спорове са суседима на политичком нивоу и тиме створила услове за деблокирање својих евроатлантских интеграција у правцу заокруживања признања македонске државности, чиме је постављен нови оквир за изградњу и развој суседских односа и нове перспективе за инфраструктурну, енергетску, економску и културну интеграцију (21) Међутим, према речима генералног секретара Интерпола (*Interpol*) Жиргена Стока (*Jürgen Stock*), иако се Северна Македонија сматра безбедном земљом, требало би, заједно са регионом, да буде опрезнија у суочавању са новим облицима безбедносних претњи (Trajkovski 2023). У истом духу је и став министра унутрашњих послова Северне Македоније, Оливера Спасовског, који каже да су актуелни геополитички догађаји на глобалном нивоу, допуњени дигитализацијом и технолошким развојем, показали да се земља суочава са софистицираним безбедносним изазовима који захтевају заједничку одговорност, заједнички приступ и уједињене напоре (Trajkovski 2023). У целом спектру савремених безбедносних изазова, поред насилног екстремизма, у сваком друштву је све присутнији феномен радикализације, који је све више присутнији у круговима младе популације, имајући у виду чињеницу да млада популација прихвата екстремне ставове и идеје, те самим тим мења своје понашање почев од политичког активизма па све до примене насилних средстава и метода. Стога, да би се супротставили

и спречили феномени насилног екстремизма и тероризма, потребан је координисан приступ на националном нивоу кроз мултидисциплинарне тимове, али и коришћењем регионалних и међународних интеграција у циљу размене информација, ради ефикасног и ефективног решавања савремених безбедносних изазова који све мање познају националне границе.

ОДБРАМБЕНА СТРАТЕГИЈА СЕВЕРНЕ МАКЕДОНИЈЕ

У најновијој Стратегији одбране Републике Северне Македоније, из перспективе глобалног безбедносног окружења, наглашено је да су изазови, ризици и претње у оквиру такозваног глобалног оквира непредвидиви, као и сложени, док истовремено, брз и динамичан друштвени, политички, економски и технолошки развој и промене у равнотежи снага имају велики утицај на актуелне безбедносне феномене. На основу тога, истиче се да ниједна земља не може самостално да се суочи са овим проблемима и да је зато неопходна сарадња у суочавању са заједничким изазовима, претњама и ризицима у правцу пружања колективног одговора (Стратегија за одбрана на Република Северна Македонија [СОРСМ] 2020, 3). Честе природне катастрофе, технолошке катастрофе, епидемије и климатске промене онемогућавају да било која земља у свету буде имуна на њих јер су то претње које не познају политичке границе. У истом стратешком документу се истиче да отвореност и сарадња између земаља доприносе убрзаном технолошком развоју и повећању обима размене информација између фактора безбедности на националном, регионалном и глобалном нивоу, али се истовремено упозорава да се савремена технологија може злоупотребити за угрожавање безбедности и стабилности (4).

Имајући у виду чињеницу да се у одбрамбеној стратегији Северне Македоније међународна сарадња помиње као један од кључних елемената у обезбеђивању националне безбедности, важно је нагласити колико је ова земља мала, са ограниченим ресурсима и према економским параметрима у статусу земље у развоју, фокусирана на међународну сарадњу како би се осигурала одрживост безбедности на националном нивоу. Одбрамбена стратегија Северне Македоније инсистира на

сарадњи у регионалном оквиру, укључујући добросуседске односе, као инструменте за стварање позитивног утицаја на регионалну безбедност, укључујући и политичке субјекте у региону који треба да буду свесни сарадње и међудржавних добро заснованих односа који се постављају као предуслов за изградњу међусобног поверења, интеграцију у европске и атлантске владине организације, али и у обезбеђивању регионалне безбедности, праћене стабилношћу и економским растом (СОРСМ 2020, 4).

У Стратегији одбране експлицитно се наводи да је „безбедносно окружење значајно побољшано и да су успостављени добри односи са суседима, од којих је већина чланица НАТО или ЕУ, има евроатлантску агенду или одржава конструктивне везе са обема организацијама, и да ће Северна Македонија наставити континуирано да улаже у евроатлантску безбедност и стабилност, да гради своје капацитете у складу са принципом солидарности, јаким трансатлантских веза и да адекватно дели обавезе” (СОРСМ 2020, 4).

Највеће претње по националну безбедност Северне Македоније су: „1) Економски и политички проблеми: дугогодишњи проблеми недовољног економског раста, корупције, организованог криминала, недовољно изграђених институционалних капацитета, незапослености, недостатака правосудног система и политизације демократских институција главни су генератор нестабилности у облику друштвених изазова. Организовани криминал се манифестује првенствено кроз илегалну трговину људима и наркотицима. Стога је регионална безбедност додатно угрожена због присуства илегалног оружја и муниције којима су лако доступне криминалне и екстремистичке групе. Енергетска безбедност је додатна брига с обзиром на зависност Северне Македоније од спољних извора; 2) Стране обавештајне службе: њихове тајне активности представљају озбиљну безбедносну претњу Северној Македонији. Њихов циљ је да одложе или спрече напоре Северне Македоније да се интегрише у евроатлантску заједницу, посебно за пуноправно чланство у НАТО и ЕУ. Њихово деловање је усмерено на изазивање и слабљење политичких и безбедносних опредељења и економског потенцијала државе, као и на ерозију капацитета одбрамбеног система; 3) Радикализам и насилни екстремизам: у свим својим облицима (национални, политички, верски), у одређеним случајевима

настаје као последица историјских противречности и неслагања, а додатно је појачан спорим друштвеним и економским развојем региона. Недржавни актери створени уз помоћ страног фактора могу искористити ове слабости да изазову унутрашња међуетничка неслагања и сукобе; 4) Тероризам: тероризам остаје актуелна претња националној безбедности, уско је повезан са националним и верским екстремизмом у савременим међународним односима, а Република Северна Македонија је рањива на терористичке нападе, али је вероватније да ће њена територија бити коришћена као транзитни коридор за инфилтрацију терориста ка Западној Европи; 5) Илегалне миграције: не представљају непосредну претњу националној безбедности Северне Македоније, али могу озбиљно оптеретити значајан број државних институција, чиме ангажују значајне државне капацитете на средњи и дужи рок, што је у узрочно-последичној вези са динамиком миграција и координисаним одговором на исте; 6) Сајбер: озбиљне потенцијалне последице сајбер напада представљају претњу функционисању критичне инфраструктуре, укључујући и ону у безбедносним и одбрамбеним системима Северне Македоније; 7) Природне катастрофе: говоримо о техничко-технолошким катастрофама, епидемијама и климатским променама које спадају у групу индиректних и тешко предвидљивих претњи, које могу изазвати озбиљне последице по национални систем безбедности; 8) Угрожавање и уништавање животне средине: ово је безбедносни ризик који ће дугорочно изазвати озбиљне државне проблеме, а истовремено може индиректно угрозити и одбрамбени систем” (СОРСМ 2020, 5–6).

У контексту такозваних традиционалних претњи, овај стратешки документ је истакао да је оружана агресија као директна претња суверенитету и територијалном интегритету Северне Македоније минимална, али да постојеће разлике на националном, верском, етничком и културном нивоу у региону и даље представљају изазов који може угрозити безбедност и сигурност ове земље (СОРСМ 2020, 6).

Из перспективе наше анализе, суштина проблема је чињеница да у овом стратешком документу не постоје јасне стратешке смернице које би пружиле објашњење како ће се Северна Македонија суочити са актуелним и предстојећим безбедносним изазовима, ризицима и претњама. Заправо, сама

стратегија, као национални документ, не даје одговор на питање како се суочити са унутрашњим проблемима, као што су корупција, организовани криминал, недовољно изграђени институционални капацитети, како би се затим створио простор за пружање одговора на питање како се суочити са савременим претњама које угрожавају националну безбедност ове земље. Суштинско питање које произилази из ове стратегије је следеће: Како ће безбедносни систем Северне Македоније реаговати и управљати актуелним безбедносним ризицима, претњама и изазовима ако су унутрашњи проблеми попут корупције, организованог криминала и слабих институција феномени који и даље доводе у питање функционалност ове земље.

Унутрашњи проблем организованог криминала је такође широко заступљен у Северној Македонији, а овај стратешки документ не даје одговор на питање како се у почетку носити са организованим криминалом на унутрашњем нивоу, како би се пружио допринос у тој области, а такође и у регионалним, европским и глобалним оквирима (Jelisavac Trošić i Arnaudov 2024, 441).

Овај стратешки документ јасно препознаје, идентификује и дефинише савремене безбедносне ризике, претње и изазове са којима се суочавају Северна Македонија, регион, Европа и свет у целини, али посматрано из перспективе стратешког размишљања, тешко је утврдити да је то стратегија у уџбеничком смислу тог појма јер овом документу недостају јасне, прецизне и реалне смернице које ће пружити одговор на питање како спречити, суочити се и управљати ризицима, претњама и изазовима. Према последњем извештају Глобалног индекса мира (*Global Peace Index*) који је сачинио Институт за економију и мир (*Institute for Economics and Peace*), Северна Македонија је на 38. месту, а извештај узима у обзир 23 квалитативна и квантитативна индикатора, међу којима су перцепција криминала, стопа убистава, насилних демонстрација, политичка нестабилност, увоз и извоз оружја, утицај тероризма, као и могућност нуклеарног и тешког наоружања. Реч је о листи од 163 земље, а у региону иза Северне Македоније налазе се Црна Гора на 45. месту, Босна и Херцеговина на 61. месту и Србија на 65. месту (Politika 2023). Након ових резултата Глобалног индекса мира за 2023. годину, огласио се и актуелни министар унутрашњих послова Северне Македоније, који је истакао да је његова земља

међу 40 најбезбеднијих земаља на свету, и да је то изузетан напредак, с обзиром на чињеницу да је земља 2016. године била на 94. месту (Spasovski 2023).

ДУГОРОЧНИ ПЛАН РАЗВОЈ ОДБРАМБЕНИХ КАПАЦИТЕТА 2023–2032

Велика стратегија генерално описује како државе виде своју улогу у свету и кроз коју процењују активности својих влада (Dragišić 2021, 38). Дугорочни план развоја одбрамбених капацитета 2023–2032 је документ који је усвојен у Скупштини Републике Северне Македоније 26. априла 2023. године, са циљем стварања основе за одрживост система безбедности у наредној деценији. Водећи и фундаментални императиви у случају Северне Македоније у процесу континуираног, свеобухватног и одрживог развоја јесу постојање, одржавање и јачање националног, одбрамбеног и безбедносног система који омогућава напредак у свим сферама друштвеног живота. У том правцу, ка стварању и развоју континуираних одбрамбених капацитета и капацитета за реализацију стратешких одбрамбених мисија, предвиђена је израда документа којим ће се утврдити методе за развој одбрамбених капацитета Северне Македоније како би се анализирали, размотрили и потврдили дефинисани циљеви, способности и капацитети (*Долгорочен план за развој на одбранбените способности* [ДПРОС] 2023, 1). Заправо, приступањем Северне Македоније НАТО, ова земља је укључена у процес планирања одбране, као главни процес у развоју одбрамбених способности Алијансе. Интеграција у овај процес подразумева експлицитно испуњавање преузетих обавеза као пуноправног члана кроз испуњавање принципа праведне и једнаке поделе терета (*Fair Burden Share*) и разуман изазов (*Reasonable Challenge*) (1).

У овом документу се наводи да се Северна Македонија налази у окружењу које карактерише интензивна геополитичка конкуренција и ривалства главних глобалних сила, у којем је Руска Федерација идентификована као најдиректнија безбедносна претња европској безбедности (ДПРОС 2023, 2). Затим, да специфични односи на Балканском полуострву имају директан утицај на целокупни безбедносни мозаик Северне Македоније, и да безбедност ове земље може бити директно угрожена као резултат

сукоба у непосредном окружењу, али и регионалних и глобалних безбедносних изазова и ратова (2). У овом документу се помиње тероризам као претња, затим хибридне претње, као и стране обавештајне и пропагандне активности, док су прави унутрашњи проблеми на самом крају. Арнаудов у свом недавном истраживању објашњава да „светске кризе имају снажан негативан утицај на мале земље, а посебно на отворене (али и рањиве) економије попут Северне Македоније” (Jelisavac Trošić i Arnaudov 2023, 156). Последице кризе изазване пандемијом вируса Ковид-19 показале су колико је велики и значајан утицај глобалне здравствене кризе на безбедност и стабилност ове земље (ДПРОС 2023, 3). У овом контексту, важно је поменути део овог документа који се тиче чланства Северне Македоније у НАТО: „Уласком у НАТО, Република Северна Македонија је прешла са система индивидуалне одбране на систем колективне одбране.” Ово представља највећу добит од уласка у НАТО и допринеће дугорочној безбедности и стабилности земље. Као савестан и одговоран савезник, Северна Македонија ће развијати војне капацитете и способности осмишљене да допринесу систему колективне безбедности, не занемарујући војне капацитете за националне потребе. Ка том циљу, у оквиру реалних економских могућности, Северна Македонија ће максимално и посвећено радити на изградњи мобилних, одрживих и адекватно опремљених јединица, способних да самостално, али и у сарадњи са савезницима, бране независност и територијални интегритет Северне Македоније. Такође, Северна Македонија ће допринети одбрани савезника, учествовати у међународним операцијама и мисијама и пружати подршку цивилним институцијама у суочавању са различитим врстама изазова, ризика и претњи које нису војне природе (4).

Можемо закључити да је највећа корист од придруживања НАТО колективни систем одбране, као механизам за очување територијалног интегритета и суверенитета, уз игнорисање унутрашњих изазова, ризика и претњи, на политичком, економском, финансијском и институционалном нивоу, што може представљати најозбиљније и највеће одреднице у процесу стварања одрживог безбедносног мозаика у Северној Македонији.

Чињеницу да је институционални сектор озбиљан изазов за безбедносни систем Северне Македоније сведочи и изјава актуелног америчког амбасадора у тој земљи, који наводи да

„грађани Северне Македоније заслужују независан правосудни систем у коме се позиције попуњавају на основу заслуга и квалитета и кроз транспарентне процесе” (Jakimova 2022), и да „у тим процесима нема места за политичко мешање” (Jakimova 2022), напомињући да су САД потрошиле милионе долара на обуку тужилаца у правосудном систему Републике Северне Македоније (Jakimova 2022). Поред тога, истраживање Еуротинка (*Eurothink survey*) је показало да само осам одсто грађана Северне Македоније верује правосудним органима (Jakimova 2022), што је још један показатељ институционалне слабости ове земље, а самим тим и претње по безбедносни систем као резултат слабих институција.

Чињеница да је корупција озбиљан безбедносни изазов у Северној Македонији сведочи и позиција ове земље на Глобалном индексу корупције (*Global Corruption Index*), где се налази на 85. месту (Transparency International 2022), што је нижа позиција у поређењу са пре десет година. У контексту борбе против корупције, важно је истаћи да је Државна комисија за спречавање корупције усвојила Националну стратегију за борбу против корупције 2021–2025, али је у истој стратегији упозорила да је снажан политички утицај заправо кључни изазов у јавном сектору, у владавини права и у ниској стопи санкционисања коруптивног понашања (Kramarska 2023). Такође, немачка амбасадорка у Северној Македонији, Анке Холштајн (*Anke Holstein*), истакла је да ће напредак Северне Македоније на путу ка ЕУ у великој мери зависити од успешног сузбијања корупције, док је њена америчка колегиница истакла да правосудном систему у Северној Македонији треба више истрага и кривичних гоњења како би се показало да нико није изнад закона (Mitevaska 2022).

Посматрано са становишта високе стопе корупције, која директно утиче на ефикасност и делотворност јавних институција, тешко је утврдити да је безбедносни систем Северне Македоније одржив и отпоран у суочавању са савременим безбедносним изазовима, посебно онима који не спадају у групу традиционалних безбедносних претњи. Ако се вратимо на документ који смо претходно анализирали, а који се тиче дугорочног плана развоја одбрамбених капацитета у периоду 2023–2032, видећемо да је у овом документу веома мало пажње посвећено националним капацитетима такозване цивилне отпорности, у смислу институционалних капацитета и економских ресурса који би

значајно допринели одрживости система безбедности Северне Македоније у савременом безбедносном окружењу. У ствари, највећи део овог документа усмерен је на одбрамбени систем Северне Македоније у војном смислу, игноришући тренутне безбедносне изазове са којима се Северна Македонија суочава, а који истовремено доприносе отпорности и одрживости безбедносног система ове земље.

ИЗВЕШТАЈ ЕВРОПСКЕ КОМИСИЈЕ И БЕЗБЕДНОСТ СЕВЕРНЕ МАКЕДОНИЈЕ

Када је реч о Заједничкој спољној и безбедносној политици, извештај Европске комисије за 2022. годину наводи да се Северна Македонија у потпуности прилагодила ставу Европске уније (100% у фебруару 2022. године, насупрот 96% у 2021. години), што јасно потврђује стратешку оријентацију ове земље ка ЕУ (European Commission 2022, 105). У контексту рата на територији Украјине, у извештају Европске комисије се наводи да се Северна Македонија придружила рестриктивним мерама ЕУ против Русије и Белорусије, а као пример за то наводи се одлука македонске владе да протера једанаест руских дипломата и да у најмање два случаја не дозволи пролазак руских владиних авиона кроз македонски ваздушни простор (European Commission [EC] 2022, 105–106).

Али исти извештај позива на ефикасније спровођење постојећих закона, уместо покретања *ad hoc* иницијатива (Stojančov 2022). Када је реч о савременим безбедносним изазовима, важно је навести да је у извештају Европске комисије, у поглављу 24, наведено да је ова земља умерено припремљена. Од македонских власти се захтева да наставе спровођење предузетих мера у процесу сузбијања насилног екстремизма и борбе против тероризма, потребан је систематичнији приступ у управљању мигрантском кризом, а од државних институција се захтева да успоставе одговарајуће системе за управљање илегалним кретањима, али и да зауставе праксу враћања миграната (EC 2022, 37). Конкретније, од Северне Македоније се захтева следеће: 1) Да настави спровођење институционалних реформи за борбу против организованог криминала са фокусом на повећање оперативних капацитета; 2) Да настави спровођење Заједничког акционог плана за борбу против тероризма са фокусом на спречавање екстремизма; 3) Да унапреди

систем регистрације миграната и усвоји систематичнији приступ у борби против кријумчарења миграната (37).

С друге стране, када је у питању борба против организованог криминала, „Северна Македонија је достигла одређени ниво припремљености у борби против ове врсте криминала” (ЕС 2022, 38), али „потребно је учинити више како би се побољшала ефикасност спровођења закона” (38), који се односе на „борбу против одређених облика криминала, као што су прање новца и финансијски криминал” (38). Овом приликом, од македонских власти се тражи: 1) „Да се оснаже истражни центри у Канцеларији јавног тужиоца како би се повећала ефикасност истрага и побољшала координација између тужилаштва и полиције; 2) Да се оснажи искуство у истражним поступцима, кривичном гоњењу и осуђивању у случајевима организованог криминала и прања новца; 3) Да се припреме неопходни законски прописи о сајбер безбедности у правцу стварања јединственог система за борбу против сајбер криминала” (38).

У том контексту, Северна Македонија је критикована због чињенице да се „мера конфискације имовине стечене кривичним делима не користи довољно у кривичним поступцима, а конфискација имовине стечене кривичним делом требало би да постане стратешки приоритет у борби против организованог криминала, тероризма и корупције на високом нивоу у земљи” (ЕС 2022, 40).

Суштина проблема је у томе што степен корупције, али и свеprisутна улога организованог криминала у друштвеним, политичким, економским и институционалним токовима у Северној Македонији у великој мери угрожава безбедносни систем ове земље у целини, чинећи тако пре свега јавне институције нефункционалним и неефикасним за суочавање са актуелним безбедносним изазовима, ризицима и претњама које се преплићу из једне области у другу у јавном животу система или друштва.

Вероватно се феномени корупције и организованог криминала у Северној Македонији могу најбоље објаснити реалистичним приступом, имајући у виду чињеницу да се врло мало и ограничено ради на сузбијању горе поменутих феномена, иако пишемо о безбедносним проблемима који у великој мери угрожавају одрживост безбедносног мозаика земље. Чини се, са реалистичне тачке гледишта, да се корупција и организовани

криминал у Северној Македонији не доживљавају довољно као безбедносни изазов који угрожава одрживост те земље, док се, с друге стране, чини да борба против ових феномена неће променити брзину кретања ове земље у остваривању кључних спољнополитичких циљева.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА – ИДЕЈЕ ЗА ПОТЕНЦИЈАЛНА РЕШЕЊА

Највећи изазови за безбедносни и одбрамбени систем Северне Македоније у савременим безбедносним околностима су пре свега унутрашњи ризици и претње идентификовани у институционалној неефикасности, свеprisутној корупцији и организованом криминалу. Са становишта традиционалних претњи, као што су претње територијалном интегритету, суверенитету и политичкој независности, Северна Македонија није била угрожена земља ни пре пријема у чланство у НАТО, док је пријемом у Алијансу и интеграцијом у највећи безбедносни и одбрамбени блок успостављен на принципима колективне безбедности, ова земља додатно ојачала своје одбрамбене капацитете од могућих спољних и такозваних „тешких” претњи. С друге стране, када говоримо о савременим безбедносним претњама, као што су хибридне претње, које укључују лажне вести, политичку радикализацију, екстремне активности малих група, али и здравствене, економске, финансијске и природне катастрофе, закључујемо, на основу постојећих анализа и постојећих података, да је Република Северна Македонија делимично угрожена земља, пре свега због унутрашњих фактора који непосредно и индиректно утичу на безбедносни систем ове земље, односно суочавање са савременим безбедносним изазовима.

Да бисмо имали јасну слику о рањивости Северне Македоније услед савремених безбедносних претњи, прво морамо навести унутрашње проблеме са којима се ова земља суочава. Унутрашњи проблеми су: висока стопа корупције, свеprisутни организовани криминал, политичка нестабилност и корупција, висока стопа сиромаштва у друштву. У ствари, говоримо о детерминантама које имају свеprisутан ефекат на целокупну институционалну инфраструктуру у Северној Македонији, а самим тим и на секторе безбедности. Зашто је то тако? Зато што поменути

унутрашњи изазови, пре свега организовани криминал, корупција и политичка нестабилност, угрожавају функционисање система, имајући у виду чињеницу да корупција чини институције slabим и рањивим; организовани криминал чини институције мање независним и финансијски рањивим; док политичка нестабилност и корупција чине целокупну институционалну инфраструктуру ове земље нестабилном, без концизних и стратешких спроводивих одлука, и чине је инструментом у рукама политичких елита. Висока стопа сиромаштва је вишедеценијски проблем који је изазвао феномен масовне емиграције младог, образованог становништва са стручним квалификацијама. Један такав негативан тренд додатно уништава институционалну инфраструктуру Северне Македоније, јер на тржишту рада постоји дефицит младе, квалификоване и стручне радне снаге, што на средњи и дужи рок угрожава, са ове тачке гледишта, институционалну одрживост ове земље, а на краћи рок је чини инструментом у рукама политичке елите ради задовољавања пословних и професионалних амбиција и циљева партијских кадрова. То су унутрашњи изазови и проблеми са којима се суочава Северна Македонија, који директно доприносе рањивости земље, али и индиректно због савремених безбедносних изазова са којима систем земље није спреман да се суочи. У суштини, то је феномен узрочно-последичне везе изазова, проблема и ризика који постоји у Северној Македонији, а који тренутно двоструко угрожава ову земљу и чини њен безбедносни систем рањивим, не отпорним, а самим тим и неодрживим.

Са становишта чланства у НАТО, не умањујући значај овог оствареног стратешког и спољнополитичког циља, пандемија Ковида-19 је показала колико су опасни унутрашњи институционални проблеми у процесу стварања одрживог система у Северној Македонији, упркос снажној подршци коју је ова земља добила током пандемије од савезничких земаља. Пандемија је показала да ниједан колективни систем одбране и безбедности, посебно када су у питању савремени безбедносни изазови, као што је Ковид-19, не може играти ефикасну и делотворну улогу у суочавању са изазовима и превазилажењу последица ако је национални институционални систем рањив, неспреман и подложен унутрашњим проблемима. Стога је важно нагласити да се одрживост, отпорност, ефикасност и ефективност безбедносног и одбрамбеног система Северне Македоније не

постиже по аутоматском моделу чином чланства у колективном систему безбедности и одбране, нити формалним усвајањем стратешких и дугорочних докумената који се тичу безбедности и одбране, већ пре свега, обезбеђивањем независних, аутономних и професионалних институционалних капацитета који континуирано раде на анализи савремених безбедносних ризика, изазова и претњи, који континуирано, по независном, али и колективном моделу, утврђују који фактори директно и индиректно угрожавају националну безбедност Северне Македоније, а који су ослобођени, заштићени и обезбеђени од било каквих претећих унутрашњих фактора, као што су корупција, организовани криминал и политичка нестабилност, што је и даље негативан тренд у овој земљи.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Долгорочен план за развој на одбранбеним способностима 2023–2032* [ДПРОС], “Службен весник на Република Северна Македонија”, бр. 91/2023.
- Стратегија за одбрана на Република Северна Македонија [СОРСМ], “Службен весник на Република Северна Македонија”, бр. 75/2020.
- Dragišić, Zoran. 2021. „Strategija nacionalne bezbednosti i velika strategija Srbije.” *Politika nacionalne bezbednosti* 20 (1): 37–54. DOI: 10.22182/pnb.2012021.3
- European Commission [EC]. 2022. “North Macedonia 2022 Report.” *European Commission*. Last accessed August 25, 2024. https://enlargement.ec.europa.eu/north-macedonia-report-2022_en.
- Gjurovski, Marjan, Marjan Nikolovski, i Saše Gerasimoski. 2020. *Bezbednosni rizici i zakani: tretman, fenomenologija i mapiranje*. Skopje: Fondacija Konrad Adenauer vo Republika Severna Makedonija; Fakultet za bezbednost – Skopje; Univerzitet „Sv. Kliment Ohridski” – Bitola.
- Jakimova, Jasmina. 2022. „Doprinos ‘stranog tijela’ popravci makedonskog pravosuđa.” *Radio Slobodna Evropa*. 22. novembar 2022. <https://www.slobodnaevropa.org/a/sjeverna-makedonija-pravosudje/32141231.html>.
- Jelisavac Trošić, Sanja, and Mitko Arnaudov. 2023. “Serbia and North Macedonia in 2023: Economic Risks, Political Challenges

- and Security Threats.” *Security Dialogues* 14 (2): 149–165. DOI: 10.47054/SD23142149jt.
- Jelisavac Trošić, Sanja, i Mitko Arnaudov. 2024. “Political antagonisms, misaligned security policies, and economic integration efforts in the Western Balkans: Present challenges and future perspectives.” In *Global Security and International Relations after the Escalation of the Ukrainian Crisis*, eds. Dušan Proroković, Paolo Sellari and Rich Mifsud, 429–454. Belgrade: Institute of International Politics and Economics; Faculty of Security, University; Italy: Sapienza University, Department of Political Science; Clarksville: Austin Peay State University. DOI: 10.18485/iipe_gsirescu.2024.ch19.
- Kramarska, Sonja. 2022. „Makedonija: Hoće li korupcija nestati u šeširu ujka Sema 2023. godine?.” *Antikorupcija Info*. Poslednji pristup 25. avgust 2024. <https://antikorupcija.info/makedonija-hoce-li-korupcija-nestati-u-sesiru-ujka-sema-2023-godine/>.
- Mitevska, Marija. 2022. „Makedonski nikad dovršeni slučajevi korupcije.” *Radio Slobodna Evropa*. 8. decembar 2022. <https://www.slobodnaevropa.org/a/sjeverna-makedonija-korupcija-slucajevi-bez-epiloga/32165650.html>.
- Politika. 2023. „Island, Danska i Irska najbezbednije zemlje na svetu.” *Politika*. 15. avgust 2023. <https://www.politika.rs/scc/clanak/566369/danska-irska-island-bezbednost>.
- Spasovski, Oliver. 2023. “Facebook post by Oliver Spasovski.” *Facebook*. Last accessed August 27, 2024. https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid0rniyEpDn1bgtKZLR4RtVzQHxNyA7z1W2BRM6xarZQqBUiJc5Xj6g9a8oyDiUtG7Sl&id=100044608441941&sfnsn=wa&mibextid=RUBZ1f#_=_.
- Stojančov, Srđan. 2022. „Izveštaj EU o Sjevernoj Makedoniji traži provođenje zakona, a ne ad hoc rješenja.” *Radio Slobodna Evropa*. 11. oktobar 2022. <https://www.slobodnaevropa.org/a/sjeverna-makedonija-eu-izvjestaj/32075641.html>.
- Trajkovski, Miki. 2023. “Шток: Постои одредено руско влијание, но заканите за Европа доаѓаат и надвор од неа.” [Stock: There is some Russian influence, but threats to Europe come from outside as well]. *VOA*. 8. maj 2023. <https://mk.voanews.com/a/shtok-postoi-odredeno-rusko-vli%D1%98anie-no-zakanite-za-evropa-doagjaat-i-nadvor-od-nea/7083662.html>.

Transparency International. 2022. "Corruption Perceptions Index." *Transparency International*. Last accessed August 25, 2024. <https://www.transparency.org/en/cpi/2022/index/mkd>.

Živanović, Vukojica, i Slobodan Radojević. 2024. „Politika odbrane zasnovana na konceptu totalne odbrane.” *Politika nacionalne bezbednosti* 26 (1): 165–188. DOI: 10.5937/pnb26-50355.

Mitko Arnaudov*

*Institute of International Politics and Economics,
Belgrade, Republic of Serbia*

Sanja Jelisavac Trošić**

*Institute of International Politics and Economics,
Belgrade, Republic of Serbia*

Marjan Gjurovski***

*Institute for security, defence and peace, Faculty of Philosophy,
University of Ss. Cyril and Methodius, Skopje,
Republic of North Macedonia*

NATIONAL DEFENCE STRATEGY AND RESILIENCE OF THE NORTH MACEDONIA SECURITY SECTOR IN THE ERA OF MODERN SECURITY CHALLENGES****

Resume

The security and defence system of North Macedonia, in contemporary security circumstances, faces internal risks and threats stemming from institutional inefficiency, weak economic capacities, widespread corruption, and organised crime in this country. Analysed from the perspective of so-called traditional threats, such as threats to territorial integrity, sovereignty, and political independence, North Macedonia was not a threatened country even before it acceded to NATO. In contrast, with its accession, this country has further strengthened its defence capacities against possible external and ‘hard’ threats. Regarding contemporary security threats, such as hybrid threats,

* E-mail address: mitko@diplomacy.bg.ac.rs; ORCID: 0000-0002-3274-347X.

** E-mail address: sanja@diplomacy.bg.ac.rs; ORCID: 0000-0003-0949-7052.

*** E-mail address: marjan.gjurovski@fzf.ukim.edu.mk; ORCID: 0009-0001-9283-3733.

**** The paper presents findings of a study developed as a part of the research project “Serbia and challenges in international relations in 2025”, financed by the Ministry of Science, Technological Development and Innovation of the Republic of Serbia, and conducted by Institute of International Politics and Economics, Belgrade during year 2025.

which include fake news, political radicalization, extreme activities of small groups, but also threats such as health, economic and financial, as well as natural disasters, based on existing analyses and existing data, we can argue that the Republic of North Macedonia is a partially vulnerable state primarily due to internal factors that directly and indirectly affect the security system of this country, i.e. overcoming contemporary and current security challenges. The internal problems facing this country include high corruption rates, widespread organised crime, political instability, and high poverty rates. In fact, these are determinants that have a pervasive impact on the entire institutional infrastructure in North Macedonia, and therefore on the security sector. These internal challenges, primarily organised crime, corruption and political instability, threaten the functioning of the system, because corruption makes institutions weak and vulnerable, and organised crime, on the other hand, makes institutions dependent and financially vulnerable. Thirdly, political instability and corruption undermine the entire institutional infrastructure of this country, leading to indecisive, strategically unimplementable decisions and making it an instrument in the hands of political elites. Further, the high poverty rate is a decades-old problem that has caused the emergence of a mass emigration of a young, educated population with professional and vocational qualifications in North Macedonia. Such trend additionally destroys the institutional infrastructure of North Macedonia, because there is a deficit of young, qualified and professional labor force in the labor market of this country, which in the medium and long term threatens, from this point of view, the institutional sustainability of this country and in the short term makes it an instrument in the hands of the political elite for satisfying the business and professional ambitions and goals of party cadres. Internal challenges directly contribute to the country's vulnerability to contemporary security threats that its system is not prepared to face. Therefore it is important to emphasize that the sustainability, resilience, efficiency and effectiveness of the security and defense system of North Macedonia has not been achieved automatically by membership in the NATO collective security and defense system, nor by formally adopting strategic and long-term documents in the field of security and defense, but primarily by ensuring independent, autonomous and professional institutional capacities that continuously work on the analysis of contemporary security risks, challenges and threats, which continuously, according

to an independent but also collective model, determine which factors directly and indirectly threaten the national security of North Macedonia and which are freed, protected and secured from any negative internal factors, such as corruption, organized crime and political instability.

Keywords: National Defence Strategy, security system, security challenges, North Macedonia, EU, organised crime, corruption.

* Овај рад је примљен 30. јануара 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 27. фебруара 2026. године.

*Александар Гајић**

Институт за европске студије, Београд, Република Србија

ГЕОПОЛИТИЧКЕ ПОСЛЕДИЦЕ БАШАР АЛ АСАДОВОГ ПАДА У СИРИЈИ**

Сажетак

Следећи теоријски оквир класичне геополитичке анализе, рад пружа геополитички преглед промене власти у Сирији у завршници тамошњег дугогодишњег грађанског рата, као и ток војних операције те приказ непосредно успостављеног новог стање на терену. У уводном делу рада објашњавају се основне слабости режима Башара Ал Асада, као и главни погрешни потези који су проузроковали његов крах у периоду од само једанаест дана. Други сегмент рада објашњава геополитички значај Сирије у историјској перспективи указујући на његове константе у оквиру Леванта као међупростора на Блиском истоку смештеног између области које, у различитим историјским епохама, заузимају регионалне геополитичке силе. На овај начин се указује на сличност некадашњих са садашњим приликама. Средњи део рада бави се геополитичким димензијама новоуспостављеног стања, идеолошко-политичком позадином ХТС, владајуће војне фракције у новој, сунитској влади у Дамаску, као и њеним односом са другим фракцијама и њиховим упориштима на просторима појединих регија унутар Сирије. Трећи део рада бави се утицајем спољних великих и регионалних сила на прилике у савременој Сирији и њиховим интересним пројекцијама које се међусобно у

* Имејл адреса: sasa95gajic@gmail.com; ORCID: 0000-0002-3873-0231.

** Рад је настао у оквиру научно-истраживачке делатности Института за европске студије у Београду, коју финансира Министарство за науку и иновације.

многоне сукобљавају. Завршни део рада бави се прогностичком проценом даљих геополитичких перспектива пост-асадовске Сирије узимајући у обзир постојеће антагонизме и различите интересе како сиријских војних и етничких формација тако и спољних сила.

Кључне речи: пад Башар Ал Асада, сиријски грађански рат, Левант, геополитика, интереси великих сила на Блиском истоку.

ХРОНОЛОГИЈА ПАДА РЕЖИМА И ЊЕГОВИ УЗРОЦИ

Сиријски грађански рат представља једно од тежишних места светског геополитичког надметања у 21. веку. После петогодишње (2019–2024) пат позиције, сукоб је ушао у нову, турбулентну фазу која је изменила природу власти у Сирији и регионалну ситуацију, али и шире геополитичко окружење (Lopez de Miguel 2025, 148–149). У овом раду покушаћемо да, користећи модел класичне геополитичке анализе, учимо могуће последице новонасталог стања у Сирији како на регионалну геополитичку динамику тако и на околне регионе, стратешке позиције најважнијих међународних субјеката, као и на укупну глобалну безбедности.

У року од само једанаест дана режим Башар Ал Асада (*Bashar al-Assad*) (који је под контролом држао око 70% сиријске територије) се распао; простор који је до тада контролисао пао је у руке сунитских побуњеника предвођених милитантима из групе ХТС (*Hayat Tahrir Al-Sham*), радикалним исламистима из некадашњег Фронта Ал Нусра (*Al-Nusra Front*) који су раскинули своје везе са Ал Каидом (*Al-Qaeda*) и усмерили се више у правцу арапског национализма. Преокрет је почео 27. новембра 2024. године: тада је ХТС, заједно са побуњеницима из СНА – Сиријском националном армијом (*Syrian National Army*), који су до тада држали мањи део сиријске територије (махом у провинцији Идилб), започели своју офанзиву према Алепу. Муњевита операција, потпомогнута Турском из позадине, смерала је да искористи опадајућу снагу владиних трупа и њене слабашне одбрамбене позиције на северу Сирије. Побуњеници су веома брзо заузели преостали део провинције Идилб и значајни

простор око Алепа. Сиријска војска – развучена дуж територије коју је контролисала и разједињена унутрашњим поделама – није била у стању да пружи иоле ефикаснији отпор. Већ 29. новембра побуњеници су започели свој продор у Алепо град кога су 2016. године, уз мукотрпне и дуготрајне борбе, у свој посед повратиле владине снаге. Пад овог великог града већ сутрадан сигнализирало је незауостављиво урушавање војне моћи сиријског режима. У исто време, побуњеници из јужног дела земље започели су сопствену офанзиву и заузели градове Дара и Сувада.

Асадов режим започео је контраофанзиву 1. децембра. Циљ јој је био да поврати изгубљену територију, али се она свела на ограничене авио-ударе и прегруписавање трупа према новоосвојеним побуњеничким положајима. Било је јасно уочљиво да сиријској армији недостаје и људства и технике да још једном преокрене ситуацију у своју корист. Асадови дотадашњи главни савезници, Русија и Иран, оклевали су и процењивали новонастале прилике: руска авијација се упустила у веома ограничено борбено дејство, док су Иранци, уместо војне помоћи, понудили само дипломатске услуге. Хезболах, Асадови шиитски либански савезник, био је заокупљен својим јадом услед вишемесечних сукоба са израелским трупама у јужном Либану. У таквим околностима, сунитски побуњеници су наставили своју офанзиву.

Између 2. и 4. децембра 2024. године ХТС и њихови савезници додатно су искористили све слабости сиријске војске, настављајући свој продор на југу, ка стратешки важној Хами, месту где је 2011. године и започео грађански рат. Хама је пала у руке побуњеника 5. децембра. Продор побуњеника се даље усмерио ка Хомсу, стратешки још важнијем граду који представља раскрсницу између приобалног, алавитског дела Сирије са Дамаском и његовим пустињским залеђем. Већ 6. децембра Хомс се нашао у потпуном окружењу, да би се, дан касније, посада у граду предала. Ово је био кључни тренутак у офанзиви: уместо да брани престоницу, сиријска војска је одступила и почела да се распада; Башар ал Асад је 7. децембра авионом побегао из земље, тако да су побуњеничке колоне већ 8. децембра умарширала у престоницу и прогласиле победу. Тиме је окончано пола века владавине породице Асад над Сиријом.

Шта су били узроци овако нагле пропасти режима који се упорно одржавао на власти дуже од 13 претходних ратних година?

У првом реду, они се могу наћи у исцрпљености сиријске државе услед деценијског ратног сукоба, али и западних санкција који су ослабили режим и у економском, политичком и војном смислу (Borgoňoz Moya 2025), Наиме, Сирија је и пре грађанског рата имала велике проблеме са систематском корупцијом, хроничном незапосленошћу и урушавањем функционисања јавних служби. У ратним условима, све ово само се још додатно погоршало. Режимска репресија постала је једини приступ решавању нагомиланих проблема, од којих су највећи били они везани за лоше економско управљање и немогућност да се стимулише привредни раст услед, између осталог, чврсте укореењености мреже привилегованих слојева насупрот осиромашеном мноштву. Током грађанског рата сиријски БДП (Бруто друштвени производ) пао је за читавих 87%, без икаквих изгледа да се тенденција преокрене (Dzulhisham 2024, 2). Други важни узрок слабости режима лежао је у његовом великом ослањању на спољне савезнике као што су Русија и Иран, али, пре и изнад свега, у његовој нееластичности и неспособности да постигне компромисе са сукобљеним ратним фракцијама током мировних преговора у Астани, задржавајући своје максималистичке, нереалне позиције које њени савезници нису хтели ни могли да подрже. На све то надовезало се супарничко јачање које је подржала неоосманистичка Турска, као и штета коју је шиитским савезницима у Либану нанео Израел. Иако су, у суштини, међусобно супротстављене, стратегије спољних покровитеља побуњеника довеле су до у овим околностима до синергијског ефекта у правцу њиховог јачања; све то је, у збиру, довело до (не)очекиваног ратног обрта.

Како бисмо сагледали геополитичке перспективе Сирије након ратног преокрета и њене шире последице, неопходно је претходно разумети сиријску класичну геополитичку позицију у оквиру простора Леванта. Имајући је у виду, биће нам могуће да сагледамо интересне пројекције савремених регионалних и светских актера у новонасталим приликама, као и да уочимо постојеће и настајуће противуречности. Тек тако и тада ћемо бити у могућности да сагледамо могуће шире последице промене геополитичких прилика у Сирији.

ГЕОПОЛИТИЧКИ ЗНАЧАЈ СИРИЈЕ НА ЛЕВАНТУ: ИСТОРИЈСКЕ И САВРЕМЕНЕ ТЕНДЕЦИЈЕ

Простор Леванта сачињава контактни део блискоисточног Римланда (Makinder 2009) са Средоземним морем преко кога се Азија повезује са Европом. Уз Сирију као државу која обухвата највећи део Леванта, овај простор чине још и Либан, Палестина и Јордан. Левант је окружен са четири јасно уочљиве географске целине које представљају историјске регионалне геополитичке центре: на северу је Мала Азија, на истоку Месопотамија (и иза ње – Персија), Египат је на југу, а Арапско полуострво на његовом југоистоку. Левант је, у ствари, у континенталним размерама један мали (међу)простор који представља театар за геополитичко надметања регионалних сила на средњем делу Римланда. У различитим историјским моментима, он постаје или „плен” једне од преовлађујућих регионалних сила или, у случају успостављене равнотеже снага између њих, својеврсна „тампон зона” којом се разграничавају њихови утицаји (Tzarias 2019).

Историја Леванта је историја надметања великих сила за контролу овог простора. Најчешће су се за геостратешку доминацију над њим бориле две или три силе: Новоегипатско царство са Хетитским царством, Асирци са малоазијским силама раног гвозденог доба, Селеукиди са Птолемејима, Римљани са Парћанима, Византија са Персијом (под владавином задњих Сасанида), а потом и са арапским Калифатом, Мамелуци са католичким крсташима и Турцима Селџуцима. Од 16. века простор Леванта потпао је под империјалну власт Турака Османлија који су завладали великим делом Блиског Истока и Северне Африке, „гутајући” тамошње регионалне силе и стварајући својеврсни „Османски мир” (*Pax Ottomanica*) у виду обновљеног универзалног Калифата. Империјала пацификација овог простора трајала је све до краја Првог светског рата, када ће победничке силе Антанте, на развалинама Османског царства, исцртати нову мапу целог Блиског истока, укључујући Левант (Сајкс-Пиков план – *Sykes-Picot Plan*). Границе држава које ће тада бити нацртане остаће углавном непромењене до данашњих дана.

Савремена Сирија не представља хомогену геополитичку целину. Њу, у оквиру Леванта, чине више мањих географских области. Док у случају територијалног простирања околних

регионалних сила, попут Египта или Турске, постоји јасан географски везујући елемент (у првом случају – то је долина Нила, у другом – анадољска висораван), Сирији – и у географском и геополитичком смислу – недостаје хомогени физичко-географски „вежући елемент” око кога би било могуће преовладати унутрашње микрофрагментације и одолети спољним упливима. Напротив, поједине сиријске географске микроцелине ближе су (или, чак, представљају једну целину) са просторима у околним, суседним државама, него што имају међусобне везе. Сиријско приморје на северозападу земље, са ланцем планина и висоравнима у којима живе енклаве Алавита, Друза и Маронита, представља целовит простор само са својим продужетком – са Либаном, док са унутрашњошћу сиријске пустиње имају врло мало додирних тачака. Источно од овог подручја смештена је висораван дуж реке Оронтос и долине Бека, иза које се налази нови ланац планина и висоравни (Анти-Либан, Цабал ал Друз и Хавран), а тек онда оаза у којој је смештен Дамаск. „Дамаск је смештен на путном коридору који из Месопотамије, са истока, кроз пустињу иде пут либанског приморја (некадашње древне Феникије). Он стратешки надзире овај правац, као и правац на североисток, кроз полупустињу и степу преко Хомса и Хаме до Алепа, најсевернијег крајка ‘плодног полумесеца’, месопотамског накривљеног лука” (Гајић 2015, 170). Северни део земље, смештен на горњем делу месопотамског лука, са гравитационим центром у Алепу, заправо је ближи Анадолији него другим деловима Сирије. И он (и провинција Идилб) чине место повезивања Леванта са Малом Азијом на северу и са Месопотамијом на Истоку, односно – преко Хомса као својеврсним коридором – са Медитераном. Другим речима, приобаље Сирије чији једну целину са Либаном; регија око Алепа представља предворје Анадолије, а највећи, унутрашњи део сиријске пустиње пуно је ближи Месопотамији него другим деловима своје земље. Због тога простор Сирије стално гравитира ка својим спољним, центрифугалним утицајима (у првом реду из Анадолије и Месопотамије). Њима једину историјски потврђену противтежу представља Дамаск као својеврсна утврђена оаза. Још од античких времена, Дамаск се изнова и изнова потврђује као самостално језгро које је, неретко, у стању да прави савезе и ослони се на друге расположиве спољне центре моћи и тако оствари свој утицај на периферне просторе како се ови не би

спојили са околним – знатно хомогенијим и већим – географским и геополитичким просторима (Wakim 2012)

Премда су модерну сиријску државу створиле водеће чланице Антанте (Француска и Енглеска) након Првог светског рата, срж постојања и одржања ове државе представљало је удруживање Алавита из левантског приморја са трговачким слојевима у Дамаску. Овај савез задњих педесет година био је само потврђен под руководством породице Асад, оца Хафеза (*Hafez al-Assad*) и сина Башара. Наиме, као и у Либану са Маронитима, „Французи су окуражили групу познату као Низајриси која је живела дуж сурове сиријске обале, преименовавших их у Алавите, како би им дали религијски кредибилитет и увукли их у сиријску војску током француског мандата” (Bhalla 2014), а затим обликовали територије у својој сфери утицаја према сопственим колонијалним интересима. Године 1920. створили су државе Дамаск, Алепо и Алавитску државу, а годину дана касније и државу Цабал (којом су владали Друзи) и Санцак Александрета, који је касније уступљен Турској (у којој је он постао савремена провинција Хатај). Елите у Дамаску биле су носиоци отпора француској колонијалној управи. Када се 1943. године завршио француски колонијални мандат, поступним уједињавањем Дамаска, Алепа и држава Алавита и Друза настала је Арапска република Сирија.

И поред уједињујуће улоге Дамаска, многи делови земље остали су подложни утицајима суседних регионалних сила: „Североисточни део земље (Ал Хасака, Ал Камишли па до Еуфрата на истоку) је под упливом Ирака; регија Алепа има јаке, хиљадугодишње везе са турском Анадолијом. Алавити у приморју и житељи престонице Дамаска имају снажно развијене односе са трговачком елитом у Бејруту, а Друзи са Јорданом и, преко њега, даље, са арапским пустињским племенима” (Гајић 2015, 171). Оваква ситуација трајала све време трајања владавине куће Асада, све док се, у драстично промењеним околностима услед „Арапског пролећа” широм Блиског истока, на простору Сирије није разгорела побуна. Она је помогнута спољним уплићањем свих историјски присутних геополитичких актера на простору Леванта – прерасла у дугогодишњи грађански рат. Помиритељски тонови суседних, сунитских држава, са избијањем сукоба у Сирији, убрзо су се претворили у отворено стављање на страну побуњеника.

Њих су предводили Саудијска Арабија, Катар и Турска. Видевши у њиховом настајању „заверу сунита” коју треба осујетити, уз Асадов режим одмах се сврстао Техеран као његов кључни стратешки савезник. Преостали суседи, попут Либана и Ирака, који су имали сличне структуралне (махом етничко-секташке) проблеме, посредно и само у извесној мери, мимо своје воље су увучени у нарастајући конфликт (Nerguizian 2014). Интерес директно умешаних спољних сила, попут Турске и Саудијске Арабије, био је очигледан: рушење Асадове власти и њено преузимање од стране сунитских група урушило би шиитско-маронитску алијансу и потиснуло настајућу иранску хегемонију на Блиском истоку (тзв. „шиитски лук” од Либана до Ирака).

Околне сунитске државе „играле” су на различите фракције међу сиријским сунитима: Катар је помагао радикалне исламистичке групе под идеолошким утицајем „Муслиманског братства”; Ријад је подржавао како умереније побуњеничке групе тако и оне блиске Алавитима; Турска је испрва подржала умереније, неисламистичке устанике попут „Слободне сиријске армије”, посебно стрепећи од аутономистичких тежњи сиријских Курда (Chiriatti 2012). Касније, ова земља је пребегла и инструментализацији сунитских милиција попут ХТС и СНА како би, преко њих, остварила своје виталне циљеве и консолидовала свој утицај и у исламистичком, и секуларном табору.

Њима насупрот стајао је Асадов режим у Дамаску у чврстом савезу са Техераном, а из другог плана и Русија и Кина са својим стратешким интересима и плановима. Русија се сврстала уз Асада (од 2015. и војно ангажовала) пре свега због заштите из наслеђених војних база из хладноратовских времена на сиријском приступу Средоземљу (лука Тартус) (Trujillo 2025, 2–3), а Кина због својих континенталних планова о изградњи „Новог пута свиле” у којој важан сегмент играју односи са Ираном. У руском виђењу, пад Сирије би у перспективи могао довести Иран у полуокружење и отворити пут да, преко сунитских држава и њихових радикалних „проксија”, западне силе упливишу на дешавања на Кавказу и Средњој Азији, чему се Москва одлучно супротставља (Trujillo 2025, 4–5). На сличним стратешким позицијама, али са мање израженим степеном бојазни, стајала је и Кина, која у Ирану види дугорочног савезника, а у САД и њеним савезницама – потенцијалну претњу.

Са друге стране, Израел и САД су као највећу регионалну претњу детектовали Иран. Зато им је сиријски грађански рат добро дошао да ову претњу трајно одстрани и побољшају своје стратешке позиције у овом делу света. Од самог почетка конфликта, обе силе, а нарочито САД, подржавале су побуњеничке групе попут Слободне сиријске армије (*Free Syrian Army*) и Курде из Сиријских демократских снага – СДФ (*Syrian Democratic Forces*). Све то је чињено са циљем да власт у Сирији преузму што је могуће умереније, а не радикалне исламистичке снаге са антизападним (укључујући и антиизраелским) усмерењем, јер би тако један опасан противник само био замењен другим, потенцијално још опаснијим. Управо из ових разлога, паралелно са обавештајном подршком побуњеничком продору ка Дамаску, Израелске оружане снаге (ИДФ) су појачале своје војне операције на простору Сирије. Израелске ваздушне снаге извеле су преко 480 борбених летова којим је, практично, збрисан напуштен Асадов арсенал наоружања и ратна авијација распоређена по аеродромима и депоима широм сиријске територије, све са циљем да се онеспособе сви војни потенцијали пре него што падну у руке новим господарима ситуације на терену. Такође, израелске трупе су на дан пада Асадовога режима започеле инвазију јужног дела Сирије који се ослања на Голанску висораван, стварајући нову окупирану „тампон зону” на падинама планине Хеврон, надамак самог Дамаска (*Al Jazeera 2024*). Током продора на југ Сирије, Израелци су додатно уништили све постојеће војне објекте, претварајући тамошњу заједницу мањинских Друза у своје локалне „проксије”, којима су даривали изградњу новопроглашене аутономије. Овакво деловање Израела изазвало је код нових власти у Дамаску, али и УН, осуду за кршење међународног права и суверенитета Сирије. Власти из Тел Авива се нису пуно обазирале на то, правдајући упад на територију суседне земље нужним актом усмереним за заштиту сопствене безбедности.

ГЕОПОЛИТИЧКЕ ДИМЕНЗИЈЕ НОВОУСПОСТАВЉЕНОГ СТАЊА

Кључну улогу у испуњавању простора сиријског „вакуума моћи” насталог падом Асада имала је ХТС која је, уз помоћ СНА, извела војну офанзиву која је прекренула ток грађанског рата.

Ради се о тек донекле реформисаним исламистичким војним формацијама¹ насталим 2017. године од ранијих припадника Ал Нусра фронта, локалног изданка Ал Каиде. Након отпочињања рата у Сирији, Ал Нусра фронт је владао већим делом провинције Идилб са стриктно исламистичком политиком, сасвим на линији својих истومیшљеника, попут Ал Звахарија (*Al Zawahiri*) и Бин Ладена (*Osama bin Laden*). „Лидери ултралибералне организације видели су прилику да искористе сунитске муслимане како би и даље водили своју глобалну джихадистичку револуцију која је запала у слепу улицу. Избијање „Арапског пролећа” 2011. даће Ал Каиди нову прилику. Ал Нусра се поставила као једна од најорганизованијих и најефикаснијих опозиционих скупова влади Башара Ал Асада. Војници Ал Нусре били су дисциплиновани и вешти те су заузимали важне градове и села. Ал Нусра је од својих првих дана функционисала под водством актуелног лидера ХТС, Абу Мухамеда Ал Џуланија (*Abu Mohammad al-Julani*). Он је изградио репутацију харизматичног вође с војничким и идеолошким ауторитетом. Иако је повезаност с Ал Каидом у почетку била предност, са проласком година показало се како је то главни проблем зашто организација не може напредовати” (Šerić 2025). Због свега тога, у лето 2016, Џулани је обнародовао прекид односа са Ал Каидом и преименовао Ал Нусра фронт прво у Џабат Фатах Ал Шам (*Jabhat Fatah al-Sham*), а касније, након прикључења још низа других исламистичких групација, у „Хајат Тахрир ал Шам” (*Hayat Tahrir al Sham – HTS*). Разлози за промену били су пре свега прагматични, са циљем да се одстране негативне последице везе са Ал Каидом које су одбијале шире слојеве сиријских сунита и онемогућавала побољшање међународне репутације ове оружане формације. Такође, промена имена сигнализирала је прилагођавање сунитског радикализма локалном сиријском контексту, тј. његову национализацију, а удаљавање од глобалног исламизма. Стратешки циљ је био да се створи шири сунитски војни покрет који би ефикасно овладао прво целом провинцијом Идилб, а после и ширим сиријским просторима. „Међутим, технички прекид с Ал Каидом није значио стварни раскид с идеологијом радикалног исламизма. У тајности ће новобрендирана Ал Нусра наставити одржавати тајне везе с Ал

¹ О односу ислама и исламизма видети више на (Lišanin 2014).

Каидом, као и стратешку и оперативну сарадњу. Многи кључни лидери и оперативци задржали су своје екстремистичке ставове које су козметички прилагодили стварности на терену. Радило се о тактичким, а не стратешким променама” (Šerić 2025). Управо на основу ових сазнања, Американци су још 2018. године ставили ХТС на листу терористичких организација (следиле су их у томе и владе већине западних земаља), са које је, опортуно, она скинуте после догађања у децембру 2024. године, након што је у њеним рукама завршио већи део Сирије.²

У идеолошком смислу, ХТС је поред тактички мотивисане инклузивности за суните којима није близак исламизам – прикривено, али несумњиво остао одан својој салафистичкој идеологији повратака „чистом исламу” и оружаном борби као легитимном путу за рушење неисламских друштвених уређења и успостављање правоверне власти. У политичком погледу, ХТС је био лојалан алтернативној влади сиријских опозиционара тзв. „Сиријској влади спаса”, у чије име је деловао, поред покрајине Идилб, у покрајинама Алепо, Хама, Дара и самом Дамаску. Током владања провинцијом Идилб, ХТС се придржавао примене ригидно тумаченог шеријатског права у свим сегментима друштва, посебно по питању права жена и верских мањина. Репресија према цивилном становништву, конфискација имовине и егзекуције милитаната ривалских оружаних снага – карактеришу владавину ХТС (Šerić 2025). Ово је било посебно изражено након побуне дела становништва у провинцији Идилб на почетку 2024. године, највише због пређашњег високог степена репресије и лоше управе (Borgoňoz Moya 2025). И поред високог степена унутрашње ригидности, ХТС према споља карактерише изразити прагматизам, како у својим прокламованим настојањима да се одупре спољним утицајима да се мешају у сиријски грађански рат, тако и у истовременом приближавању Турској (Borgoňoz Moya 2025) и оружаним групама који су под турском непосредном контролом или претежним утицајем.

Водећа оружана скупина овог типа је СНА. То је коалиција опозиционих бораца, пребегла из Асадовога табора и локалних

² Са списка терористичких организација ХТС је у САД званично скинут 7. јула 2025 године, а у Великој Британији 21. октобра 2025. године. СБ УН учинио је исто 6. новембра, што су, крајем 2025, следиле и земље-чланице ЕУ (Zelina 2025).

господара рата, наоружана и финансирана од стране Турске, уз обилну помоћ регуларних турских трупа у пограничним турско-сиријским областима. СНА је представљала ударну оружану формацију у борбама у северној Сирији како против Асадових лојалиста, тако и против курдске гериле, главних турских противника. Упркос својој фрагментираној структури и недостатку идеолошког јединства, СНА је давала побуњеницима суштинску потпору у људству и логистици.

Ту је затим и милиција Друза, регионална паравојна формација која се спорадично борила против регуларне сиријске војске на јужном оперативном правцу. Углавном неутрална током највећег дела грађанског рата, она је штитила сопствена етничка подручја, спречавала регрутацију саплеменика у Асадове трупе и допремала провијанте њеним противницима. У одсутном тренутку, у кључним данима на почетку децембра 2024, она је извела продор ка Сувади (Reuters 2024a).

Поред њих ту су, наравно, и курдске оружане снаге познатије као СДФ. Оне представљају коалицију курдских и арапских милиција на североистоку земље које не само да су се успешно одупрле Асадовој реинтеграцији овог дела Сирије у јединствени политички простор, већ су, паралелно, водиле оштре сукобе са турским регуларним трупама и СНА. Курдске снаге су биле главни савезник САД у борби против ИСИЛ – Исламска држава Ирака и Леванта (*Islamic State of Iraq and the Levant*) током друге деценије 21. века. Главни циљ Курда у Сирији је одржавања аутономне владавине над просторима које контролишу, у стилу „аутономије Ербила” која од раније постоји у ирачком Курдистану, а коју би признала и централна власт у Дамаску. Пошто су курдске снаге под јаким утицајем ПКК – Курдске радничке партије (*Kurdish Workers' Party*) као сепаратистичке снаге у суседној Турској (тамо их сматрају терористичком групацијом), Анкара (и СНА) виде СДФ за свог главног противника на простору Сирије.

Током коначне офанзиве опозиције ка Дамаску, Курди су координисали своје ратне напоре против Асада са ХТС и њеним вођом Џуланијам ал-Шаром, договорили су међусобно толерисање признајући њихову власт над целом Сиријом, али не одустајући од постигнутог степена самоуправе. Десетог марта 2025. године, СДФ су потписале споразум са новом, привременом владом у Дамаску о приступању заједничким државним институцијама. Овоме је

претходио читав низ сукоба са протурским оружаним фракцијама. Наиме, СНА је, недуго након пада Асада, организовала офанзиву према курдским територијама која је довела до заузећа Манциба (Reuters 2024b) 11. децембра. Посредовањем прво прелазне, а затим и привремене владе под вођством Мухамеда Ал Башира и новог председника Сирије Џуланија ал-Шаре (изабран је на ову функцију 25. јануара 2025), сукоби на североистоку земље су замрзнути (Reuters 2025) током 2025 године, да би се поново распламсали на прелазу у 2026 годину. Уследила је офанзива владиних снага потпомогнутих СНА и специјалним јединицама турске војске, која се завршила тешким поразом курдских снага и губитком великог дела територије који су до тада контролисали.

Други сукоби одвијали су се између преосталих актера сиријског дугогодишњег конфликта: прво су се, крајем фебруара и почетком априла 2025, милиције Друза сукобиле са регуларним сиријским војним трупама око гувернатората Суваде. Све се завршило споразумним примирјем између Дамаска и Друза (Samra et al. 2025). Борбе Друза са бедуинима послужиле су, међутим, као повод за нову интервенцију владиних трупа на подручју Суваде у јулу 2025. године. Ово је резултирало погибијом већег броја Друза цивила. Израелске трупе су узеле у заштиту своје нове „проксије” и извеле ваздушне ударе на сиријске тенкове на овом простору. На крају су, у знак одмазде, ИДФ бомбардовале владине зграде у самом Дамаску, све док ови нису одустали од тога да било шта покушавају на просторима које контролишу Друзи (Holmes 2025).

У приобалном појасу Сирије, близу Латакије као и уз сиријско-либанску границу, током пролећа почели су да избијају учестали сукоби између остатака Асадових лојалиста (Сиријски народни отпор) и владиних трупа. Репресија према Алавитима од стране сунитске већине, укључујући и масовне злочине, драстично се повећала. Од почетка године на просторима настањеним Алавитима, све видљивије је поновно организовање некада елитних сиријских јединица, попут оних познатих као „Тигрове снаге” под командом Ал Хасана (*Suheil Salman al-Hassan*), прекаљеног команданта специјалних снага некада лојалног Башар Ал Асаду. Ове трупе су, после пада режима, прешле у илегалу и прегруписале се (слично као Републиканска гарда након пада Садама Хусеина (*Saddam Hussein*) у Ираку 2003. године). Алавити одржавају везе са својим спољним ратним савезницима из Русије и

Ирана, чекајући повољне околности да интензивирају своја дејства (Lopez de Miguel 2025, 157–158).

Све у свему, ситуација за нове власти у Сирији – иако су се оружани сукоби проредили – далеко је од стабилне. Три могућа правца нове ратне ескалације остају отворена: 1) ескалација између сунитске централне власти и преосталих Асадових лојалиста на просторима које настањују Алавити и хришћани (приобаље Сирије); 2) ескалација између сунитске централне власти и Друза (потпомогнутих Израелцима) на југу земље; и 3) ново продужење сукоба између сунитске централне власти и њених протурских савезника те Турске са Курдима на североистоку земље (ACAPS 2025).

ГЕОПОЛИТИЧКЕ ПОЗИЦИЈЕ СПОЉНИХ АКТЕРА У НОВОНАСТАЛИМ ПРИЛИКАМА

Децембарска промена режима у Дамаску директно је проузроковала промену односа снага унутар простора Сирије. Створен је привремени „вакуум моћи” у коме су превагу, до даљег, однеле опозиционе снаге потпомогнуте спољним актерима са различитим интересним пројекцијама. Све то ће проузроковати читав низ последица по геополитичке прилике у целом Леванту и Блиском истоку, па и у другим светским регијама. Оно што је важно уочити је да је стање на простору Сирије и даље веома ровито и нестабилно, те да се надметања између спољних и унутрашњих актера настављају.

Асадов пад најдубље је погодио Иран: у питању је стратешки пораз и потискивање иранског утицаја са простора Леванта, назад ка Месопотамији (Vorgoňoz Moya 2025). „Шиитски лук” који преко Ирака и Сирије спаја Либан (и савезнички Хезболах) са Ираном је, до даљег, пресечен. Хезболах је претрпео знатне губитке у судару са израелском војском током 2024. године; ирански савезници међу мањинама у Сирији су отерани са власти, притајени, у илегалу, и изложени репресији. Сада је Ирак, са шиитском већином, задњи простор спољне одбране Ирана од непријатељске коалиције западњака, Израелаца и сунитских монархија. Иако су се односи Техерана са Асадом задњих година погоршавали услед његовог покушаја да се приближи сунитским заливским земљама, Ирану никако није требало да изгуби све непоузданијег савезника. Његов

пад у Сирији омогућио је да ваздушни простор ове земље послужи као место за усмеравање ваздушних удара израелске авијације у краткотрајном сукобу Ирана и Израела у Дванаестодевном рату (13–24. јун 2025). Због свега тога, Иран ће бити принуђен да се у будуће све више ослања на недржавне актере на простору целог Блиског истока. То ће још више закомпликовати и онако лоше односе између земаља у целом региону.

Русија је друга велика сила која је, додуше много мањем обиму од Ирана, у губитку услед промене власти у Сирији. Русија у задње време била незадовољна Асадовом кооперативношћу након што су Руси својим дискретним војним упливом спречили његов пад 2015. године, помогли му да порази ИСИЛ и поврати контролу над већим делом земље (Trujillo 2025). Ипак, за Русију Сирија је (посебно након отпочињања рата у Украјини) од мањег значаја: процене да је руска репутација у овом делу света неће драстично опасти због пада Асада нису неосноване, као ни да је претња од преливања исламистичке претње ка Русији знатно мања него пре једне деценије, поготово у контексту што су односи Москве и Анкаре у међувремену драстично побољшани.

Русију пре свега занима очување својих средоземних база у Тартусу и Хмеимиму, тако да она покушава да се, тим поводом, нагоди са новим господарима ситуације у Дамаску (Borgoňoz Moya 2025). Они, за сада, показују добру вољу да не кваре односе са Русијом јер је, дугорочно гледајући, њихова перспектива довољно неизвесна да им не треба да имају против себе још једну велику силу која би, иначе, могла да буде са њима у коректним односима. У случају да буду потиснути из сиријског приобаља, Руси имају алтернативу на простору Либије, код њима савезничког генерала Хафтара, одакле могу да пројектују свој утицај широм Медитерана, Блиског истока и, што је посебно важно, Сахела и Супсахарске Африке. Ипак, садашња ситуација у Сирији слаби руске планове везане за подршку Ирану суоченом са претњама са Запада.

Најупадљивији геополитички добитник услед промене власти у Сирији је Турска (Borgoňoz Moya 2025). Она је систематски подржала опозиционе војне групе које су преузеле власт у Дамаску и срушиле Анкари омраженог Асада. Ипак, ситуација по Турску далеко је од жељене: ХТС, главна фракција садашње власти, није она под непосредном турском контролом, већ само тактички савезник идеолошки стран Турској, а ближи

Катару и Саудијцима. Турски прави „проксији” су они из СНА. Међутим, припадници ове оружане формацији укореењени су само на северу земље, а маргинални међу већином сунитске популације. Проблеми са Курдима из СДФ на североистоку земље, иако су ратне операције након одмрзавања уродиле плодом, остају и опстају јер иза Курда у извесној мери стоје САД (и Израел). Пад Асадовога режима оставио је простор Сирије дугорочно нестабилним и фрагментираним, са *de facto* успостављеном курдском аутономијом коју су власти у Дамаску, у почетку, толерисале а којој се Турска жестоко супротставља.

Заливске државе, пре свих Катар и Саудијска Арабија, подржавале су опозиционе трупе у рушењу Асада како би смањиле ирански уплив у региону. Долазак припадника ХТС, превођених Ал Шаром као новим председником Сирије, доживљен је у овим земљама као велики успех који отвара нове могућности за сарадњу и приближавање између арапских сунита (Hassan 2025, 17–18). Међутим, екстремистичке црте, и код нових власти и код њихових противника, стварају бојазан од даљег развоја догађаја. Ако се новоуспостављени поредак уруши, а сиријска држава поново раздоби на више регија са много милитантних фракција, укључујући и разне исламистичке групе, заливске државе би се могле наћи у ситуацији да изгубе сваки утицај на овом простору. У таквом развоју догађаја, ове државе биле би принуђене да мењају своју геостратешку позицију и спољнополитичке циљеве, вероватно покушавајући да изграде нове односе са својим главним регионалним ривалима – Турском и Ираном.

Израел је, такође, на стратешкој добити услед промене режима у Дамаску. Шиитски лук је пресечен; војни капацитети сиријске војске за дужи низ година осакаћени прецизним бомбардовањем; окупацијом јужне Сирије, до Хеврона, а посебно претварањем Друза у сопствене штићенике (Borgoňoz Moya 2025), Дамаск је стављен под израелски надзор. Ипак, дугорочне перспективе по Израел нису нимало светле: Башаров режим, алавитско-шиитски, био је неекстремистички; нови режим чине исламистички радикали пресвучени у секуларно рухо, са Турском иза себе. На дужи рок, једну велику непријатељску силу, Иран, може да замени друга, Турска, једнако непријатељски настројена према Израелу, а наклоњена Хамасу и Палестинцима. Све то усмерава Израел да ради на даљој дестабилизацији прилика и

потпомагању територијалних фрагментација у овој земљи, пре свега потпомажући мањине као што су Курди и Друзи. То их, међутим, све извесније окреће против сунитске већине и њених турских покровитеља.

САД је све време грађанског рата држао страну опозиционим групацијама у њиховој намери рушења Башар Ал Асада, а посебно Курдима из СДФ који су представљали америчке кључне савезнике у борби против разних исламистичких радикала, нарочито оних из ИСИЛ. Иако Вашингтон пад Асада види као свој успех, постоји јасна свест и да новонастале прилике компликују остваривање даљих стратешких циљева у региону (Borgoňoz Moуа 2025). На власти су само реторички кооперативни, ребрендирани радикали са којима се до недавно ратовало; турски савезник из НАТО чека прилику да се обрачуна са Курдима и не преза од нове, крајње конфронтације (директно или преко „проксија“) ни са Американцима на тлу Сирије; савезнички Израел води одвећ ратоборну политику која може лако да се обије Американцима о главу широм Блиског истока; проблеми са у Сирији пресеченим „иранским луком“ далеко су од решења.

Ту је и читав низ недржавних, махом парамилитарних актера: ИСИЛ (Вајагић 2014), иако је претрпео тежак пораз, полако поново помаља своју главу на простору Леванта и Месопотамије (Al Jazeera 2025). Са две-три хиљаде активних бораца и око девет хиљада њих који су притворени, ИСИЛ је у новонасталим политичким фрагментацијама поново основао своје ћелије и започео низ активности на просторима где је некада био најјачи, у регијама око Раке, Дар ел Зора и Хасакаха. Само у години уочи пада Асадовог режима терористички напади (њих око 700) ове групације су се утростручили у односу на претходни период. Иако су ИСИЛ устаничке активности још увек оне „ниског интензитета“, оне су смртоносне и представљају озбиљну опасност за нови режим у Дамаску, нарочито у случају да успеју да ослободе своје саборце из заробљеничких логора у Ал-Холу и Роју, чиме би појачали бројност својих борбених формација (Sthuni 2025).

ХТС, устоличен на власти у Дамаску, и даље одржава једва прикривене везе са Ал Каидом и, упркос инклузивној реторици, у својим руководећим редовима има људе који сновијају обнову исламистичког Калифата. Њихови дојучерашњи главни противници, курдске милиције из СДФ, не одустају од својих

амбиција да легализују аутономију створену на терену, за шта налазе на огорчен отпор како нових власти у Дамаску, тако и саме Турске. Ипак, покровитељство САД и Израела ограничило је настављање непријатељстава и сукоба. Могућност легализовања територијалне аутономије у својеврсну курдску „државу у држави” брине и суседни Ирак где Курди већ имају извојевани аутономни статус, тзв. „Курдску регионалну владу” која би могла да крене у продубљивање аутономије ка стварању курдске самосталне државе са перспективном придруживања сиријских и турских Курда, најбројнијих етничких мањина у тим државама.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА: КАКВЕ СУ ДУГОРИЧНЕ ГЕОПОЛИТИЧКЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ У ПОСТ-АСАДОВОЈ СИРИЈИ?

Промена власти у Сирији одиграла се пре свега због слабљења бившег режима услед читавог низа узрока као што су: пат позиција на ратишту, замор и дубока разочараност становништва режимом, економски суноврат и корупција, нееластичност Башар Ал Асада да се нађе компромисно решење са већином других ратних фракција, окретање леђа и изневеравање својих кључних савезника, затим неспремност Алавита да након несразмерно високих претрпљених жртава даље гину да режим освоји и просторе до којих њима уопште није стало. Јачање ратних антагониста и њихово удруживање, са друге стране, било је последица подударности интереса спољних играча (Турске, Израела, Саудијске Арабије и САД). То је створило синергијски ефект само по питању рушења режима у Дамаску: након Асадовог пада, њихови даљи интереси се не само не поклапају, већ се, мање или више изражено, директно сукобљавају. Једним мањим делом, за пад Асада крива је промена у односу спољних снага, односно тек донекле смањење снага његових савезника (Хезболаха у Либану) или смањење интереса (Русије, која се приоритетно окренула Украјини, а занемарила Блиски исток) и снага (Иран, који је имао све мање жеље да одлучно брани режим који се показао непоузданим и вероломним).

Стога и актуелне прилике и њихове даље перспективе тешко да могу да доведу до иоле битније промене односа снага на Блиском истоку, а камоли изван њега. Иако је од спољних сила

Иран највише изгубио, а Турска и Израел највише добили, ни једна страна није стекла такво преимућство нити су друге толико на штети да би се то из корена променило регионални однос снага (сукоб Израела и Ирана из јуна месеца то најбоље потврђује). Кључне велике силе – САД, Русија и Кина – иако имају своје интересе на Леванту и Блиском истоку, у наредном периоду своје главне приоритете виде на другим просторима; оне барем до краја 2025, не желе да се дубље уплићу у даље надметање како би донеле превагу било које од регионалних сила на овим просторима.

Довођење на власт „уподобљених” исламиста из ХТС у коалицији са својим „проксијима” не обећава да ће њихов режим на дуже стазе бити лојалан било коме, још мање стабилан и дуготрајан. Турска за своје стварне савезнике може да рачуна само на СНА, а никако на Џуланија и ХТС. Американци могу тек делимично да рачунају на Курде, а Израелци на Друзе. Алавити су у дефанзиви, прегрупишу се и гледају како и уз чију помоћ да сачувају оне просторе Сирије који су им битни. Русија је спремна да, са крајњим прагматизмом, побољша односе са сваким актером који јој омогућава присуство у базама на Средоземљу. За своју репутацију она не мари пуно, јер се она, у својим глобалним размерама, највећим делом стиче и губи у Украјини, а мањи пад њеног престижа у региону због једног непоћудног савезника са становишта Кремља подношљив је и поправљив.

Гледано у широј перспективи, Џулани и ХТС представљају само крхку коалицију радикала који су направили нови договор са елитом из Дамаска у тренутку када је ова, схвативши Асадову истрошеност, посегнула за његовом заменом. Домети нове власти су, међутим, још ограниченији него Асадови: она није у стању да у пуном смислу речи реинтегрише курдски део сиријских територија (што би хтела Турска и њени „прокси” играчи); изгубила је у потпуности контролу на југу земље коју су окупирали Израелци дарујући својим дрским „проксијима” на терену фактичку самосталност уз држање Дамаска на нишану; сем репресалија, они нису у стању да трајније пацификују ни алавитско приобаље Сирије.

У средњерочном периоду, након примиривања ситуације уз задржавање *status quo*, могуће је даља дестабилизација Сирије уз избијање нових конфликта на релацији сунити-Алавити, сунити-Друзи и сунити-Курди. Ово би све досадашње добитнике сиријског

геополитичког преокрета, изузев Израела (који тежи трајном слабљењу и нестабилности прилика у Сирији, по принципу „што горе – то боље”) и даље увлачило и исцрпљивало у новом кругу насиља на простору ове државе, без изгледа не само да неко постане коначни победник, већ и да значајније промени стање на терену. Оно се сада своди и сводиће се и убудуће на умањену, аутономну курдску област (под америчким покровитељством), фактички самосталну област Друза (под непосредном израелском окупацијом) и конфузну, међусобно на фракције подељен простор кога настајују арапски сунити. Ако би, у таквој ситуацији, Алавити дуж приморја нашли довољно јаке савезнике да поново подигну главу – Сирија би могла да се *de facto* распадне на своје саставне микро-географске делове – приморску алавитску област, курдску област, област Друза, област око Алепа и област око Дамаска.

Регионално јачање неоосманске Турске само је делимично и више је последица сплета околности него чврста стварност: Турска је већ увелико увучена у дуготрајни секташки рат на Леванту из кога се, када се у њега уђе довољно дубоко, тешко излази. У перспективи, он може лако довести до сукоба са САД и Израелом. Овакав развој догађаја би трајно слабио турску моћ и онеспособљавао је да се значајније војно и политички инволвира на другим просторима, у другим, по њу такође битним, геополитичким регијама (Кавказ, Средња Азија, Балкан). То не значи да Турска – понесена јачањем позиција на Леванту – не може да са полетом крене да реализује своје планове на другим просторима; али ће то бити могуће искључиво дипломатским и економско-политичким активностима, јер ће њено војно тежиште дуготрајно бити усидрено дуж њених јужних граница, везаних за курдско питање.

Што се тиче Ирана, његово регионално слабљење је евидентно, али не и дуготрајно непоправљиво. У жељи да барем једним делом поново повеже „шиитски лук”, Техеран ће морати да игра стрпљиву игру, ослони се на недржавне актере и процени да ли му је боље да подржи Алавите да праве своју самосталну државу него да покушава да упливише на централну власт у Дамаску која се показала крхком и склона паду. Заливске монархије, најслабији од спољних играча, само могу да рачунају на раст свог престижа међу сунитима на Леванту и мало више шта

од тога; уместо да се узносе, боље би им било да се припреме за разочарање које ће, силом принуђени на разна лавирања, доживети од својих тек површно редизајнираних пулена који стичу прва озбиљна искуства из реал-политичких међународних односа.

РЕФЕРЕНЦЕ

- ACAPS. 2025. "SYRIA Risk analysis: escalating sectarian tensions and humanitarian implications, July–December 2025." *Thematic Report*. July 22, 2025. https://www.acaps.org/fileadmin/Data_Product/Main_media/20250722_ACAPS_Syria-_Risk_analysis__July-December_2025__.pdf.
- Al Jazeera. 2024. "Israel says to impose 'sterile' zone in south Syria, launches 480 air raids." *Al Jazeera*. December 10, 2024. <https://www.aljazeera.com/news/2024/12/10/barrage-of-israeli-attacks-destroys-important-military-sites-in-syria>.
- Al Jazeera. 2025. "ISIL (ISIS) launches first attacks against new Syrian government." *Al Jazeera*. May 30, 2025. <https://www.aljazeera.com/news/2025/5/30/isil-isis-launches-first-attacks-against-new-syrian-government>.
- Bajagić, Mladen. 2014. „Islamska država Iraka i Sirije (ISIS/ISIL) – nastanak, razvoj, ideološki temelji i ciljevi." *Politika nacionalne bezbednosti* 7 (2): 25–54.
- Bhalla, Reva. 2014. "The Geopolitics of Syrian Civil War." *Forbes*. January 21, 2014. <https://www.forbes.com/sites/stratfor/2014/01/21/the-geopolitics-of-the-syrian-civil-war/>.
- Borgoñoz Moya, Rafael. 2025. "Strategic and geopolitical implications of regime change in Syria." *IEEE – Instituto Español de Estudios Estratégicos*. June 16, 2025. https://www.defensa.gob.es/documents/2073105/2320887/implicaciones_geopoliticas_y_estrategicas_en_siria_2025_dieceo49_eng.pdf/44ddec63-e46a-dff6-c7f6-a2d93b35d65c?t=1749538528457&utm.
- Campa, Kelly, Andie Parry, Ben Rezaei, Katherine Wells, Ben Schmida, and Brian Carter [Campa et al.]. 2025. "Iran Update, May 2, 2025." *Institute for Study of War (ISW)*. <https://understandingwar.org/research/middle-east/iran-update-may-2-2025/>.
- Chiriatti, Alessia. 2012. "Neo-Ottomanist Diplomacy: The Turkish Geopolitics in Syria." In *XXVI Convegno della Società Italiana di Scienza Politica (SISP)*, 1–19. Rome: Facoltà di Scienze Politiche.

- Dzulhisham, Huzeir Ezekiel. 2024. "Explaining the Collapse of Assad's Regime in Syria." *RSIS Commentary*. December 13, 2024. <https://www.rsis.edu.sg/wp-content/uploads/2024/12/CO24193.pdf>.
- Gajić, Aleksandar. 2015. „Građanski rat u Siriji – geopolitički okvir.” *Kultura Polisa* 12 (27): 21–37.
- Hassan, Hassan. 2025. "The Gulf states: United against Iran, divided over Islamists." In *Regional Struggle for Syria*, eds. Barnes Julien and Levy Daniel, 17–24. London: European Council of Foreign Relations (ECFR).
- Holmes, Oliver. 2025. "Israel launches bombing raids in Syria and Lebanon." *The Guardian*. July 15, 2025. <https://www.theguardian.com/world/2025/jul/15/israel-attacks-syrian-military-amid-deadly-clashes-between-druze-and-bedouin-clans> 5.
- Lišanin, Mladen. 2014. „Islam i islamizam: poreklo, problemi, perspektive.” *Politika nacionalne bezbednosti* 7 (2): 137–149.
- Lopez de Miguel, Mariano. 2025. "Geopolitical Prospect in Syria after the fall of Bashar al Assad." *Revista Seguridad y Poder Terrestre* 4 (1): 147–160. DOI: 10.56221/spt.v4i1.77.
- Mackinder, Halford. 2009. *Demokratski ideali i stvarnost*. Beograd: Metafizika.
- Nerguizian, Aram. 2014. "The Struggle for Levant: Geopolitical Battles and the Quest for Stability." *Center for Strategic and International Studies (CSIS) – Burke Chair in Strategy*. September 18, 2014. <https://www.csis.org/analysis/struggle-levant-geopolitical-battles-and-quest-stability>.
- Reuters. 2024a. "Assad's whereabouts unknown, army officers say he boarded flight." *Reuters*. December 8, 2024. Archived <https://www.reuters.com/world/middle-east/syrian-president-bashar-al-assad-has-left-damascus-an-unknown-destination-say-2024-12-08/>.
- Reuters. 2024b. "Syrian rebels enter northern city of Manbij, Turkish source says." *Reuters*. December 8, 2024. <https://www.reuters.com/world/middle-east/syrian-rebels-enter-northern-city-manbij-turkish-source-says-2024-12-08/>.
- Reuters. 2025. "Syria's interim president signs deal with Kurdish-led SDF to merge forces." *Reuters*. March 11, 2025. <https://www.reuters.com/world/middle-east/syria-reaches-deal-integrate-sdf-within-state-institutions-presidency-says-2025-03-10/>.
- Sthuni, Adrian. 2025. "The Islamic State in 2025: an Evolving Threat Facing a Waning Global Response." *International Centre for*

- Counter-Terrorism (ICCT)*. July 11, 2025. <https://icct.nl/publication/islamic-state-2025-evolving-threat-facing-waning-global-response>.
- Šerić, Matija. 2025. "Hayat Tahrir al Sham: zločinačka organizacija na čelu Sirije u kvazidemokratskom ruhu." *Geopolitika.news*. 23. januar 2025. <https://www.geopolitika.news/analize/hayat-tahrir-al-sham-zlocinacka-organizacija-na-celu-sirije-u-kvazidemokratskom-ruhu/>.
- Trujillo, Raquel Jorge. 2025. "Russia's foreign and security policy in Syria: historical relations, Cold War paradigms, and contemporary geopolitics." *Frontiers in Political Science* 7: 1–11. DOI: 10.3389/fpos.2025.1489285.
- Tzarias, Zenonas. 2019. *The New Geopolitics of Eastern Mediterranean: Trilateral Partnership and Regional Security*. Nicosia: Prior Cypras Center – Friedrich Ebert Stiftung.
- Wakim, Jamal. 2012. "Geopolitical dimension of Syrian crisis." *Foreign Policy Journal*. August 04, 2012. <https://www.foreignpolicyjournal.com/2012/08/04/geopolitical-dimensions-of-the-syrian-crisis/>.
- Zelina, Aaron. 2025. "Delisting Hay'at Tahrir al-Sham: Implications for U.S. Counterterrorism and Syria Policy." *The Washington Institute for Near East Policy*. July 10, 2025. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/delisting-hayat-tahrir-al-sham-implications-us-counterterrorism-and-syria-policy>.

Aleksandar Gajić*

Institute of European Studies, Belgrade, Republic of Serbia

GEOPOLITICAL CONSEQUENCES OF BASHAR AL-ASSAD'S FALL IN SYRIA**

Resume

Following the theoretical framework of classical geopolitical analysis, the paper provides a geopolitical overview of power transitions in Syria at the end of the long-standing civil war, the course of military operations, and a description of the new situation on the ground that emerged immediately. The introductory part of the paper explains the basic weaknesses of the Bashar Al-Assad regime, as well as its main flaws that led to its collapse in just eleven days. The second segment of the paper explains the geopolitical importance of Syria in a historical perspective, highlighting its constancy within the Levant as an intermediate space in the Middle East, located between the areas occupied by regional geopolitical powers across different historical eras. In this way, the similarity between the former and the current circumstances is highlighted. The middle part of the paper examines the geopolitical dimensions of the newly established state, the ideological and political background of HTS, the ruling military faction in the new Sunni government in Damascus, and its relationship with other factions and their strongholds in certain regions of Syria. The third part of the paper analyses the influence of external great and regional powers on the situation in contemporary Syria and their interest projections, which conflict with each other in many ways. The final part of the paper addresses a prognostic assessment of the future geopolitical prospects of post-Assad Syria, taking into account the existing antagonisms and divergent interests of the Syrian military, ethnic formations, and external powers.

* E-mail address: sasa95gajic@gmail.com; ORCID: 0000-0002-3873-0231.

** The paper was created within the framework of the scientific and research activities of the Institute of European Studies in Belgrade, funded by the Ministry of Science and Innovation of Republic of Serbia.

Keywords: fall of Bashar Al-Assad, Syrian civil war, Levant, geopolitics, interests of great powers in the Middle East.

* Овај рад је примљен 29. јануара 2026. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 27. фебруара 2026. године.

*Хатиџа Бериша**

*Национална школа одбране, Универзитет одбране,
Београд, Република Србија*

*Дејан Петровић***

*Национална школа одбране, Универзитет одбране,
Београд, Република Србија*

ДЕЛОВАЊЕ ПАРАБЕЗБЕДНОСНИХ СТРУКТУРА И СТРАНОГ ФАКТОРА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ У ХИБРИДНОМ РАТУ ПРОТИВ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ***

Сажетак

У раду се анализира шири контекст испољених интереса страног фактора у савременим безбедносним условима, које карактерише присуство хибридних претњи, са циљем да се сагледа место и значај Аутономне Покрајине Косово и Метохија (АП КиМ) у безбедносној агенди ових сила. Сврха анализе јесте побољшање методолошког приступа у објективном сагледавању и стратешком разумевању активности и намера, као и значаја који велике силе придају том простору, а у контексту осталих области и питања у којима се сучељавају њихови интереси. У раду се анализирају интереси Сједињених Америчких Држава (САД) као главног спољнополитичког актера на КиМ, као и интереси појединих великих и регионалних силе са дужим присуством у региону Балкана, попут Руске Федерације (РФ), Савезне Републике

* Имејл адреса: hatidza.berisa@mod.gov.rs; ORCID: 0000-0002-9432-5273.

** Имејл адреса: dejan.petrovic@mod.gov.rs; ORCID: 0009-0000-9154-7500.

*** Ауторска мишљења изнета у овом раду су лична и не морају одражавати званичне ставове Министарства одбране и Универзитета одбране.

Немачке, Уједињеног Краљевства Велике Британије и Северне Ирске (УК) и Републике Турске. У циљу остварења сопствених интереса и пројектовања утицаја, страни фактори предузимају низ различитих мера и активности које су у савременим анализама у области одбране и безбедности често називане хибридном ратом, па се у раду даје кратак осврт на концепт хибридног ратовања кроз евалуацију истакнутих питања и одговора, који су оцењени као значајни за носиоце одлучивања на стратегијском нивоу, као и опис конкретних хибридних активности од стране парабезбедносних структура¹ и страног фактора на примеру АП КиМ.

Кључне речи: хибридни рат, парабезбедносне структуре, страни фактор, НАТО, Косово и Метохија.

УВОД

Сагледавајући кроз историјску призму, криза у косовско-метохијском делу Србије, детерминисана је геополитичким интересима регионалних и светских сила, историјским процесима и етнографским променама, у којима се константно, али са различитим интензитетом, албански и српски народ сукобљавају и бране једни другима право над тим простором. Агресија НАТО (*North Atlantic Treaty Organization*) 1999. на Савезну Републику Југославију, а потом и проглашење независности „Косова” 2008. године, подстакло је и охрабрило албанске политичке елите да у складу са декларацијом „Призренске лиге” из 1878. године, предузимају интензивније мере на успостављању „Велике Албаније”, у којој би у складу са стратешком културом Албанаца, био заступљен принцип фашистичке идеологије „Једна држава, један језик, једна нација, једна вера”. Да се таква идеологија управо спроводи на простору КиМ, указује низ чињеница, које се огледају кроз свакодневно предузимање разних облика насиља над српским и другим, неалбанским становништвом, као и њиховом имовином, културним и верским објектима, што доводи до промене националне структуре и систематског уништавања српске културне баштине.

¹ По парабезбедносним структурама на Косову и Метохији аутори подразумевају преважно снаге полиције и безбедносне снаге тзв. „Републике Косово”.

Посматрано из угла актуелне кризе на КиМ, у контексту најприсутнијег испољавања моћи у циљу јачања албанског и умањења српског фактора на том простору, тренутно се издвајају Република Турска и Велика Британија. Ово синергијско деловање инструмената моћи тзв. „Косова” и међународних снага, на унутрашњем и спољнополитичком плану, указује да се на простору Покрајине, као и према Републици Србији, тренутно спроводе хибридне активности, које за циљ имају стварање услова за успостављање пуне независности тзв. Косова. Циљ рада је анализа ангажовања парабезбедносних структура и страног фактора на Косову и Метохији у хибридном рату против Републике Србије.

Основна хипотеза у раду је да парабезбедносне структуре и страни фактор на КиМ настоје да искористе актуелни геополитички тренутак условљен безбедносном ситуацијом у Украјини и изводећи хибридне активности у Покрајини, приморају Републику Србију да делује противно својим националним интересима. Значај рада се огледа у сублимацији регистрованих активности у оквиру хибридног рата, парабезбедносних структура и страног фактора на КиМ, на основу којих ће се лакше дефинисати њихова методологија деловања и циљеви које желе постићи, односно интереси које настоје остварити. Ово је теоријско истраживање које користи научно-теоријске радове домаћих и страних стручњака, статистичке податке, правне прописе и друга документа (доктрине, програме, званичне интернет презентације, актуелна дешавања и сл.) као изворе података.

ИНТЕРЕСИ СТРАНОГ ФАКТОРА НА ПРОСТОРУ АУТОНОМНЕ ПОКРАЈИНЕ КОСОВО И МЕТОХИЈА

Косово и Метохија, не Цариград, стратегијски су кључ Балкана и онај који обезбеди доминацију над тим територијама обезбедио је превласт на Балкану.

Аустријски генерал Бек (*Ludwig von Beck*)
(Konatar 2016, 418).

Од кључног значаја за разумевање актуелне ситуације на простору АП КиМ и могућег предвиђања даљег тока догађаја је анализа геополитичких интереса страних фактора који су обликовали догађаје на том делу Републике Србије од 1999. године, када је НАТО извршио агресију под изговором

хуманитарне интервенције. Овај период обележен је не само променом геополитичког пејзажа Балкана већ и успостављањем привремених институција у Приштини које су постале актери сложеног система хибридних активности усмерених против Републике Србије и њених националних интереса. Политичкој елити је потребно време да на веродостојан начин проговори о бројним последицама НАТО агресије од којих је најпогубнија окупација КиМ као базичног идентитетског дела наше државне територије (Despotović 2017).

Епидемија Ковид 19, као и специјална војна операција (СВО) РФ у Украјини², којом је онемогућено снабдевање појединих европских земаља са енергентима из РФ, пробудиле су „успаване” чланице НАТО и упозориле их да ни једна држава не може да се у безбедносном смислу ослони само на чланство у савезништву, већ је потребно да јача своје националне капацитете моћи и предузима геополитичке потезе пре свега у складу са националним интересима. С тим у вези, намеће се питање: Који су то интереси, а потом и активности страног фактора на АП КиМ, с обзиром на њихове константне тежње за присуством на том простору?

Због свог геополитичког положаја и потенцијалних, раније припремљених бројних кризних жаришта³ од стране фактора из иностранства, Република Србија се тренутно налази у геополитичком чвору, у коме су поред америчких, испреплетени и сукобљени интереси осталих спољнополитичких актера. Бројна геополитичка ограничења, ненаклоњено и недовољно поуздано окружење, опасност од даљег рекомпоновања граница, транснационална угрожавања, као и одсуство унутрашњег сагласја

² “Рат у Украјини изазвао је погоршање геополитичког положаја Србије, што је искоришћено у процесу заоштравања односа и ескалације сукоба између Београда и Приштине, како би се успоставила чврста политичка и безбедносна контрола територије и локалне српске популације од стране тзв. „Републике Косово” и постепено укинули преостали елементи српских институција на северу Косова и Метохије. Истовремено, „стабилизацијом” прилика” на Косову и Метохији, значајно се умањује могућност Русије да користи „косовски преседан” за оправдавање војне интервенције у Украјини” (Beriša i Barišić 2025).

³ Поред АП КиМ, као потенцијална кризна жаришта препознати су југ Србије, источни део Републике Србије настањен бугарском националном мањином, Рашка област и АП Војводина.

чине само део стратешких изазова који испољавају веома снажне лимитирајуће ефекте ка процесу ревитализације територијалне целовитости Републике Србије (Stojanović i Blagojević 2017).

Узимајући у обзир да су САД још увек главни геополитички актер у свету и да то теже да остану, може се закључити да су атлантистичке (англосаксонске) геополитичке теорије, које су промовисали Алфред Мехен (*Alfred Mahan*), Хелфорд Макиндер (*Halford Mackinder*) и Николас Спајкман (*Nicholas Spykman*), још увек актуелне и да се америчка хегемонија неће зауставити док се РФ не потисне ка унутрашњости евроазијског континента и спречи њен излазак на „топло” море (Средоземље). С друге стране, САД својим активностима настоје да ослабе и разједине Европу, јер се плаше њеног могућег савезништва са РФ (савез „најмоћније – француске дипломатије, немачке привреде, руских енергетских извора и природног богатства”) (Despotović i Glišin 2023, 15–35).

СР Немачка посматра АП КиМ као део мозаика у остваривању тежње, којом се, у складу са геополитичком теоријом Карла Хаусхофера о „Средњоевропском континентализму” (Despotović i Glišin 2023, 35–56), настоји да успостави контрола и излазак на Балтик, Подунавље и Црно Море. Контролом АП КиМ обезбедила би се веза са Блиским истоком и Кавказом и отворили алтернативни извори снабдевања енергентима и рудним богатствима, која су тренутно ограничени због санкција уведених РФ. Управо из наведених разлога традиционални савезници СР Немачке на Западном Балкану су албанске и бошњачке националистичке елите, при чему је исламски фактор на том простору развијан кроз два пројекта, Велику Албанију и „Зелену трансверзалу”.

С друге стране, РФ настоји да у складу са теоријама својих геополитичара (Nikolić 2019), ослонцем на православље и традиционално пријатељске односе са појединим балканским државама и њиховим политичким елитама, обезбеди себи излазак на „топла” мора (Јадранско, Јонско и Црно море), као један од главних услова ширења и јачања своје моћи и утицаја у Европи. Контролом Балканског полуострва, РФ ствара услове за остваривање утицаја на поједине европске земље, стављајући их у завистан положај од њених енергената, што позитивно утиче на развој њене економије и спољнополитички положај

у међународним односима. Секундарни али ништа мање значајан циљ је њено истицање као чувара православне вере и заштитника традиционалних савезника, што опет у крајњем има спољнополитички значај и посредну улогу на њен углед у свету.

У складу са ставовима Ахмеда Давутоглу (*Ahmet Davutoğlu*) и Реџеп Тајип Ердогана (*Recep Tayyip Erdoğan*), датим кроз прокламоване циљеве неоосманизма (Davutoglu 2014), изражена је тежња Републике Турске за поновном успоставом сфере утицаја на Балкану која би се поклапала са границама Османског царства на том простору, чиме би ова земља стекла епитет утицајне регионалне силе и заштитника исламских верника, посебно у Европи. Додатно, ширење турског утицаја на Балкану, посебно на простору АП КиМ, указује да је Република Турска, можда добила улогу посредног заштитника америчких интереса на овим просторима. Детаљније, јачањем исламског фактора Турска покушава да онемогући ширење немачког и руског утицаја на Балкану.

С друге стране, Велика Британија, као највернији савезник САД, својим присуством и деловањем на Западном Балкану има улогу одржавања „равнотеже снага“⁴ на простору Западног Балкана, посебно у Републици Србији. У том контексту, Велика Британија активно подржава албански фактор, кроз пројекат „Велике Албаније“ (односно независног „Косова“), како би онемогућили остваривање не само српских националних интереса, већ интереса СР Немачке и РФ. Историјски посматрано, Велика Британија је често била ангажована на слабљењу руског и немачког фактора на овим просторима. Пред почетак Другог светског рата, активно је деловала на спречавању потписивања пакта Краљевине Југославије са Немачким рајхом. Такође, посредовала је у стварању Федеративне Народне Републике Југославије (ФНРЈ) у настојању да се истисне совјетски утицај и онемогући ширење СССР на тај простор.

Разматрано из перспективе заинтересованости поменутих спољнополитичких актера за простор АП КиМ, као и њиховог деловања у циљу посредног или непосредног остваривања сопствених националних интереса, можемо издвојити Велику Британију и Турску, два традиционална савезника када је у питању

⁴ Стратегија која је често примењивана од стране СССР и САД током Хладног рата.

Западни Балкан. Специфичност њихове улоге у актуелној кризи на АП КиМ, поред компатибилних геополитичких интереса, огледа се у њиховом активном ангажовању у погледу заокруживања суверенитета тзв. „Републике Косово”, што није био случај са Европском Унијом, која се барем формално, у почетку преговора Београда и Приштине, определила за неутралан став у погледу будућег статуса јужне српске покрајине. Детаљније, поменуте земље, поред партиципације у међународној мисији НАТО на АП КиМ, у саставу снага КФОР, активно су суделовале у развоју способности парабезбедносних структура тзв. „Републике Косово” и спровођењу хибридних активности, пројектованих и усмерених ка остваривању пуне независности и суверености ове државолике творевине.⁵

ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ И КАРАКТЕРИСТИКЕ ХИБРИДНОГ РАТА

Хибридни рат⁶ је релативно нов појам којим се покушавају обухватити и истаћи све карактеристике и специфичности савремених сукоба. Због своје комплексности и вишезначности, у стручној и научној јавности још увек нема општеприхваћене дефиниције овог појма. У почетку, под хибридним ратом и ратовањем се подразумевало комбиновање ангажовања конвенционалних војних снага, деловања специјалних јединица, спровођење субверзивних делатности, тероризма и криминалних активности, чиме се стварао све већи синергијски ефекат у различитим димензијама сукоба. Касније, перцепција хибридног рата и ратовања проширена је и на све друге облике, средстава и начине угрожавања безбедности противника.⁷ Као главни носиоци

⁵ НАТО води операцију подршке миру на Косову – Косовске снаге (КФОР) – од јуна 1999. године, као подршку ширим међународним напорима за изградњу мира и стабилности у том подручју. И стоји да ће се залагати за мир, видети више на (НАТО 2026).

⁶ Хибридни рат је теорија војне стратегије, коју је први предложио Френк Хофман (Hoffman 2007).

⁷ „Појам хибридни рат у себи садржи различита значења, почев од сајбер рата, информационог рата, разних сценарија асиметричних сукоба ниског интензитета, преко глобалног тероризма, пиратства, илегалних имиграција, корупција, етничких и религиозних сукоба, транснационалног организованог криминала,

хибридног ратовања, у великом делу постојеће литературе, наводе се државни органи, пре свега из сектора безбедности и војске, али и спољних послова, при чему могу бити ангажовани поједини недржавни субјекти, најчешће у улози „прокси” актера (Nikolić 2019, 291).

Потенцијални објекти хибридног деловања могу бити међународне организације, државе, поједини државни органи и институције, критична инфраструктура, значајна за безбедност и несметано функционисање државе и друштва. Поред тога, као објекат хибридног рата могу бити и одређене верске, етничке, националне и политичке групе унутар неке државе, као и терористичке и побуњеничке снаге. Такође, мете хибридног угрожавања могу бити важне националне, друштвене и културне вредности државе и друштва које могу бити предмет отуђења, злонамерних и лажних тумачења. Избор мете зависи од крајњег жељеног стања које се жели постићи, постојећих ограничења, расположивих снага, средстава и метода, као и од карактеристика и тренутног стања државе или интересне групе која је објекат хибридног рата (Nikolić 2019, 291).

У оквиру широког спектра метода у хибридном ратовању, као најприменљивије издвајају се методе: „[...] ометања, спречавања, опструкције, наношења штете, условљавања, успоравања, обмањивања и њима сличне” при чему се примењују различити дипломатски, политички, војни, економски, енергетски, финансијски, технолошки, и информациони инструменти моћи. За примену одговарајућих инструмената носиоци хибридних активности ангажују специјалисте различитих професионалних и стручних способности, од научника, стручњака, уметника, до припадника терористичких група и криминалних организација, при чему настоје да своју укљученост прикрију, како би избегли директну реакцију и отворен сукоб са противником (Nikolić 2019, 292–293).

Имајући у виду поменута обележја хибридног рата, може се уочити блиска повезаност хибридних активности са војним операцијама у оквиру доктрина НАТО чланица, посебно са операцијама стабилизације и широким спектром „омогућавајућих”

па све до систематског економског урушавања држава са циљем стварања демографских промена и примене оружја за масовно уништење” (Rančić i Beriša 2018, 258).

операција⁸, које су често примењиване у мировним мисијама. Према постојећим доктринама оружаних снага САД и Велике Британије⁹, операције стабилизације подразумевају развојне и кооперативне активности у мирнодопском периоду, али и активности присиле као одговор на неку кризу. У начелу обухватају различите војне мисије, задатке и активности које се изводе изван сопствене државе, у координацији са другим инструментима националне моћи, а ради одржавања или поновног успостављања сигурног и безбедног окружења, обезбеђивања функционисања основних владиних служби, хитне инфраструктурне реконструкције и пружања хуманитарне помоћи. С друге стране, омогућавајуће операције су врста операција из спектра операција НАТО, начелно обликујућег и одржавајућег карактера, којима за то специјализоване снаге обезбеђују суштинску подршку, услуге и друге неопходне ресурсе, како би омогућиле успешно извођење офанзивних, дефанзивних и операција стабилизације (Land Warfare Development Centre 2017).

Операције стабилизације садрже широк спектар активности, те као такве, с обзиром на њихову комплексну природу, првенствено зависе од резултата обликујућих операција, у којима се као најчешће препознају обавештајне, психолошке и информационе операције, чији носиоци могу бити како међународне снаге, тако и снаге земље домаћина. Њихово синергијско извођење, уз интеграцију разноврсних других активности, које се одвијају посредством више сфера моћи земље домаћина, дају респектабилне могућности хибридног деловања према интересној групи одређеног друштвеног колективитета или државе (Берџа, Sedlar, i Pavić 2025).

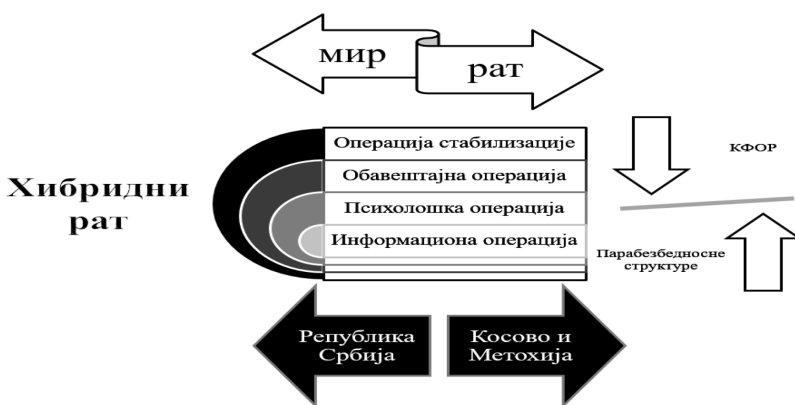
⁸ Обавештајне операције, безбедносне операције, информационе операције, психолошке операције, операције јединица за електронско ратовање, НХБ операције, инжењеријске операције, операције логистичке подршке, операције цивилно-војне сарадње и сличне.

⁹ Косовски министар одбране Арменд Мехаж (*Armend Mehaj*) саопштио је да је отпутовао у званичну тродневну посету УК где ће са министарком одбране бароницом Анабелом Голди (*Annabella Goldie*) потписати меморандум о одбрамбеној билатералној сарадњи. Посета УК је веома важна у процесу изградње војних и оперативних капацитета КБС и снажно доказује партнерство са Министарством одбране и Оружаним снагама које ће се додатно интензивирати, навео је Мехаж у објави на Фејсбуку (Kosovo Online 2021).

Индиректност у хибридним активностима информационих, психолошких и обавештајних операција, чији је првенствени циљ деловања психолошка дислокација противника, посебно када се изводе под легитимитетом операција стабилизације, не може да се окарактерише као отворени сукоб и нарушавање суверенитета једне државе или усмерени напад на неку интересну групу унутар државе, али свакако може да их системски слаби и обезбеди да „непријатељ” не дође до момента да употреби оружану силу као једино преостало решење.

Типичан пример таквог хибридног деловања и прикривене злоупотребе (кршења) међународног права, усмереног на угрожавање територијалног суверенитета Републике Србије, спроводи се тренутно на простору АП КиМ, од стране међународних снага КФОР (*Kosovo Force*), (посебно британских и турских чланица контингента ових међународних снага), ЕУЛЕКС (*European Union Rule of Law Mission in Kosovo*) и парабезбедносних структура на том простору (видети Шему 1). У прерасподели хибридних активности, страни фактор спроводи операцију стабилизације, кроз коју и под чијим изговором помаже парабезбедносне структуре да истовремено изводе обавештајну, информациону и психолошку операцију, у циљу спречавања утицаја и инструментализације локалног становништва српске заједнице на северу Косова од стране Републике Србије (The so-called Assembly “Republic of Kosovo” 2022, 7).

Шема 1. Хибридни рат на Косову и Метохији

Извор: Обрада аутора

ДЕЛОВАЊЕ СТРАНОГ ФАКТОРА НА ПРОСТОРУ АУТОНОМНЕ ПОКРАЈИНЕ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ ЗА ПЕРИОД ОД 2019. ДО 2023. ГОДИНЕ

Страни фактор на АП КиМ, тренутно је најзаступљенији у форми међународних снага КФОР, као и бројних дипломатских и економских представништава, које на простору АП КиМ препознају и настоје да остваре своје националне интересе. Због ограничености обима рада, надаље ће се разматрати контекст страног фактора само кроз међународне снаге КФОР, при чему треба напоменути да су оне, као и НАТО, само инструмент моћи кључних, раније описаних чланица тог савеза.

Према званичним информацијама доступним на интернет страници НАТО посвећеној КФОР, ова северноатлантска организација води операцију подршке миру на КиМ у оквиру међународне мисије КФОР¹⁰, од јуна 1999. године „када је завршена 78-дневна ваздушна кампања НАТО против Милошевићевог режима, са циљем да се прекине насиље на Косову”. Првобитни циљеви КФОР, наводно су били „да одврати нова непријатељства, успостави безбедно окружење и обезбеди јавну безбедност и ред, демилитаризује „Ослободилачку војску Косова”, подржи међународне хуманитарне напоре и координира са међународним цивилним присуством”. Данас, КФОР „наставља да доприноси одржавању безбедног окружења на Косову и слободу кретања за све грађане”. Такође, „НАТО снажно подржава Споразум о нормализацији који је склопљен 2013. године уз посредовање

¹⁰ Обавезе КФОР дефинисане су Војно-техничким споразумом са Владама СРЈ и Републике Србије од 09.06.1999. године, Резолуцијом 1244 СБ ОУН од 10.06.1999. године и оперативним планом НАТО. Резолуцијом СБ УН 1244 од 10.06.1999. године одлучено је (став 5) „о распоређивању цивилног и безбедносног присуства на Косову, под покровитељством УН, са одговарајућом опремом и особљем, како се то тражи, и поздравља сагласност СР Југославије за такво присуство”. Осим тога, иста резолуција (став 7) „овлашћује државе чланице и одговарајуће међународне организације да успоставе међународно безбедносно присуство на Косову”. Снаге КФОР, по доласку на КиМ, извршиле су поседување важнијих објеката ВЈ, МУП Републике Србије и других државних институција или су у близини важнијих комуникацијских праваца извршиле изградњу нових база. Тренутно у мисији КФОР партиципира 27 земаља чланица, а укупно бројно стање је око 4.600 војника (НАТО 2026).

Београда и Приштине, а КФОР је спреман да подржи његову примену” (НАТО 2026).

Међутим, уколико се анализира период од 2021. до 2023. године, током другог мандата Албина Куртија¹¹ (*Albin Kurti*), на КиМ је изазвано 448 етнички мотивисаних инцидената од стране Албанаца, од чега 170 таквих догађаја само у 2023. години. У тим инцидентима више десетина лица је повређено (рањено из ватреног оружја) или неосновано ухапшено, а имовина Срба, опљачкана или уништена (*Kancelarija za Kosovo i Metohiju Vlada Republike Srbije n.d.*). Поменути тренд је настављен и током 2024. и 2025. године. Сходно томе, поставља се питање да ли је могуће да се етнички мотивисани инциденти и даље дешавају, иако на простору Покрајине постоје представници међународне заједнице, који имају јасну мисију, легитимитет и способност да такве догађаје предупредe и обезбеде сигурно окружење за све грађане?

Може се закључити да учесталост и интензитет поменутих инцидената, као и непредузимање адекватних мера на спречавању константне репресије „безбедносних” структура Приштине у српским срединама, несумњиво указују да КФОР својим намерним нечињењем, посредно доприноси остварењу косовске независности и исељавању српског становништва са тог простора. У прилог претходној констатацији иде и релативно „млак” и декларативан став НАТО да није време за промене у статусу „Безбедносних снага Косова” (БСК), чиме, у суштини, није ништа предузето како би се да привремене институције у Приштини спречиле да усвоје сет закона (14. децембра 2018. године), којима се *de facto* омогућава стварање војних формација, односно транзиција БСК у „Војску Косова”.

¹¹ Курти се сматра наследником идеологије Адема Демаџија (*Adem Demaçi*), албанског политичара који је заговарао примену насиља као средства за уједињење „Косова” и Албаније, чиме се именовани (Курти) поноси и експонира у јавности, што не треба занемарити када се узима у обзир анализа избора „државника” за извођење хибридног рата. Анализа указује да постоје сличности у карактерним особинама и идеологији коју заступају Курти и Володимир Зеленски (*Volodymyr Zelensky*), председник Републике Украјине. Такође, веома је индикативан долазак Куртија са албанске политичке сцена на простор АП КиМ, као и његов брак са Ритом Огестад Кнудсен (*Rita Ogestad Knudsen*), држављанком Краљевине Норвешке, која се школовала у Лондону и радила за разне британске институте, који се баве борбом против тероризма (Maksimović 2019).

Тенденција све интензивнијег ангажовања КФОР у обучавању и школовању припадника БСК, као и прећутно одобрење да се та парабезбедносна формација наоружава савременим наоружањем (што је у супротности са Резолуцијом СБ УН 1244, као и Војно-техничким споразумом из Куманова), недвосмислено потврђују став да су се међународне снаге ставиле у функцију политичке, али и војне моћи Приштине (Рајић, Вејиша, и Мићајловић 2024). У контексту свих тих „пристрасних” (не)активности КФОР и ЕУЛЕКС, ипак се треба оградити и изнети да је ово, намерно или случајно, изражена намера само појединих чланица међународних организација на КиМ, од којих најзапаженију улогу имају Република Турска и Велика Британија, које на простору Покрајине, највероватније настоје да остваре своје стратешке националне циљеве¹².

Анализом активности КФОР и парабезбедносних структура на КиМ може се закључити да се, у периоду од краја 2021. године до данас, спроводе њихове интензивне заједничке активности, које по карактеру и обиму највише одговарају хибридном рату против Републике Србије. Очигледно да је моменат за повећање хибридних активности изабран циљано баш у периоду, када се у Украјини спроводи СВО од стране РФ, а међународној заједници се жури да коначно реши питање косовске независности, јер ће вероватно од тог модела решавања кризе, зависити и приступ решавању статуса „окупираних” територија Украјине.

С друге стране, све активности међународних снага¹³ указују да је њихова намера да убрзају реформу БСК и њихову трансформацију у „Војску Косова”, можда и пре 2026. године, због стицања услова за приступ у НАТО, чиме би у великој мери отежале преговарачке позиције Београда по питању коначног статуса Покрајине. Конкретни показатељи хибридног деловања

¹² Поред САД, које су кључни фактор стабилности на Балкану, значајан допринос у развоју способности „безбедносних” структура на „Косову” имали ли су Република Албанија и Република Хрватска, али ове земље нису обрађиване у раду због спецификаума улоге Републике Турске и Велике Британије у конкретној кризи на Косову и Метохији.

¹³ „Подршка покушају стицања ‘државности’ јужне српске покрајине непрекидно се спроводи по менторством појединих великих сила (самостално или у оквиру највећег војно-политичког савеза) применом различитих средстава (оружаних, дипломатских, економских, медијских)” (Томић 2020).

међународних снага на КиМ, у функцији остварења напред наведених циљева, у раду ће бити приказани само кроз активности британског и турског контингента КФОР, који тренутно спадају у два најбројнија контингента и имају специфичне и најизраженије улоге у остваривању великоалбанских циљева.

Користећи се јавним изговором деловања у интересу европске безбедности, Турска је током 2023. године, повећала своје војно присуство у Европи, кроз мисију КФОР, са око 780 на преко 1.000 припадника свог националног контингента. Истовремено, на чело ове НАТО мисије, по први пут је постављен турски командант. Као једна од симболичких потврда турских неоосманистичких стремљења и демонстрације моћи на простору КиМ, указује и чињеница да је турски контингент КФОР наменски смештен у Призрену (стариј српској престоници), у касарни, која је симболично названа „Султан Мурат” (Al Jazeera 2023).

Снабдевање тзв. „Републике Косово”, у последњих неколико година, турском војном опремом и наоружањем, поприма већ традиционалну праксу у односима ове државолике творевине и Турске¹⁴. Врхунац таквог облика сарадње достигнут у другој половини 2023. године, када је Турска, противно свим међународним уговорима, испоручила „Косову” пет беспилотних летелица ТБ2 „Барјактар”, што је несумњиво још један пример турске демонстрације моћи усмерен према Србији, али и региону Западног Балкана (Danas 2023). У том контексту, настављена је и ове године пракса да Турска донира милион долара за повећање капацитета БСК опремања „индивидуалном опремом” (Beriša, Sedlar, i Pavić 2025).

Поред тога, припадници БСК се већ дуги низ година школују на војним академијама у Турској, а присутни су и на разним усавршавањима и обуци за управљање хеликоптерима (Т-129 „АТАК”), као и беспилотним летелицама турске производње.

¹⁴ Током 2018. године, Турска је донирала „Косову” 20 оклопних транспортера марке „Кобра”. Три године касније, 2021. године, „Косово” је наводно од Турске купило четири оклопна возила марке „Вуран” и десет оклопних возила марке „Крипи”. Током 2023. године „Косово” је од Турске реализовало куповину пет беспилотних летелица ТБ2 „Барјактар”, више десетина противоклопних система „ОМТАС” 160 мм домета 4,5 км, хаубице „Боран” 105 мм домета до 17 км, минобацаче „АЛКАР” 120 мм домета до 8 км, а које, поред осталог, карактерише висока мобилност (Kosovo online 2024).

Непосредно по испоруци беспилотних летелица „Косову”, Сабри Тунч Ангили (*Sabri Tunch Angili*), „амбасадор” Турске у Приштини, изјавио је да беспилотне летелице „Барјактар ТБ2” нису донација БСК, као и да је Турска, у складу са евентуалним потребама „Владе Косова”, спремна да јој обезбеди (прода) и другу опрему (дронове). Такође, именовани је навео да је Турска стратешки партнер „Косова” и да ће учествовати у развоју свих области укључујући и одбрану (*Kosovo Online 2023a*). Тиме је Турска, као посредник, а у контексту одвраћајуће стратегије „Косова”, послала још конкретнију поруку Србији, да (Србија) не сме да ангажује војне снаге на простору Покрајине или ће ући у оружани сукоб са њима (Турском). Убрзо након тога, командант КФОР, који има примарну надлежност над ваздушним простором КиМ, одобрио је да БСК у више наврата у рејону Ђаковице, користе беспилотне летелице ТБ2 „Барјактар”, што је такође противно Резолуцији СБ УН 1244 и Војно-техничком споразуму (*KoSSev 2024*).

С друге стране, по сличном моделу, Велика Британија је, од 2021. године, када је у саставу КФОР, имала 35 припадника, повећала број својих војника на 400, да би након последњег сукоба локалних Срба са „Полицијом Косова” (ПК) на северу КиМ, 24. септембра 2023. године, повећала број свог контингента на 600 војника. На овај начин Велика Британија, поред Турске, има један од најбројнијих националних контингента у саставу КФОР. Поменуте британске јединице у саставу КФОР се ангажују у оквиру обавештајно-извиђачких јединица и снага „оперативне резерве”, при чему, углавном по посебном плану и често не само за потребе мисије КФОР, односно изводе обавештајно-извиђачке активности у српским срединама и у близини административне линије, за шта користе тактичке беспилотне летелице и цивилна возила, без идентификационих ознака КФОР или земље из које долазе. Таквим својим активностима, као и ангажовањем на формирању и непосредној обуци припадника БСК из састава чете за „цивилне операције”, чији су задаци стратегијског значаја и односе се на извођење психолошких операција и специјално ратовање, Британци указују да посредно подржавају Приштину у активностима на преузимању потпуне контроле на северу КиМ (*Beriša, Sedlar, i Pavić 2025*).

Ради подизања нивоа способности, крајем 2019. и почетком 2020. године, део припадника чете за „цивилне операције”

изучавао је српски језик у Центру страних језика Команде за Обуку и Доктрину Главног штаба БСК, у Урошевцу, који је финансирала британска „амбасада” у Приштини. Ако се узме у разматрање временски опсег формирања и обуке ове јединице (2019), као и потребан период за њено оспособљавање, онда се намеће закључак да су планске и добро организоване операције парабезбедносних структура на северу Покрајине, започете током 2021. године, највероватније вођене ангажовањем те јединице и њихових британских „саветника”. Легендираним ангажовањем у цивилним оделима и без видљивог оружја припадника ове јединице БСК на северу КиМ, формално је избегнуто кршење постојећих споразума о ангажовању БСК на том простору (Beriša, Sedlar, i Pavić 2025).

Међутим, с обзиром на хибридни карактер и специфичност извођења обавештајне, психолошке и информационе операција, у крајњем и не захтева њихово константно и непосредно присуство, јер је улога непосредног извршиоца хибридних активности на терену постепено препуштена осталим парабезбедносним структурама и носиоцима инструмената моћи Приштине, који углавном немају законске ни процедуралне рестрикције ангажовања ни на једном делу КиМ.

Поред тога, досадашња искуства указују да су приликом извођења високоризичних акција на северу КиМ од стране ПК, припадници британског контингента КФОР, у већини случајева, у полицијске оперативне центре и базе упућивали по неколико својих припадника, са задатком планирања, организовања и координације таквих акција. Такође, у више наврата је реализована обука разног особља из састава БСК у војним центрима у Великој Британији. Према изјави „министра одбране Косова”, Маћедонци Ејупа (*Ejup Maqedonci*), од 15. новембра 2023. године, његово „министарство” тренутно спроводи преговоре са Министарством одбране Велике Британије око заједничког ангажовања у две мировне мисије, као и око заједничке обуке и припреме оружаних снага Украјине (Kosovo Online 2023b).

Почетком јула 2023. године, британска посланица и председница Одбора за спољну политику британског парламента, Алиша Кернс (*Alicia Kearns*), оптужила је Републику Србију да возилима хитне помоћи шверцује оружје на „Косово”, након чега их складишти у објектима Српске православне цркве (Vreme

2023). Недуго затим, регистровано је интензивно присуство обавештајних структура британског контингента КФОР у близини административне линије на северу КиМ, да би 24. септембра 2023. године, управо у том рејону, дошло до сукоба локалних Срба и припадника ПК, што је послужило као изговор да се додатно повећа бројно стање КФОР и интензивира њихово ангажовање дуж административне линије на северу Покрајине.

У коначном, с обзиром на хибридни карактер спроведених активности, може да се закључи да су снаге КФОР, под изговором спровођења операције стабилизације асистирале приштинским парабезбедносним структурама да прикрију и легализују извођење својих обликујућих операција.

У оквиру те асистенције препозната је подршка међународних снага кроз следеће активности: прикупљање обавештајних података; развој способности специфичних војно-полицијских састава (формирање јединица, обучавање састава и опремање савременим оружаним системима); планирање, организовање и координација активности приликом извођења високоризичних акција парабезбедносних структура; демонстративне активности у функцији одвраћајућег фактора од евентуалне војно-полицијске интервенције Републике Србије; информационо-пропагандних активности (заstraшивање локалног становништва у циљу одвраћања од евентуалних оружаних реакција против парабезбедносних структура, криминализација локалног становништва у већински српским срединама, пропагирање интереса Приштине на унутрашњем и спољнополитичком плану, непосредном борбеном осигурању јединица ПК током извођења појединих акција) и обмањивању државног руководства Републике Србије, које је за циљ имало да се Београд обмане и да постепено наведе да почне са прихватањем појединих предлога, под изговором компромиса са Приштином.¹⁵

¹⁵ Преглед активности сумиран на основу добијених података из медијских извештаја са Косова и Метохије током 2022. године.

АКТИВНОСТИ ПРИВРЕМЕНИХ ИНСТИТУЦИЈА У ПРИШТИНИ У ЦИЉУ ОСТВАРИВАЊА АЛБАНСКИХ НАЦИОНАЛНИХ ИНТЕРЕСА

Само недељу дана након почетка сукоба у Украјини, „након консултација са међународним партнерима”, на иницијативу Аљбина Куртија основан је „ратни фонд”, који је формално назван „фонд за безбедност и одбрану” (Čurčić 2023). Тиме је „Косово” по први пут добило буџет од 100 милиона евра¹⁶ и почело озбиљније да улаже у своје „безбедносне” структуре. Посматрано из данашње перспективе, очигледно да је то био још један од показатеља намере Приштине да ће отпочети активности, којима је по моделу сукоба у Украјини требало додатно мотивисати међународну заједницу да изврши притисак на Републику Србију и додатно се ангажује на остваривању пуне независности тзв. „Републике Косово”. На плану остваривања тог крајње жељеног стања, парабезбедносне структуре и њихови инострани ментори, по моделу хибридног рата из Украјине, дефинисали су циљеве, снаге и методе, за које се касније показало да одговарају карактеру обавештајне, психолошке и информационе операције, истовремено усмерене на локално српско становништво и државне органе Републике Србије.

Као један од заједничких циљева наведених операција идентификује се остваривање пуне контроле на северу КиМ, једино преосталог простора у Покрајини који је искључиво насељен становништвом српске националности. На плану остваривања тог циља и стварања услова за деловање свих инструмената моћи Приштине у пуном капацитету, првенствено је било потребно обезбедити легитимитет за појачаним ангажовањем парабезбедносних структура на северу КиМ, што је остварено под изговором борбе против криминала и спречавања агресије Републике Србије. Исти изговор је послужио и снагама КФОР за истовремено извођење операције стабилности, која је у наративу међународне заједнице све више дефинисана као одговор на

¹⁶ Буџет за „војску” за 2023. годину износи 123 милиона евра, док је укупни буџет тзв. Косова за ову годину 3,2 милијарде евра (Jakupi 2022).

кризу, а у суштини је имала улогу помоћне операције, у којој су доминирале активности обликовања оперативног окружења.

Приштина је под наведеним изговором и континуираним ангажовањем јаких полицијских снага на северу КиМ почела са спровођењем широког спектра провокативних активности према српском становништву, што је постепено резултовало његовим расељавањем, одлагањем обавезе око формирања Заједнице српских општина (ЗСО) и скретањем пажње домаће јавности са изразито лоше економске ситуације и корупције у „земљи” (Avramović 2024).

У циљу преузимања потпуне контроле у општинама на северу Покрајине, на приватној имовини Срба која је отета нелегалном експропријацијом, изграђене су базе за потребе „Граничне полиције Косова” (ГПК), код административних прелаза „Брњак” и „Јариње”, затим базе за потребе специјалних јединица у селима Горњи Јасеновик (општина Зубин Поток) и Кошутово (општина Лепосавић), па стални пункт са бункерима код Бистричког моста за потребе контроле путне комуникације Косовска Митровица–Рашка, као и пункт у близини моста у селу Газиводе, општина Зубин Поток, за потребе контроле путне комуникације Косовска Митровица–Рибариће (Čolić i Đorđević 2024). Од марта 2022. године, у оквиру јединица ГПК формирана је Јединица за интервенције, у чији састав су укључени најекстремнији припадници специјалних јединица ПК, чиме су створени услови за непрекидно ангажовање обученог и изузетно добро наоружаног састава у близини административне линије.

Груписање и ангажовање јаких снага на северу Покрајине, Приштина је пред међународном заједницом наставила да „правда” наводном борбом против криминала, али и пласирањем дезинформација о организованим и наоружаним „српским паравојним групама” и наводним плановима Војске Србије и МУП Републике Србије за копнену интервенцију на север КиМ, по угледу на сукоб у Украјини. У пласирању дезинформација имали су оперативну и техничку подршку обавештајних компоненти и међународних снага, како са аспекта планирања и организовања акција, тако и саме координације рада на терену и обуке припадника појединих полицијских и „војних” специјалности (Avramović 2024). Највећи број тих обука се односио на обуку

припадника „Специјалне интервентне јединице Полиције Косова”¹⁷, која је подразумевала снајперску обуку, противтерористичку обуку, као и обуку у планирању и извођењу „високоризичних” акција.¹⁸

Упоредо са јачањем капацитета за деловање специјалних полицијских јединица северно од Ибра, интензивирани су репресивне мере према српском становништву у виду заплена робе широке потрошње и лекова, претреса лица и возила, хапшења, привођења на разговоре са циљем идентификације носилаца самоорганизовања и припадника Цивилне заштите, која је означена као терористичка организација. Ове акције је карактерисало ангажовање изразито јаким снага, непотребних сразмерно потенцијалним ризицима, чиме је Приштина наменски демонстрирала силу, која је често додатно била пропраћена претераном бруталности услед острашћености ангажованог људства. У циљу додатног понижења и застрашивања локалног српског становништва, припадници специјалних јединица су у више наврата упадали у школе, обданишта и болнице (Beriša, Sedlar, i Pavić 2025).

Затварањем алтернативних путева који изводе из централне Србије на КиМ, вештачки је дошло до недостатка основних животних намирница у трговинским радњама у српским срединама, чиме је наменски вршен притисак на Србе да тргују робом која је произведена јужно од Ибра и тиме легализована већа присутност Албанаца на том простору. Истовремено, сваки покушај српског становништва да реши несташицу неопходних производа српске производње, па чак и лекова, Приштина је користила за даљу криминализацију српског становништва и здравствених установа Републике Србије, које функционишу на КиМ. Касније се испоставило да је позадина таквог пропагандног деловања Приштине намера да, у другој фази, која је планирана од 1. јануара 2024. године, интегришу здравствене установе у српским срединама у „косовски” систем.

Формирањем „Института за ратне злочине”, повећањем бројног стања Дирекције „Полиције Косова” надлежне за

¹⁷ У медијима најчешће спомињане као „ФИТ” – “First Incident Team”.

¹⁸ Подаци добијени од неалбанских становника са Косова и Метохије током разговора са ауторима током 2022. године.

истраживање ратних злочина (са 19 на 41 лице) и омогућавањем суђења у одсуству, интензивирани су притисци на Србе, а хапшења за наводне ратне злочине, у великом броју случајева, испоставило се да су повезани са поступцима које су ухапшена лица покретала искључиво због захтева за повраћај узурпиране имовине.¹⁹

Овим активностима је послата порука и свим лицима која су по било ком основу учествовала у борбеним дејствима 1999. године на КиМ, као и професионалним припадницима Војске Србије и МУП, да се иселе, односно да не улазе на простор Покрајине. Због свих тих репресивних мера Приштине, а у знак скретања пажње међународној заједници и надлежним међународним организацијама, током новембра 2022. године, Срби са севера КиМ су били принуђени (иницирани) да напусте све општинске функције (нарочито функције председника општине на северу), као и функције и дужности у оквиру других приштинских институција („Полиције Косова”, „Царине Косова”, судства и друго), чиме је створен институционални вакум.

Међутим, уместо да предузме мере на превазилажењу институционалне кризе у општинама на северу Покрајине, Приштина је 23. априла 2023. године организовала ванредне локалне изборе и поставила на власт нелегитимне представнике. Појачаном полицијском репресијом уочи избора, Приштина је свесно настојала да изазове реакције и инциденте локалних Срба, да би оптужила Србију за дестабилизацију стања и дискредитовала је пред међународном заједницом, која је у том моменту све више, али недовољно гласно, почела да критикује Куртија, за све лошију безбедносну ситуацију на северу КиМ. У истом циљу ангажовани су готово сви обавештајни капацитети, укључујући и већи број припадника „Специјалне интервентне јединице Полиције Косова”, који су северно од Ибра били ангажовани у цивилној одећи.

Такође, формирани су посебни „тимови” обавештајно-истражних полицајаца, који су, привођењем већег броја лица на саслушања због наводно почињених кривичних дела, настојали

¹⁹ Привремене институције у Приштини основале су Институт за ратне злочине почињене на КиМ у периоду од 1998. до 1999. године, преноси РТК на српском језику. Косовски премијер Албин Курти, рекао је на седници владе да се тиме наставља „институционално опредељење за решавање свих штета и злочина почињених током рата” (Tanjug 2023).

да прикупе податке о политичким представницима Срба са севера КиМ, као и за друга лица која су важила за носиоце српског самоорганизовања на том простору.

Након ванредних избора на којима није било учешћа српских политичких партија, Приштина је предузела мере на насилном преузимању општинских просторија на северу Покрајине. У контексту тих активности, ПК је током 26. маја 2023. године, блокирала прилазе зградама општина, при чему су на путевима који изводе ка Звечану, Зубином Потоку и Лепосавићу, поставили контролне пунктове, уз истовремене покушаје да ухапсе поједине учеснике протеста, који су демонстративно бранили општинске објекте, опет у циљу упозорења међународне заједнице да се агилније ангажује на решавању изазване кризе на том простору.

За следеће репресивне мере према грађанима на северу Покрајине, Приштина је искористила догађај од 29. маја 2023. године, када је испред зграде општине Звечан дошло до сукоба учесника протеста и припадника КФОР, током којих је од стране припадника ПК рањен (упуцан са леђа) Драгиша Гаљак, локални Србин. До сукоба је дошло јер је ПК у присуству припадника КФОР, покушала уз примену силе да хапси лица која су мирно протествовала испред зграде општине у Звечану. Том приликом, у намери да изазову сукоб грађана са припадницима КФОР, припадници ПК су из зграде општине, почели да у масу прикривено бацају разна пиротехничка средства, а том приликом је повређено више десетина припадника КФОР. Међутим, за наведено рањавање припадника КФОР окривљени су локални Срби, а цео догађај је послужио Приштини да га искористи за легализацију спровођења хапшења раније маркираних, у народу поштованих мештана српске националности.

Након политичких мера и притисака од стране међународне заједнице, безбедносна ситуација се привидно смирила, при чему је током јула 2023. године, регистровано појачано ангажовање и присуство КФОР на северу Покрајине, које је наводно било са циљем спречавања нарушавања безбедносне ситуације и избијања сукоба између грађана и ПК. У том периоду, Приштина је настојала да применом својих мера „решити“ кризу везану и за могућност нових локалних избора, на тај начин што је 1. августа 2023. године, именована радна група за изразу „административног упутства о процедури за смену председника општине“ (смењивање

грађанском иницијативом). Међутим, 7. децембра 2023. године, Приштина је одбила захтев групе грађана северног дела Косовске Митровице, за смену председника општине „Северна Митровица”, иако су испоштовали све предвиђене процедуре поменутог упутства, које је издало „Министарство за локалну самоуправу Косова”. Такође, у наведеном периоду, Приштина је декларативно прихватила смањење присуства и ангажовања „специјалних полицијских снага” на северу КиМ, наводним измештањем из општинских зграда, али је укупно ангажовање снага ПК на терену остало приближно на истом нивоу, при чему су константно примењиване репресивне мере према Србима, најчешће у виду хапшења, малтретирања, вербалног вређања и слично.

Оваквим својим активностима Приштине је само настојала да одложи имплементацију постигнутих (њој неодговарајућих) договора са Београдом, при чему је наставила са праксом да пред међународном заједницом криминализује српски политички фактор и на политичку сцену уведе погодна лица српске националности, која би легализовала потезе Приштине према северу Покрајине. У прилог намере за одлагањем имплементације договора од стране Приштине указује и одлука Албанаца о припајању општина Лепосавић, Зубин Поток и Звечан „Асоцијацији косовских општина” (АКО – по принципу ако може СЗО онда може и АКО). Све то је било увод у још већу конфронтацију са локалним српским становништвом, што је кулминирало 24. септембра 2023. године, када је група локалних Срба, под неразјашњеним околностима покушала да се оружано супротстави парабезбедносним структурама на КиМ, те на тај, крајње очајан начин и уз људске жртве, покуша да спречи намере Приштине да комплетира заокруживање „државности” на северу Покрајине.²⁰

²⁰ Овде треба напоменути да је најмање један локални Србин, убијен из непосредне близине, иако је претходно био рањен и разоружан, а да је такозвана „противтерористичка” операција „Полиције Косова” реализована без евакуације локалног становништва, што је ван свих полицијских процедура. То је као последицу имало рањавање од стране полиције два локална мештанина села Бањска, општина Звечан, као и исељавање око 11% српског становништва након тог догађаја (KoSSev 2023).

Важно је истаћи да је свака од ових активности парабезбедносних структура била величана кроз хвалоспеве албанских медија, што је изазвало додатне реакције албанске популације у виду екстремистичких порука и претњи преко друштвених мрежа и графита на објектима српских сународника. Тиме је додатно подстакнуто омасовљавање албанских екстремистичких група у мултиетничким срединама и њихово ангажовање у виду наоружаних „стража”. Такође, истовремено са свим тим активностима, Приштина је предузела низ активности на плану ревизије српске историје и уништавању или присвајању српске културне баштине. Последњи у низу таквих примера догодио се 28. новембра 2023. године, када је група лица заједно са самозваним свештеником Николом Џуфком, грађанином Републике Албаније, провалила у цркву Св. Архангела Михајла у селу Ракитници, општина Подујево, да би у објекту Српске православне цркве, наводно обавили обред. Током новембра 2023. године, на више места на северу КиМ, регистровано је да су Албанци под изговором грађевинских радова прекопавали српска гробља, као и бесправно уклањали Споменик српским војницима палим у Балканским ратовима и Првом светском рату на војном гробљу у Приштини.

Анализом и сублимацијом регистрованих активности Приштине, које по карактеру одговарају хибридним активностима, уочава се да су исте предузимане синхронизовано и вишедимензионално, те да се као такве могу груписати у: политичко-дипломатске, обавештајно-безбедносне, економске и психолошко-информационе активности. Њиховом анализом јасно се уочава да су кроз ова хибридна деловања ангажовани сви инструменти моћи „парадржаве Косово”, те да је циљ њиховог деловања усаглашен са деловањем међународних снага на КиМ, као и појединим спољнополитичким представницима у иностранству (Beriša i Sedlar 2026).

Шема 2. Хибридне активности на КиМ

Извор: Обрада аутора

ЗАКЉУЧАК

Иако је Запад размештањем своје војне силе у оквиру међународних снага на КиМ, уз константно спонзорисање сецесионистичког албанског покрета, настојао да брзо успостави ново фактичко стање и од Србије изнуди признање отцепљеног дела територије, може се закључити да у томе за сада није успео, али га је то подстакло да радикализује свој рад на остварењу таквог циља. Бројне чињенице указују да је последња криза на КиМ део координисаног хибридног деловања парабезбедносних структура и појединих представника међународних снага, које под изговором ангажовања у оквиру КФОР и ЕУЛЕКС, настоје да остваре своје националне стратешке циљеве, углавном садржане у спречавању ширења утицаја РФ, задовољењу економских интереса у виду експлоатације природних богатстава, обезбеђењу транзитних саобраћајница и чворишта, успостављању војних база и слично.

Анализом описане кризе на КиМ, као главни носиоци угрожавања безбедности српског народа на том простору, идентификоване су албанске парабезбедносне структуре,

док низ чињеница указује да су њени главни креатори или бар „логистичари”, били Република Турска и Велика Британија, уз одобрење или по налогу САД.

Поред тога, у корист „замрзнутог конфликта” иде и чињеница да се светски поредак приближио „мултиполарном биполаризму”, у коме се свет поделио на проамерички (онај који је већински признао „Косово”) и антиамерички део (онај који није признао „Косово”), у коме САД и ЕУ релативно слабе, док на значају добија осовина која се окупља око најпространијих, ресурсима најбогатијих и најмногљуднијих земаља света РФ, НР Кине, Индије, Индонезије и великог броја других земаља Африке, Азије, Латинске Америке, па чак и Ватикана, као једне од најугицајнијих земаља на свету.²¹

У том смислу, неопходно је да се на националном нивоу, од стране стручних субјеката државе, кроз студије случаја, изучавају сви појавни облици савремених хибридних претњи, узроци њиховог настанка, развоја, њихова обележја, принципи, циљеви који се њима постижу, као и да се региструју слабости и пропусти њихових носилаца и налогодаваца. Тиме би се формирала национална база података која би могла представљати квалитетну основу за преиспитивање постојећих нормативно-правних и доктринарних докумената, у циљу разматрања могућности развијања концепта офанзивних хибридних операција на КиМ, којима би до изражаја дошла употреба и ефекти свих инструмената моћи Републике Србије, па чак и у војно-безбедносном контексту.

Сходно томе, потребно је што пре сагледати могућности таквог деловања у садашњим условима, као и у случају формирања ЗСО на КиМ, те сходно томе прилагодити њен статут кроз будуће преговоре. Као трећи корак у супротстављању регистрованим хибридни претњама, а у циљу правовременог моделовања свих потенцијалних инструмената моћи на том простору, потребно је извршити избор конкретних снага и предузети мере на развоју њихових способности. На том плану потребно је стално водити рачуна о легалности средстава и тактици употребе, као и о могућностима искориштења повољних међународних и регионалних прилика.

²¹ Тзв. косовску независност не признају земље које чине 71,5% становништва и заузимају 65,4% територије света (Stepić 2020, 23).

РЕФЕРЕНЦЕ

- Al Jazeera. 2023. „Turska šalje specijalce na Kosovo na zahtjev NATO-a.” *Al Jazeera*. 3. jun 2023. <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2023/6/3/turska-salje-specijalce-na-kosovo-na-zahtjev-nato-a>.
- Avramović, Goran. 2024. „Povećano prisustvo policije na severu: bezbednosna potreba ili politička poruka?” *Radio Kim*. 17. decembar 2024. <https://radiokim.net/analiza/231230-pojacano-prisustvo-policije-na-severu-bezbednosna-potreba-ili-politicka-poruka/>.
- Beriša, Hatidža, Dalibor Sedlar, i Aleksandar Pavić. 2025. *Odnos Velike Britanije prema krizi na Kosovu i Metohiji*. Novi Sad: Tampograf.
- Beriša, Hatidža, i Dalibor Sedlar. 2026. „Uloga Republike Turske i Ujedinjenog kraljevstva Velike Britanije i Severne Irske u aktuelnoj krizi u AP Kosovo i Metohija.” *Baština* 36 (68): 15–42. DOI: 10.5937/bastina36-61746.
- Beriša, Hatidža, i Igor Barišić. 2025. „Izazovi vojne neutralnosti Republike Srbije u izmenjenom bezbednosnom okruženju.” *Politika nacionalne bezbednosti* 28 (1): 59–79. DOI: 10.5937/pnb28-53131.
- Čolić, Nedeljko, i Đorđević Filip. 2024. „Kurtijevo zapetljavanje čvora: nova vojna baza Kosova blizu administrativne linije.” *NIN*. 20. september 2024. <https://www.nin.rs/politika/vesti/57520/kosovska-vojna-baza-u-blizini-administrativne-linije>.
- Čurčić, Mina. 2023. „Politika: Kurtijeви tajni fondovi za finansiranje terora.” *Nova srpska politička misao*. 17. oktobar 2023. <http://91.222.7.145/hronika/politika-kurtije-ви-tajni-fondovi-za-finansiranje-terora.html>.
- Danas. 2023. „Kosovo kupilo od Turske bespilotne letelice: Kurti na Erdoganovim barjaktarima.” *Danas*. 17. jul 2023. <https://www.danas.rs/vesti/politika/kosovo-kupilo-od-turske-bespilotne-letelice-kurti-na-erdoganovim-barjaktarima/>.
- Davutoglu, Ahmet. 2014. *Strategija dubine: međunarodni položaj Turske*. Beograd: JP „Službeni Glasnik”.
- Despotović, Ljubiša, i Vanja Glišin. 2023. *Odbrana Srbije – prilozi za geopolitiku nacionalne bezbednosti*. Novi Sad: Arhiv Vojvodine.
- Despotović, Ljubiša 2017. „Geopolitička sudbina Kosova i Metohije – izemđu evroatlanske okupacije i projekta Velike Albanije.” *Politika nacionalne bezbednosti* (2): 29–48. DOI: 10.22182/pnb.22017.2.

- Hoffman, Frank. 2007. *Conflict in the 21st Century*. Arlington, VA: Potomac Institute for Police Studies.
- Jakupi, Zylfije Adem. 2022. „Skupština Kosova usvojila budžet za 2023. godinu u iznosu od 3,2 milijarde evra.” *Anadolu Agency*. 17. novembar 2022. <https://www.aa.com.tr/ba/politika/skup%C5%A1tina-kosova-usvojila-bud%C5%BEet-za-2023-godinu-u-iznosu-od-3-2-milijarde-eura/2741529>.
- Kancelarija za Kosovo i Metohiju Vlada Republike Srbije. n.d. „Etnički motivisani incidenti na Kosovu i Metohiji, 2021–2023.” Poslednji pristup 10. februar 2026. <https://www.kim.gov.rs/lat/incidenti-kim.php>. *Kancelarija za Kosovo i Metohiju Vlada Republike Srbije*.
- Konatar, Veselin. 2016. „(Ne)obaveštajne operacije kao akti agresije.” U *Polja geopolitike*, ur. Despotović Ljubiša i Konatar Veselin, 417–430. Novi Sad: Kultura Polisa, Fakultet za evropske pravne i političke studije.
- Kosovo Online. 2021. „Mehaj u Velikoj Britaniji potpisuje memorandum o saradnji.” *Kosovo Online*. 13. septembar 2021. <https://www.kosovo-online.com/vesti/politika/mehaj-u-velikoj-britaniji-potpisuje-memorandum-o-saradnji-13-9-2021>.
- Kosovo Online. 2023a. „Turski ambasador: ‘Bajraktari’ nisu donacija, spremni smo da obezbedimo i drugu opremu.” *Kosovo Online*. 27. jul 2023. <https://www.kosovo-online.com/vesti/politika/turski-ambasador-bajraktari-nisu-donacija-spremni-smo-da-obezbedimo-i-drugu-opremu>.
- Kosovo Online. 2023b. „Maćedonci: Prva flota helikoptera za KBS između 2025. i 2028, Bajraktari već leteli nad Kosovom.” *Kosovo Online*. 14. novembar 2023. <https://www.kosovo-online.com/vesti/politika/macedonciprva-flota-helikoptera-za-kbs-izmedju-2025-i-2028-bajraktari-vec-leteli-nad>.
- Kosovo online. 2024. „Turska donirala milion dolara za povećanje kapaciteta KBS-a.” *Kosovo Online*. 21. avgust 2024. <https://www.kosovo-online.com/vesti/politika/turska-donirala-milion-dolara-za-povecanje-kapaciteta-kbs-21-8-2024>.
- KoSSev. 2023. „Petković: 11 % Srba se već iselilo sa Severa, pokazao uznemirujuću fotografiju ubijenog.” *KoSSev*. 2. oktobar 2023. <https://kossev.info/petkovic-11-srba-se-vec-iselilo-sa-severa/>.
- KoSSev. 2024. „Maćedonci: Barjaktar koristimo samo za osmatranje Kosova; opasnost od napada postoji sve dok i ideja o ‘Velikoj Srbiji’.” *KoSSev*. 5. jul 2024. <https://kossev.info/macedonci->

- barjaktar-koristimo-samo-za-osmatranje-kosova-kosovo-online-najnovije-vesti/.
- Land Warfare Development Centre. 2017. "Land Operations." *Land Warfare Development Centre*. Last Accessed February 10, 2026. https://assets.publishing.service.gov.uk/media/677fe2d4d721a08c0066560c/Army_Doctrine_Publication_land_operations__withdrawn_25_May_2022_.pdf?utm_source=chatgpt.com.
- Maksimović, Jelena. 2019. „Ko je Aljbin Kurti: Od kosovskog Če Gevare do mandataru za novu vladu.” *BBC News na srpskom*. 7. oktobar 2019. <https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-49964166>.
- NATO. 2026. "NATO's role in Kosovo." *NATO*. February 9, 2026. <https://www.nato.int/en/what-we-do/operations-and-missions/natos-role-in-kosovo>.
- Nikolić, Nebojša. 2019. „Mesto Zapadnog Balkana u agendama Rusije i Turske u kontekstu hibridnih pretnji.” *Vojno delo* 71 (7): 289–305. DOI: 10.5937/vojdelo1907289N.
- Pavić, Aleksandar, Hatidža Beriša, i Dejan Mihajlović. 2024. „Primena instrumenta ‘meke moći’ Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije i Severne Irske na Republiku Srbiju.” *Baština* 34 (63): 133–143. DOI: 10.5937/bastina34-51291.
- Rančić, Ivan, i Beriša Hatidža. 2018. „Hibridni rat – mit ili stvarnost (rekonceptualizacija hibridnog rata).” *Vojno delo* 70 (5): 255–271. DOI: 10.5937/vojdelo1805255R.
- Stepić, Milomir. 2020. „Kosovo i Metohija: Geopolitički aspekt brzog rešenja i zamrznutog konflikta.” *Nacionalni interes* 38 (2): 7–30. DOI:10.22182/ni.3822020.1.
- Stojanović, Stanislav, i Veljko Blagojević. 2017. „Strateški izazovi Kosova i Metohije.” *Politika nacionalne bezbednosti* 8 (2): 119–141. DOI: 10.22182/pnb.22017.7.
- Tanjug. 2023. „Priština osnovala Institut za ratne zločine počinjene na KiM u periodu od 1998. do 1999. godine.” *Euronews Srbija*. 8. novembar 2023. <https://www.euronews.rs/srbija/aktuelno/104428/pristina-osnovala-institut-za-ratne-zlocine-pocinjene-na-kim-u-periodu-od-1998-do-1999-godine/vest>.
- The so-called Assembly “Republic of Kosovo.” 2022. *Kosovo Security Strategy 2022–2027*. Priština.

- Tomić, Miloš. 2020. „Secesija versus nacionalni interesi: jednostrano proglašenje nezavisnosti Kosova i Metohije.” *Nacionalni interes* 37 (1): 23–47. DOI: 10.22182/ni.3712020.2.
- Vreme. 2023. „Britanska poslanica Ališa Kerns: SPC švercuje oružje na Kosovo.” *Vreme*. 4. jul 2023. <https://vreme.com/vesti/britanska-poslanica-alisa-kerns-spc-svercuje-oruzje-na-kosovo/>.

Hatidža Beriša*

*National Defence School, University of Defence,
Belgrade, Republic of Serbia*

Dejan Petrović**

*National Defence School, University of Defence,
Belgrade, Republic of Serbia*

THE ACTION OF PARASECURITY STRUCTURES AND FOREIGN FACTORS IN KOSOVO AND METOHIA IN THE HYBRID WAR AGAINST THE REPUBLIC OF SERBIA***

Resume

The paper analyses the broader context of the foreign factors interests in contemporary security conditions, characterised by hybrid threats, to examine the place and importance of the Autonomous Province of Kosovo and Metohija (AP of Kosovo and Metohija) in the security agenda of these powers. The purpose of the analysis is to improve the methodological approach for a more objective perception and strategic understanding of the activities and intentions, as well as the importance that the great powers attach to this space in the context of other areas and issues in which their interests clash. The paper analyzes the interests of the United States (US) as the main foreign policy actor in KiM, as well as the interests of certain great and regional powers with a longer presence in the Balkan region, such as the Russian Federation (RF), the Federal Republic of Germany, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (UK), and the Republic of Turkey. To advance their own interests and project influence, foreign actors undertake various measures and activities, often referred to as hybrid warfare in contemporary analyses of defence and security. Hence, the paper provides a brief overview of the concept of hybrid warfare through an

* E-mail address: hatidza.berisa@mod.gov.rs; ORCID: 0000-0002-9432-5273.

** E-mail address: dejan.petrovic@mod.gov.rs; ORCID: 0009-0000-9154-7500.

*** Authorial views in this paper are personal and may not express the official standpoints of the Ministry of Defence and University of Defence.

evaluation of the highlighted questions and answers, which are assessed as significant for decision-makers at the strategic level, as well as a description of specific hybrid activities by para-security structures and foreign factors using the example of the AP of Kosovo and Metohija.

Keywords: hybrid war, para-security structures, foreign factor, NATO, Kosovo and Metohija.

* Овај рад је примљен 26. септембра 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 27. фебруара 2026. године.

*Александар Божићевић**

*Институт за стратегијска истраживања,
Универзитет одбране, Београд, Република Србија*

САЈБЕР РАТ ИЗРАЕЛА И ИРАНА: ДИГИТАЛНА ДИМЕНЗИЈА БЛИСКОИСТОЧНИХ СУКОБА У ПОСТ-УНИПОЛАРНОМ СВЕТУ**

Сажетак

Конфликт између Израела и Ирана представља један од најистрајнијих сукоба на Блиском истоку, чију динамику током последње деценије све више одликује мултидимензионалност оличена у преливању сукоба изван традиционалних војно-политичких оквира и на друга поља, међу којима је и окршај у дигиталном простору. Након израелског *Stuxnet* (рачунарски црв) напада на иранску нуклеарну инфраструктуру 2010. године, сајбер поље постаје једна од кључних сфера сукобљавања, како између Израела и Ирана, тако и са њима повезаних сајбер актера, неретко из трећих држава, што уноси додатни степен непредвидивости и сложености у овом сукобу. Оно што чини овај сајбер сукоб посебно значајним за односе између држава на веома осетљивом Блиском истоку јесте могућност држава да нанесу другој штету без употребе оружане силе. Посматрано глобално, овај сукоб одражава ширу трансформацију односа између главних актера у међународном поретку. Подршка коју Сједињене Државе пружају

* Имејл адреса: aleksandar.bogicevic@mod.gov.rs; ORCID: 0009-0006-7450-5193.

** Овај рад представљен је у оквиру конференције „Перспективе политичких наука у савременом друштву IV”, одржане 4–5. децембра 2025. године у организацији Института за политичке студије, Београд.

Израелу и растућа сарадња Русије и Кине са Ираном указују на чињеницу да иранско-израелски сајбер рат постаје део глобалног геополитичког надметања. Циљ истраживања јесте анализирање сајбер рата Израела и Ирана, улоге коју он има у њиховом сукобу, као и ефеката које остварује, како на ове две државе, тако и на државе у региону, које услед повезаности и сложених међусобних односа, такође бивају таргетиране. Аутор указује на растућу важност сајбер димензије као поља надметања актера на Блиском истоку, где „стари сукоби” добијају нову димензију кроз премештање борбе у дигитални простор и постају неодојиви део савремене геополитичке реалности региона у пост-униполарном свету.

Кључне речи: Израел, Иран, сајбер ратовање, сајбер безбедност, Блиски исток.

УВОД

Све шира употреба нових технологија и експанзија сајбер простора значајно су утицале на трансформацију глобалних односа, пружајући државним и недржавним актерима нове могућности деловања, истовремено их излажући потпуно новим ризицима (Rid 2013) на које државе често имају ограничене капацитете за адекватан одговор. Саме карактеристике сајбер простора као што су анонимност, глобална повезаност, велика брзина кретања информација и ниски трошкови коришћења (Liff 2012, 422) додатно су подстакле државе у процесу његове инструментализације. Тиме је сајбер сфера постала простор сукобљавања ниског интензитета између држава које, кроз крађу осетљивих података, манипулације у информационом простору и ометање нормалног функционисања рачунарских мрежа, покушавају нанети штету противнику (Bogićević 2025, 305).

Процес глобалног умрежавања праћен је значајним променама у расподели моћи у међународном поретку насталом након краја Хладног рата. Постепено смањење директног присуства САД на Блиском истоку и преусмеравање стратешке пажње ка Источној Азији довели су до ерозије доминантне улоге Вашингтона на том простору, чиме су створене околности за појачано деловање других глобалних и регионалних актера. Међу државама које су показале посебне амбиције у жељи

да попуне вакуум моћи и прошире свој утицај јесте Иран, који је успостављањем контроле над бројним оружаним групама у државама Блиског истока стекао значајан регионални утицај. Међутим, експанзија иранског присуства наишла је на значајну препреку у виду непомирљивог идеолошког непријатеља и кључног америчког савезника у региону, Израела. Тежња Тел Авива да помери одбрану територије и становништва што даље од сопствених граница, са једне, и ширење мреже проиранских проксија на Блиском истоку са друге стране, довели су ове две државе у стање перманентног трвења (Netolická and Mareš 2018, 418), при чему је преношење њиховог ривалства у сајбер простор изазвало настанак новог извора небезбедности за све државе Блиског истока (Amaliya 2025, 49). Управо ће откриће израелско-америчког сајбер напада на нуклеарно постројење у Натанзу 2010. године означити почетак нове фазе у разумевању сајбер сфере као простора сукобљавања држава.

Циљ овог рада јесте анализа генезе сајбер сукоба између Израела и Ирана након 2010. године, са посебним освртом на инциденте који су уследили након октобра 2023. године. Централно истраживачко питање односи се на то у којој мери сајбер инструменти могу компензовати асиметрију моћи у условима активног регионалног сукоба, при чему полазна претпоставка рада јесте да ефекти сајбер деловања остају стратешки ограничени када је технолошки и организационо јачи актер спреман и способан да интегрише дигиталне операције са кинетичким дејствима. Научни допринос рада огледа се у интегрисаној анализи овог сукоба као студије случаја асиметрије сајбер капацитета у пост-униполарном поретку, при чему се, за разлику од постојеће литературе која се претежно бави техничким аспектима инцидента, нагласак ставља на стратешке ефекте и структурне детерминанте сајбер деловања.

Проучавање сајбер безбедности суочено је са значајном методолошком препреком у виду ограничене доступности проверљивих информација о сајбер актерима, активностима које они спроводе и њиховим ефектима. За разлику од међусобних кинетичких удара изведених током јуна 2025. године, код којих је било могуће непосредније утврдити нанету физичку штету, утврђивање консеквенци сајбер операција знатно је сложеније услед нематеријалне природе дигиталног простора

и ограничене транспарентности актера. Сајбер сукоб Израела и Ирана обележен је израженом асиметријом извора информација: највећи део података потиче од западних компанија и организација специјализованих за сајбер безбедност, док су информације из иранских извора са знатно више ограничења.

Овај рад обухвата сајбер инциденте у периоду од 2010. године до данас који испуњавају следеће критеријуме: 1) јасну повезаност са међудржавним односима Израела и Ирана, односно постојање индикатора да инцидент има политички или стратешки мотивисан карактер; 2) постојање јавно доступне техничке или институционалне атрибуције напада; и 3) политичко-стратешки значај, односно потенцијал утицаја на понашање актера. Као „проверене чињенице” третирају се искључиво подаци који су потврђени из најмање два међусобно независна извора или који су документовани кроз техничке индикаторе компромитације и званичне извештаје релевантних институција. Насупрот томе, тврдње актера, медијске интерпретације и процене компанија за сајбер безбедност анализирају се као аналитички наративи, а не као емпиријски утврђене чињенице. На тај начин настоји се јасно разграничити дескриптивни ниво анализе од интерпретативног.

САЈБЕР ПРОСТОР КАО НОВИ ФРОНТ: ИЗРАЕЛСКИ ОДГОВОР НА ИРАНСКУ ПРЕТЊУ

Перцепција перманентне угрожености опстанка (Tabansky 2020, 46) кључно је утицала на Тел Авив да прихвати проактивно и превентивно деловање у националној одбрани које се темељи на принципу „безбедносног троугла” чије су кључне компоненте одвраћање, рано упозорење и брзо остваривање одсудне победе на бојном пољу (Freilich, Cohen and Siboni 2023, 185). Како је постизање трајног мира за Израел, као коначног стратешког циља који је артикулисао Бен Гурион (*David Ben-Gurion*) (Baram 2017, 3), скоро недостижно услед немогућности трајног војног неутралисања арапских држава, Тел Авив се фокусирао на достизање скромнијег циља у виду привременог онеспособљавања најистакнутије претње пре појаве других претњи у региону и новог циклуса сукобљавања (Freilich, Cohen, and Siboni 2023, 185).

Крај XX и почетак XXI века довео је до еволуције извора претњи са којима се Израел суочавао у свом окружењу. Њихова

трансформација из регуларних оружаних снага арапских држава у недржавне актере као што су терористичке групе утицала је и на саму природу сукоба. Услед асиметричне природе сукоба са недржавним актерима, Тел Авив се више није могао ослањати на брзе и одлучујуће победе на конвенционалном бојном пољу што је приморало његове доносиоце одлука да преиспитају принципе „безбедносног троугла” (Freilich 2018, 199).

Упоредо са појачаним присуством терористичких организација, растући значај савремених дигиталних технологија за функционисање економије и друштва открио је потпуно нови скуп претњи којима је Израел постао изложен. Као држава чија се привреда ослања на примену најсавременијих технологија у привреди и администрацији,¹ Тел Авив је посебно осетљив на сајбер претње. Кључан моменат у процесу препознавања сајбер простора као новог извора небезбедности догодио се 2010. године са откривањем америчко-израелског сајбер напада на иранско нуклеарно постројење у Натанзу.

Страх од развоја иранског нуклеарног програма, заједно са уверењем у ефикасност превентивног удара као механизма за сузбијање регионалних претњи, навео је Израел да већ 2006. године, заједно са САД, спроведу сајбер операцију (Kamiński 2020, 69) под називом „Олимпијске игре” са циљем онеспособљавања нуклеарног постројења у Натанзу. Током наредне четири године, вирус који се налазио у иранској рачунарској мрежи онеспособио је око 1.000 гасних центрифуга, што није довело до радикалног успоравања нуклеарног програма (Albright, Brannan, and Walrond 2010). Међутим, консеквенце су биле од изузетног регионалног и глобалног значаја, будући да је реч о првом познатом примеру сајбер операције са директним физичким ефектима на критичну инфраструктуру једне државе. Посматрана глобално, операција „Олимпијске игре” означила је почетак преиспитивања рањивости критичне инфраструктуре на потпуно нову врсту претњи, док је на регионалном нивоу откриће сајбер напада означило отварање новог фронта у иранско-израелском сукобу, које ће убрзо увући и друге државе Блиског истока.

¹ Чак 13% БДП и 31% извоза Израела потиче из производа и услуга насталих у области примене високих технологија. За више информација о важности ове привредне делатности на развој израелске економије (Razin 2018).

Након 2010. године и открића израелске умешаности у сајбер напад, Тел Авив је радикално променио перцепцију Ирана као претње, како у физичком, тако и у сајбер простору (Baram 2017, 1). Како би одржао технолошку предност у односу на регионалне претње и адекватно одговорио на могућу иранску реталијацију, Израел је приступио развоју сајбер безбедности као новом стубу будуће одбране државе о чему сведоче значајни напори и ресурси које је уложила израелска влада у изградњу институција и субвенционисању развоја нових стартапова (Government of Israel 2011, 2; Press 2017). Ослањајући се на јавно-приватно партнерство и глобалну економску повезаност, Израел је изградио изузетне националне сајбер капацитете чиме је стекао одлучујућу конкурентску предност над актерима које перципира као регионалну претњу.

Поред настојања да се креира национални сектор компанија усмерених ка сајбер безбедности, Израел се у значајној мери ослонио и на међународну сарадњу као механизам за унапређење капацитета. Централно место у растућој мрежи међународних партнера заузимају САД, са којима је остварен висок ниво сарадње како на међувладином плану (Arshad 2025, 1148), тако и у домену привреде. Интензивна размена знања и информација, посебно у погледу иранских способности и намера у дигиталном простору, обезбеђује Израелу значајну стратешку предност, омогућавајући му оптималну употребу сопствених ресурса у планирању сајбер операција (1141).

Као све значајнија компонента израелске сајбер одбране након 2010. године постепено се развија и сарадња са регионалним актерима који у Ирану препознају извор регионалне небезбедности. Онеспособљавање рачунарске мреже компаније Арамко (*Aramco*) 2012. године био је јасан показатељ напретка који је Иран остварио у сајбер домену, указујући блискоисточним државама на растући интензитет ове претње. Како би премостили настајући јаз у односу на Иран, државе попут Египта, Саудијске Арабије и Уједињених Арапских Емирата окренуле су се Израелу као провајдеру безбедности у сајбер простору (Al-Halawany 2021; Khorrami 2021). Поред подизања нивоа регионалне отпорности на иранске претње у дигиталном простору, сајбер дипломатија Тел Авива имала је значајан утицај и на процес нормализације односа са државама региона (Freilich, Cohen, and Siboni 2023,

275), чиме је остварен важан корак ка реализацији једног од кључних стратешких циљева Израела – успостављања стабилнијег безбедносног окружења.

Производ напора на унутрашњем и међународном плану јесте развој изузетно софистицираног система сајбер одбране заснованог на великом броју успешних компанија,² високом степену кооперације привреде са институцијама и размени знања и информацијама са водећим међународним актерима. Органски развој сајбер капацитета кроз привредни развој омогућио је Тел Авиву да се нађе у самом врху држава у погледу њихових способности да одговоре на сајбер претње (Digital Watch Observatory 2025), што је и био прокламовани циљ постављен током почетка XXI века. У том смислу, израелски приступ сајбер безбедности не представља дисконтинуитет у односу на раније безбедносне доктрине, већ њихову функционалну адаптацију новим технолошким и геополитичким условима.

ИРАН И САЈБЕР ПРОСТОР: АСИМЕТРИЧНА СТРАТЕГИЈА, ПРОКСИ ДЕЛОВАЊЕ И ДИГИТАЛНА ПРОЈЕКЦИЈА МОЋИ

Однос Ирана према сајбер простору, као и у случају других ауторитарних сила, означен је амбивалентношћу: са једне стране, он представља механизам контроле становништва и пропагирања сопствених вредности кроз дигиталне медије, док са друге представља сталан извор опасности у виду продора утицаја западних медија. Присуство ових медија, као алтернативе државним гласилима, представља посебан проблем за власти у Техерану које се учестало суочавају са масовним протестима (Freilich, Cohen, and Siboni 2023, 140). Такође, могућности које сајбер простор пружа као медијум за ширење утицаја у региону и вршење малициозних операција утицале су на Техеран да препозна сајбер безбедност као једну од кључних аспеката националне безбедности у будућности. Управо ће масовни протести 2009.

² Илустративан показатељ успеха који је постигао Тел Авив након 2010. године јесте процват његове индустрије сајбер безбедности. Израел се сматра другим највећим центром за развој софтвера за сајбер заштиту на свету (Eisenstadt and Pollock 2021).

године и откриће присуства америчко-израелског *Stuxnet* вируса – сајбер оружаног малвера, 2010. године бити катализатори појачаних иранских напора у правцу развоја сајбер капацитета (Anderson and Sadjadpour 2018, 10–11). За опстанак режима ајатолаха, сајбер безбедност постала је подједнако важна као и питање развоја нуклеарног наоружања (Bucala and Pendleton 2015).

Међународно деловање Ирана у сајбер простору заузима вишеструку улогу у његовој стратегији оснаживања регионалне позиције. Првенствено, Техеран се у свом асиметричном деловању на Блиском истоку у значајној мери ослања управо на сајбер средства како би се избегла ескалација тензија која би могла водити у оружане сукобе (Naroon 2024, 146) или трошење ресурса локалних проксија. Са друге стране, сајбер инструменти представљају релативно економичан и мање видљив метод за прикупљање обавештајних података, као и за таргетирање институција и привредних субјеката других држава. Ове активности неретко представљају први корак у спровођењу операција у информационој сфери, које се манифестују кроз објављивање осетљивих података или артикулисање одређених политичких порука, са циљем истицања сопствених способности, али и експлоатације уочених слабости противника.

Поучени случајем *Stuxnet*, Иран је након 2010. године значајно интензивирао финансијска улагања у овај домен. Иако тачни подаци нису јавно доступни, процене Ратног колеџа Војске САД (*US Army War College*) о расту иранског буџета за сајбер операције са 76 милиона америчких долара на једну милијарду четири године касније, представљају јасан индикатор значаја који носи сајбер простор за Иран (Shafa 2014). Посебан акценат стављен је на унапређење стандарда образовања у области информатичких технологија и селекцију кадрова који су почели попуњавати позиције у сајбер јединицама Иранске републиканске гарде и Министарства информисања (Netolická and Mareš 2018, 420; Keshavarz 2023, 122). Континуирано улагање почело је давати резултате што се могло уочити кроз растући број софистицираних напада на критичну инфраструктуру других држава (као што је поменути случај саудијске компаније Арамко 2012. године) које су почеле перципирати Иран као растућу сајбер претњу.

Напади од стране иранских сајбер група и њима блиских проксија на рачунарске мреже заливских држава наставили су се

и у наредним годинама, што је указивало на неколико трендова у понашању Техерана у сајбер простору. У складу са стратегијом ослањања на мрежу прокси актера широм региона Блиског истока и вођења асиметричне борбе зарад унапређења позиције, Иран је започео процес дифузије знања и малициозних алата са својих сајбер актера на повезане, недржавне субјекте. Оваква пракса омогућила је повећање укупних капацитета Техерана за вођење офанзивних сајбер операција, али је истовремено значајно отежала поуздану идентификацију непосредних извршилаца напада, чиме је одговорност за сајбер дејства постала дифузна и тешко приписива конкретном актеру.

Низак ниво свести о ризицима и ограничена улагања заливских држава у заштиту од сајбер претњи током 2010-их година учинили су их изразито рањивим на деловање иранских и проиранских сајбер актера. Индикативан показатељ степена изложености блискоисточних актера сајбер претњама јесу резултати истраживања компаније Тенебл (*Tenable*) који показују да је чак 95% саудијских компанија било суочено са сајбер претњама које су негативно утицале на њихово пословање током 2019. године (Tashkandi 2020), а као главни извор напада је управо идентификован Иран (Guzansky and Deutch 2019). Поред деловања усмереног ка метама у непосредном регионалном окружењу, сајбер актери повезани са Ираном спроводили су офанзивне операције и против САД, као главног савезника иранских регионалних опонената. Ове активности обухватале су таргетирање критичне инфраструктуре, попут напада на брану Боуман (*Bowman Dam*) 2013. године (United States Department of Justice 2016), као и нападе на приватне компаније и појединце, где се посебан фокус ставља на осведочене противнике званичног Техерана (Elgin and Riley 2014).

Као и у случају Израела, Иран се у значајној мери ослонио на своју мрежу савезника као извору технолошких иновација, емпиријских искустава и оперативне подршке у спровођењу сајбер операција. Примарни партнер у овим напорима јесте Русија, са којом Иран од 2015. године има потписан споразум о сајбер кооперацији (Agence France-Presse 2015), а који је додатно унапређен 2021. године када је склопљен Споразум о сарадњи на пољу сајбер безбедности (*Cyber Security Cooperation Agreement*), који обухвата још виши степен размене технологије и

информација, обуке и помоћ у међународним сајбер инцидентима (EI-Masry 2021). Споразум о стратешкој кооперацији између Пекинга и Техерана склопљен исте године такође је усмерен ка размени технологије и информација, са значајним кинеским инвестицијама у телекомуникациону инфраструктуру и софтвере, омогућавајући Ирану да успостави још чвршћи надзор и контролу над сопственим сајбер простором (Reuters 2021). Сарадња између поменутих држава није ограничена искључиво на државне актере у сајбер простору већ се она пренела и на недржавне где се кооперација осликава у размени украдених података и координисаним нападима на критичну инфраструктуру других држава. Пример таквог облика неформалне сарадње идентификован је у заједничком деловању проруских и проиранских сајбер актера током сајбер напада који су погодили државе Западног Балкана 2022. и 2023. године (Oghanna 2023).

Напори које је уложио Техеран након 2010. године у развој националних сајбер капацитета учинили су овај инструмент критичном компонентом његове стратегије хибридног деловања. Паралелно са ослањањем на прокси актере у облику оружаних група широм Блиског истока, које чине један од кључних инструмената иранског регионалног деловања, ангажовање државних и недржавних сајбер актера омогућило је Техерану да, уз релативно ограничен утрошак ресурса, нанесе додатну штету својим противницима. Ипак, за разлику од Израела, где је у значајној мери присутан консензус у погледу сајбер способности, на примеру Ирана то није случај што указује на постојање значајних разлика у способностима ових држава.

Међународни институт за стратешке студије (*International Institute for Strategic Studies – IISS*) сврстава Иран међу другоразредне сајбер силе (International Institute for Strategic Studies [IISS] 2021b, 1), док се Израел налази у групу најнапреднијих (International Institute for Strategic Studies [IISS] 2021a). До сличних закључака дошао је и Департман одбране Сједињених Држава (*United States Department of Defence*) у њиховој Сајбер стратегији 2023. године где је дата процена да Техеран још увек није демонстрирао могућности спровођења континуираних и софистицираних сајбер операција (U.S. Department of Defense 2023, 5). Са друге стране, Сибони (*Gabi Siboni*), Абрамски (*Léa Abramski*) и Сапир (*Gal Sapir*) оцењују да су ирански сајбер капацитети већ

достигли ниво најнапреднијих држава (Siboni, Abramski, and Sapir 2020, 39–40), у чему је сагласан и Јигал Уна (*Yigal Unna*), бивши директор-генерал Националног сајбер директората Израела (Israel National Cyber Directorate 2019).

Упркос значајним препрекама у развоју изазваних међународним економским санкцијама (Faris 2025, 10), одливом мозгова и слабо развијеним приватним сектором у области сајбер безбедности (Freilich, Cohen, and Siboni 2023, 137), Иран је успео да развије значајне националне сајбер капацитете који су му омогућили алтернативни механизам деловања у ситуацијама у којима је употреба прокси оружаних група економски прескупа, политички ризична или оперативно неизводљива, што је посебно дошло до изражаја након избијања сукоба у Гази у октобру 2023. године.

САЈБЕР ДИМЕНЗИЈА ИРАНско-ИЗРАЕЛског СУКОБА НАКОН ОКТОБРА 2023. ГОДИНЕ

Позиција Ирана на Блиском истоку била је релативно стабилна до октобра 2023. године: ослањајући се на разгранату мрежу савезника и прокси актера, Техеран је остваривао утицај над Хутима у Јемenu, Хезболахом у Либану и Хамасом у Појасу Газе, док је истовремено пројектовао своју моћ у Сирији, пружајући кључну подршку режиму Башара ал-Асада, као и у Ираку, где је под својим окриљем држао бројне шиитске милиције. Међутим, након упада припадника Хамаса на територију Израела 7. октобра и почетка рата на територији Појаса Газе 20 дана касније, иранско-израелски сукоб ушао је у нову фазу, која ће се одликовати како активним сукобом између Израела и проиранских милиција, тако и међусобним нападима током Дванаестодневног рата јуна 2025. године. Паралелно са овим догађајима, у сајбер домену је такође дошло до заостравања сукоба који је обухватао како државне, тако и бројне недржавне актере.

Тренд интензивирања сајбер дејстава током ескалација тензија између Израела и Ирана био је присутан и током ранијих сукоба (2009, 2012. и 2014. године) у којима су ови актери били укључени (Freilich, Cohen and Siboni 2023, 120). Циљ деловања сајбер актера били су онемогућавање рада или нарушавања изгледа сајтова државне администрације, великих финансијских

институција, као и крађа података корисних за извођење војних или даљих сајбер операција (Brenner 2012), али резултати таквих операција нису били трајни или од већег значаја по исход сукоба. Међутим, избијање сукоба у Гази у октобру 2023. године означило је почетак трансформације иранско-израелског сајбер сукоба која се огледа у повећаној софистицираности појединих напада, ширењу броја укључених актера и интензивирању укупних сајбер активности (The Economist 2024, ThreatMon 2026, 5–14).

Разлике у погледу способности Ирана и Израела за вођење борбе у сајбер домену јасно се уочавају кроз анализу врста операција које су доминирале код сукобљених страна, као и кроз обим и карактер штете проузроковане њиховом применом. Анализирајући извештаје компанија из области сајбер безбедности (Watts 2024; Radware 2025; Reddy 2025) и државних институција (Cybersecurity and Infrastructure Security Agency 2025), могу се идентификовати одређене тенденције у деловању иранских и проиранских сајбер група међу којима је најучесталија извођење операција у информационом простору са циљем дестабилизације Израела кроз продубљивање друштвених подела, узнемиравање јавности и ерозију међународне подршке Тел Авиву (Watts 2024). Такође, Иран је своје сајбер ресурсе користио у обавештајне сврхе, пре свега ради прикупљања осетљивих информација, као што су подаци о припадницима Одбрамбених снага Израела, као и приступа снимцима надзорних камера, који су служили за процену штете (The Economist 2024; Newman 2025). Са друге стране, упркос бројним наводима о успешним операцијама (SOCRadar Cyber Intelligence 2025), до сада није идентификован ниједан значајнији напад на израелску критичну инфраструктуру са трајним последицама, што може бити индикатор ограниченог домета офанзивних сајбер капацитета Ирана.

Израел је истовремено спроводио офанзивне операције у иранском сајбер простору, пре свега у обавештајне сврхе, са циљем прикупљања података релевантних за идентификацију војних циљева и кључних појединаца, укључујући нуклеарне научнике и високе официре Револуционарне гарде и регуларних оружаних снага Ирана (Zendata Cyber Security 2025), о чему сведоче званичници са обе стране (Fassihi, Bergman, and Mazzetti 2025). У прилог овој тврдњи говори и одлука иранског државног врха да, након иницијалног ваздушног удара израелског ваздухопловства,

суспендује интернет на националном нивоу и наложи високим званичницима одлагање мобилних уређаја, услед страха да би они могли послужити за лоцирање и праћење мета (Politico 2025; Fassihi, Bergman, and Mazzetti 2025). Такве мере указују на перцепцију изражене рањивости Ирана у сајбер домену и сведоче о постојању значајне асиметрије у сајбер способностима између два актера, коју је Израел интензивно користио као додатни инструмент своје војне и обавештајне моћи.

Посебно улогу у сукобу имају недржавни сајбер актери који, услед ограничених ресурса и знања, најчешће спроводе операције у информационом простору (Pijpers 2023, 7). Међутим, Иран и Израел користе кооперацију са недржавним сајбер актерима као механизам за прикривање умешаности државе у одређеним активностима. Иако су примери на страни сарадње иранских државних органа са сајбер актерима боље документовани (Sabin 2025; New Jersey Cybersecurity and Communications Integration Cell 2024), случај израелске групе Предаторски врабац (*Predatory Sparrow*) указује на све сложености идентификације порекла нападача и његове повезаности са државним актерима. Представљајући се као хакерска група која се противи режиму ајатолаха у Ирану, Предаторски врабац је заслужна за извођење изузетно сложених напада на критичну инфраструктуру Ирана, таргетирајући железаре, железнички саобраћај и системе за транспорт енергената (Miller 2025; Vicens 2023).

Током трајања дванаестодневног сукоба између Ирана и Израела, ова хакерска група извела је неколико до сада потврђених операција таргетирајући примарно финансијски сектор (Picus Security 2025). Посебно важна мета сајбер напада била је Сепак банка (*Sepah Bank*), позната по њеним везама са Иранском републиканском гардом и финансирањем иранског ракетног програма и различитих проиранских проксија (U.S. Department of the Treasury 2007). Ирански извори потврдили су да су банкарске трансакције онемогућене (The Times of Israel 2025), али истовремено изостају информације о деструкцији података коју је пријавила хакерска група (Vicens and Pearson 2025). Значајну штету претрпела је и иранска берза криптовалута, кључна институција у напорима Техерана да заобиђе ограничења у међународној трговини која су му наметнута санкцијама (Zendata Cyber Security 2025). Необична софистицираност сајбер

операција навели је бројне сајбер компаније да Предаторски врабац сврстају међу недржавне хакерске групе са врло блиским везама са израелским сајбер јединицама (Radware 2025; Miller 2025). Илустративан пример ове хакерске групе указује на растући проблем кооперације недржавних и државних актера у сајбер домену чиме је процес идентификације одговорних, а потом и процес њиховог кажњавања, значајно отежан.

Иранско-израелски сукоб након октобра 2023. године указује да је сајбер простор постао интегрални део савремених оружаних сукоба, не само као помоћно средство, већ и као самосталан домен пројекције моћи. Док је Иран сајбер капацитете превасходно користио у сврхе ограниченог домета као што су прикупљање обавештајних података или операције утицања у информационом простору, Израел је успео да своје сајбер операције интегрише у шири обавештајно-војни апарат, комбинујући државне и недржавне актере ради постизања конкретних стратешких ефеката. Оваква пракса указује да сајбер домен све чешће служи као инструмент демонстрације моћи у асиметричним сукобима, при чему изражена неравнотежа у сајбер способностима може имати изузетно погубне последице по државе које се у таквим односима налазе у подређеном положају, нарочито у условима растућих напетости и продубљивања нестабилности у савременим глобалним односима.

ЗАКЉУЧАК

Анализа развоја сајбер капацитета Израела и Ирана након 2010. године, као и њихова потоња употреба током сукоба који је уследио у Појасу Газе октобра 2023. године показује да је дигитални простор постао незаобилазан и структурно интегрисан део савремених националних стратегија безбедности, а последично и оружаних сукоба, што је посебно видљиво у комплексним и политички осетљивим безбедносним окружењима као што је регион Блиског истока. Паралелно са ескалацијом кинетичких дејстава и ширењем сукоба између Израела и проиранских актера (на крају и самог Ирана), сајбер простор је функционисао као додатни, али не и споредни фронт, на коме су се испољиле дубоке разлике у стратегијама, а посебно доступним капацитетима за вођење сајбер борбе.

Израелски приступ сајбер безбедности, дубоко утемељен у концепту „безбедносног троугла”, успешно се прилагодио новој технолошкој стварности: кроз стратешко улагање значајних финансијских и административних ресурса, Израел је подстакао развој високотехнолошке индустрије оличене у бројним успешним стартаповима чиме је учврстио своју позицију глобалног лидера у овој области. Додатан подстрек развоју националних сајбер капацитета проистекао је из ширења мреже међународних партнера, нарочито у непосредном окружењу, који у Израелу препознају кључног провајдера безбедности у дигиталном простору. Овај синергијски ефекат државних подстицаја и приватног предузетништва није само ојачао националну отпорност, већ је трансформисао сајбер капацитете у инструмент израелске меке моћи и спољнополитичког деловања у региону.

Са друге стране, за Техеран, сајбер безбедност постала је подједнако важно питање као и развој нуклеарног програма, не само због њене способности да пројектује националну моћ споља, већ и због контроле унутрашњег информационог простора која се директно везује за опстанак режима погођеног учесталим протестима. Упркос системским препрекама у развоју сајбер капацитета, првенствено међународним санкцијама, Техеран је успео остварити значајне резултате. Овакав напредак заснован је на стратешкој сарадњи са Русијом и Кином, али и на фокусираним домаћим улагањима и пажљивом процесу селекције кадрова. Иако, према доступним подацима, Иран још увек није досегао ниво техничке софистицираности израелских актера, остварени напредак је био довољан да се Техеран позиционира као изузетно потентна претња по регионалну сајбер безбедност.

Емпиријски примери разматрани у овом раду потврђују полазну претпоставку да сајбер инструменти не могу суштински компензовати асиметрију моћи када је јачи актер способан да их интегрише у шири војно-обавештајни апарат. Иран је сајбер средства превасходно користио у оквиру асиметричне стратегије ограниченог домета. Иранске и проиранске сајбер активности биле су усмерене на операције у информационом простору са циљем генерисања друштвених подела и ерозије међународне подршке Тел Авиву, као и на прикупљање обавештајних података, без јасно уочљивих, трајних или системских ефеката по критичну инфраструктуру Израела и његових савезника. Са друге стране,

израелски приступ одликује се вишим степеном интеграције дигиталних операција у шири обавештајно-војни апарат државе, где сајбер активности служе као допунски механизам који омогућава прецизније планирање и извођење кинетичких удара и повећање укупне ефикасности војних операција. Реакције иранског државног врха, укључујући суспензију интернета и ограничење употребе мобилних уређаја међу високим званичницима, додатно потврђују перцепцију значајне рањивости у сајбер домену и указују на постојање изражене асиметрије у способностима две државе.

Иранско-израелски сукоб након октобра 2023. године представља илустративан пример безбедносних ризика које производи изражена асиметрија сајбер способности у савременим сукобима. Док технолошки и организационо надмоћнији актери могу интегрисати сајбер инструменте у војне и обавештајне операције, остварујући тиме конкретне оперативне и стратешке ефекте, државе које се налазе у подређеном положају остају ограничене на облике деловања нижег интензитета, чији су домети често привремени или симболични. Оваква неравнотежа не само да продубљује рањивост слабијих актера у условима оружаног сукоба, већ истовремено подстиче све ширу употребу сајбер средстава као компоненте хибридног деловања испод прага оружане борбе. У условима растућих регионалних и глобалних напетости и интензивираних надметања између различитих држава, овакви облици деловања постају све учесталија пракса, што додатно повећава ризик од нестабилности, неконтролисане ескалације и дугорочног подривања постојећих безбедносних аранжмана.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Agence France-Presse*. 2015. "Russia Signs Military Cooperation Deal with Iran." *Defense News*. January 20, 2015. <https://www.defensenews.com/home/2015/01/20/russia-signs-military-cooperation-deal-with-iran/>.
- Albright, David, Paul Brannan, and Christina Walrond. 2010. "Did Stuxnet Take Out 1,000 Centrifuges at the Natanz Enrichment Plant?" *Institute for Science and International Security*. December 22, 2010. <https://isis-online.org/isis-reports/did-stuxnet-take-out-1000-centrifuges-at-the-natanz-enrichment-plant/>.

- Al-Halawany, Islam. 2021. "Israel Is Becoming a Cybersecurity Guarantor in the Middle East. Here's How." *Atlantic Council*. November 18, 2021. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/israel-is-becoming-a-cybersecurity-guarantor-in-the-middle-east-heres-how/>.
- Amaliya, Luthfi Rahma. 2025. "A Cyber War of Iran–Israel: A Geopolitical Rivalry." In *Proceedings of the International Conference on Strategic and Global Studies (ICSGS 2024)*, 45–56. Amsterdam: Atlantis Press. DOI: 10.2991/978-94-6463-646-8_4.
- Anderson, Collin, and Karim Sadjadpour. 2018. "Iran's Cyber Threat: Espionage, Sabotage, and Revenge." *Carnegie Endowment for International Peace*. January 4, 2018. https://assets.carnegieendowment.org/static/files/Iran_Cyber_Final_Full_v2.pdf.
- Arshad, Muhammad Hammad. 2025. "U.S.–Iran Cyber War and Its Impact on Israel." *Wah Academia Journal of Social Sciences* 4 (1): 1134–1158.
- Baram, Gil. 2017. "Israeli Defense in the Age of Cyber War." *Middle East Quarterly* 24 (1): 1–10.
- Bogićević, Aleksandar. 2025. "The Influence of Non-State Cyber Actors in Conventional Armed Conflicts: A Case Study of the War in Ukraine." In *VojNa 2025: International Scientific Conference on Military Sciences*, eds. Srđan Blagojević and Dragan Trifković, 304–310. Belgrade: Military Academy.
- Brenner, Neri. 2012. "Hackers Target More Israeli Websites." *Ynetnews*. January 25, 2012. <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4180781,00.html>.
- Bucala, Paul, and Caitlin S. Pendleton. 2015. "Iranian Cyber Strategy: A View from the Iranian Military." *Critical Threats Project*. November 24, 2015. <https://www.criticalthreats.org/analysis/iranian-cyber-strategy-a-view-from-the-iranian-military>.
- Cybersecurity and Infrastructure Security Agency. 2025. "Iranian State-Sponsored Cyber Threat: Advisories." *Americas Cyber Defense Agency*. Last Accessed January 13, 2026. <https://www.cisa.gov/topics/cyber-threats-and-advisories/nation-state-cyber-actors/iran/publications>.
- Digital Watch Observatory. 2025. "Israel – Country Profile on Digital and Cybersecurity Landscape." *Digital Watch Observatory*. Last Accessed January 10, 2026. [dig.watch/countries/israel](https://www.dig.watch/countries/israel).

- Eisenstadt, Michael, and David Pollock. 2021. "Asset Test 2021: How the U.S. Can Keep Benefiting from Its Alliance with Israel." *The Washington Institute for Near East Policy*. February 24, 2021. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/asset-test-2021-how-us-can-keep-benefiting-its-alliance-israel>.
- Elgin, Ben, and Michael Riley. 2014. "Now at the Sands Casino: An Iranian Hacker in Every Server." *Bloomberg*. December 12, 2014. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2014-12-11/iranian-hackers-hit-sheldon-adelsons-sands-casino-in-las-vegas>.
- El-Masry, Ahmed. 2021. "The Abraham Accords and Their Cyber Implications: How Iran Is Unifying the Region's Cyberspace." *Middle East Institute*. June 9, 2021. <https://mei.edu/publication/abraham-accords-and-their-cyber-implications-how-iran-unifying-regions-cyberspace/>.
- Faris, Lamia. 2025. "Algorithmic Targeting in the Iranian–Israeli Confrontation: Technical Realities, Legal Thresholds, and the Boundaries of Human Control." *F1000Research* 14 (1200): 1–23 DOI: 10.12688/f1000research.169794.1.
- Fassihi, Farnaz, Ronen Bergman, and Mark Mazzetti. 2025. "Targeting Iran's Leaders, Israel Found a Weak Link: Their Bodyguards." *New York Times*. August 30, 2025. <https://www.nytimes.com/2025/08/30/us/politics/israel-iran-assassination.html>.
- Freilich, Charles D. 2018. *Israeli National Security: A New Strategy for an Era of Change*. New York: Oxford University Press.
- Freilich, Charles D., Matthew S. Cohen, and Gabi Siboni. 2023. *Israel and the Cyber Threat: How the Startup Nation Became a Global Cyber Power*. Oxford: Oxford University Press. DOI: 10.1093/oso/9780197677711.001.0001.
- Government of Israel. 2011. "Advancing National Cyberspace Capabilities: Government Resolution No. 3611." *National Security Archive*. August 7, 2011. <https://nsarchive.gwu.edu/document/22530-document-05-government-israel-resolution-no>.
- Guzansky, Yoel, and Ron Deutch. 2019. "How Prepared Is Saudi Arabia for a Cyber War?" *The Institute for National Security Studies (INSS)*. July 10, 2019. www.inss.org.il/publication/how-prepared-is-saudi-arabia-for-a-cyber-war/.
- Haroon, Ayesha. 2024. "AI and Cyber Drove Warfare in the Israeli–Iranian Conflict and Its Impact on Gulf States' Security." *Journal of Politics and International Studies* 10 (2): 145–163.

- International Institute for Strategic Studies [IISS]. 2021a. “Cyber Power – Tier Two.” *IISS*. June 24, 2021. <https://www.iiss.org/research-paper/2021/06/cyber-power---tier-two/>.
- International Institute for Strategic Studies [IISS]. 2021b. “Cyber Power – Tier Two.” *IISS*. June 24, 2021. <https://www.iiss.org/research-paper/2021/06/cyber-power---tier-two/>.
- Israel National Cyber Directorate. 2019. “The Israel National Cyber Directorate: Iran Is a Main Cyber Threat in the Middle East.” *Israel National Cyber Directorate*. June 26, 2019. https://www.gov.il/en/pages/unna_cyber_week_2019.
- Kamiński, Michał A. 2020. “Operation ‘Olympic Games’: Cyber-Sabotage as a Tool of American Intelligence Aimed at Counteracting the Development of Iran’s Nuclear Program.” *Security and Defence Quarterly* 29: 63–71. DOI: 10.35467/sdq/121974.
- Keshavarz, Alma. 2023. *The Iranian Revolutionary Guard Corps: Defining Iran’s Military Doctrine*. London: Bloomsbury Academic.
- Khorrani, Nima. 2021. “One Year On – Israel’s Cybersecurity Cooperation with the GCC States.” *Middle East Institute and the National University of Singapore*. September 14, 2021. <https://mei.nus.edu.sg/publication/insight-266-one-year-on-israels-cybersecurity-cooperation-with-the-gcc-states/>.
- Liff, Adam P. 2012. “Cyber War: A New ‘Absolute Weapon’? The Proliferation of Cyber Warfare Capabilities and Interstate War.” *Journal of Strategic Studies* 35 (3): 401–428. DOI: 10.1080/01402390.2012.663252.
- Miller, Maggie. 2025. “Here’s How the War between Israel and Iran Is Playing Out in Cyberspace.” *Politico*. June 22, 2025. <https://www.politico.com/news/2025/06/22/us-israel-iran-war-cyber-attacks-00417782>.
- Netolická, Veronika, and Miroslav Mareš. 2018. “Arms Race ‘in Cyberspace’ – A Case Study of Iran and Israel.” *Comparative Strategy* 37 (5): 414–429. DOI: 10.1080/01495933.2018.1526568.
- New Jersey Cybersecurity and Communications Integration Cell. 2024. “Increase in Cyber Threat Activity Associated with Iranian State-Sponsored and State-Affiliated Threat Groups.” *Office of Homeland Security and Preparedness*. August 29, 2024. <https://www.cyber.nj.gov/Home/Components/News/News/1440/>.

- Newman, Lily Hay. 2025. "Israel Says Iran Is Hacking Security Cameras for Spying." *WIRED*. June 21, 2025. <https://www.wired.com/story/israel-says-iran-is-hack-security-cameras-for-spying/>.
- Oghanna, Ayman. 2023. "How Albania Became a Target for Cyberattacks." *Foreign Policy*. March 25, 2023. <https://foreignpolicy.com/2023/03/25/albania-target-cyberattacks-russia-iran/>.
- Picus Security. 2025. „Predatory Sparrow: Inside the Cyber Warfare Targeting Iran’s Critical Infrastructure.” *Picus Security*. November 4, 2025. <https://www.picussecurity.com/resource/blog/predatory-sparrow-inside-the-cyber-warfare-targeting-irans-critical-infrastructure>.
- Pijpers, Patrick B. M. J. 2023. "Revisiting the Stability/Instability Paradox in Cyberspace: Lessons from the Russo-Ukraine War." *SSRN Electronic Journal*. DOI: 10.2139/ssrn.4514908.
- Politico*. 2025. "Iran Orders Officials to Ditch Connected Devices." *Politico*. June 17, 2025. <https://www.politico.eu/article/iran-orders-officials-to-ditch-connected-devices/>.
- Press, Gil. 2017. "6 Reasons Israel Became a Cybersecurity Powerhouse Leading the \$82 Billion Industry." *Forbes*. July 18, 2017. <https://www.forbes.com/sites/gilpress/2017/07/18/6-reasons-israel-became-a-cybersecurity-powerhouse-leading-the-82-billion-industry/>.
- Radware. 2025. "Hybrid Warfare Unfolded: Cyberattacks, Hacktivism and Disinformation in the 2025 Israel–Iran War." *Radware*. June 18, 2025. www.radware.com/security/threat-advisories-and-attack-reports/cyberattacks-hacktivism-and-disinformation-in-the-2025-israel-iran-war/.
- Razin, Assaf. 2018. *Israel and the World Economy: The Power of Globalization*. Cambridge: MIT Press.
- Reddy, Pagilla Manohar. 2025. "Part 1: The Iran-Israel Cyber Standoff – The Hacktivist Front." *CloudSEK*. June 19, 2025. <https://www.cloudsek.com/blog/part-1-the-iran-israel-cyber-standoff---the-hacktivist-front>.
- Reuters*. 2021. "Iran and China Sign 25-Year Cooperation Agreement." *Reuters*. March 27, 2021. <https://www.reuters.com/world/china/iran-china-sign-25-year-cooperation-agreement-2021-03-27/>.
- Rid, Thomas. 2013. *Cyber War Will Not Take Place*. Oxford: Oxford University Press.

- Sabin, Sam. 2025. "Iran Leans on Hactivist Proxies in Wake of Israeli, U.S. Strikes." *Axios*. July 1, 2025. <https://www.axios.com/2025/07/01/iran-hactivist-israeli-us-strikes>.
- Shafa, Eric K. 2014. "Iran's Emergence as a Cyber Power." *Strategic Studies Institute, U.S. Army War College*. August 20, 2014. <https://ssi.armywarcollege.edu/SSI-Media/Recent-Publications/Display/Article/3614420/irans-emergence-as-a-cyber-power/>.
- Siboni, Gabi, Lea Abramski, and Gal Sapir. 2020. "Iran's Activity in Cyberspace: Identifying Patterns and Understanding the Strategy." *Cyber, Intelligence and Security* 4 (1): 21–40.
- SOCRadar Cyber Intelligence. 2025. "Reflections of the Israel–Iran Conflict on the Cyber World." *SOCRadar Blog*. June 19, 2025. <https://socradar.io/blog/reflections-of-israel-iran-conflict-cyber-world/>.
- Tabansky, Lior. 2020. "Israel Defense Forces and National Cyber Defense." *Connections* 19 (1): 45–62. DOI: 10.11610/Connections.19.1.05.
- Tashkandi, Hala. 2020. "Cyberattacks Hit 95% of Saudi Businesses Last Year, Says Study." *Arab News*. August 12, 2020. <https://www.arabnews.com/node/1718596/saudi-arabia>.
- The Economist*. 2024. "Iran's Electronic Confrontation with Israel." *The Economist*. August 15, 2024. <https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2024/08/15/irans-electronic-confrontation-with-israel>.
- The Times of Israel*. 2025. "Iranian news site confirms banking issues due to cyberattack after hacking claim." *The Times of Israel*. June 17, 2025. https://www.timesofisrael.com/liveblog_entry/iranian-news-site-confirms-banking-issues-due-to-cyberattack-after-hacking-claim/.
- ThreatMon. 2026. "The Cyber Front of Iran-Israel." *ThreatMon*. Last Accessed January 13, 2026. <https://threatmon.io/the-cyber-front-of-iran-israel/>.
- U.S. Department of Defense. 2023. "Summary 2023 Cyber Strategy of The Department of Defense." *Department of Defense*. September 12, 2023. https://media.defense.gov/2023/Sep/12/2003299076/-1/-1/1/2023_DOD_Cyber_Strategy_Summary.pdf.
- U.S. Department of the Treasury. 2007. "Iran's Bank Sepah Designated by Treasury; Sepah Facilitating Iran's Weapons Program." *U.S.*

- Department of the Treasury*. January 9, 2007. <https://home.treasury.gov/news/press-releases/hp219>.
- United States Department of Justice. 2016. “Seven Iranians Working for Islamic Revolutionary Guard Corps–Affiliated Entities Charged for Conducting Coordinated Campaign of Cyber Attacks against U.S. Financial Sector.” *Office of Public Affairs*. March 24, 2016. <https://www.justice.gov/archives/opa/pr/seven-iranians-working-islamic-revolutionary-guard-corps-affiliated-entities-charged>.
- Vicens, A. J. 2023. “Savvy Israel-Linked Hacking Group Reemerges amid Gaza Fighting.” *CyberScoop*. October 10, 2023. <https://cyberscoop.com/predatory-sparrow-israel-gaza-cyber/>.
- Vicens, A. J., and James Pearson. 2025. “Suspected Israeli hackers claim to destroy data at Iran’s Bank Sepah.” *Reuters*. June 17, 2025. <https://www.reuters.com/world/middle-east/suspected-israeli-hackers-claim-destroy-data-irans-bank-sepah-2025-06-17/>.
- Watts, Clint. 2024. “Iran accelerates cyber ops against Israel from chaotic start.” *Microsoft*. February 6, 2024. <https://blogs.microsoft.com/on-the-issues/2024/02/06/iran-accelerates-cyber-ops-against-israel/>.
- Zendata Cyber Security. 2025. “Zendata’s Cyber Analysis of the Iran–Israel Conflict.” *Zendata Cyber Security*. June 24, 2025. <https://zendata.security/2025/06/24/zendatas-cyber-analysis-of-the-iran-israel-conflict/>.

Aleksandar Bogićević*

*Strategic Research Institute, University of Defence, Belgrade,
Republic of Serbia*

THE ISRAEL-IRAN CYBER WAR: THE DIGITAL DIMENSION OF MIDDLE EASTERN CONFLICTS IN A POST-UNIPOLAR WORLD**

Resume

This paper analyses the evolution of cyber conflict between Israel and Iran since 2010, with emphasis on the period following the Gaza conflict in October 2023, against the backdrop of the transition from American unipolarity toward a multipolar international order. The central research question addresses the extent to which cyber instruments can compensate for power asymmetry in conditions of active regional conflict. The paper argues that the strategic effects of cyber operations remain limited when the technologically superior actor can integrate digital operations with kinetic action. The Israeli-Iranian cyber conflict began with the discovery of the Stuxnet virus in 2010, a joint Israeli-American operation targeting Iran's Natanz nuclear facility, marking the first cyberattack to produce direct physical effects on critical infrastructure. This event prompted both states to fundamentally reorient their cybersecurity policies and offensive cyber strategies. Israel, drawing on its "security triangle" doctrine emphasising deterrence, early warning, and decisive victory, developed a sophisticated national cyber ecosystem through strategic public-private investment and an expanding network of international partnerships, cementing its position as a global leader in cybersecurity. For Iran, cybersecurity became equally important as its nuclear program, serving both to project power externally and to control the domestic information space. Despite systemic obstacles, including international sanctions,

* E-mail address: aleksandar.bogicevic@mod.gov.rs; ORCID: 0009-0006-7450-5193.

** This paper was presented at the conference "Perspectives of Political Sciences in Contemporary Society IV", held on December 4–5, 2025, organized by the Institute for Political Studies, Belgrade.

limited financing, and brain drain, Tehran achieved significant progress through strategic cooperation with Russia and China and by carefully selecting personnel within cyber units linked to the Revolutionary Guard. Empirical analysis confirms the paper's central hypothesis: Iran primarily employed cyber instruments as part of an asymmetric strategy of limited reach, focused on information operations aimed at generating social divisions and eroding international support for Israel, as well as intelligence gathering, without producing clearly observable, lasting, or systemic effects on critical infrastructure. Israel, by contrast, integrated cyber operations into its broader military and intelligence apparatus as a complementary mechanism enabling more precise planning and execution of kinetic strikes. The Iranian-Israeli conflict after October 2023 thus represents an illustrative case study of the security risks produced by pronounced asymmetry in cyber capabilities, in which technologically superior actors achieve concrete strategic effects while weaker states remain confined to lower-intensity, often symbolic forms of action.

Keywords: Israel, Iran, Cyber warfare, Cybersecurity, Middle East.

* Овај рад је примљен 21. јануара 2026. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 27. фебруара 2026. године.

Богдана Стјепановић*

Институт за политичке студије, Београд, Република Србија

Срђана Ђурашевић**

*Факултет за међународну политику и безбедност, Универзитет
„Унион – Никола Тесла”, Београд, Република Србија*

ИНДИРЕКТНЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ ШЕРЕНТИНГА НА НАЦИОНАЛНУ БЕЗБЕДНОСТ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Сажетак

Глобални феномен „шерентинга”, дефинисан као екстензивно дељење личних података малолетних лица на интернету од стране родитеља, представља комплексну индиректну претњу по националну безбедност. Иако су мотиви за шерентинг доминантно некритички и вођени тренутним друштвеним трендовима, крајњи исход је креирање дигиталног отиска за будуће генерације, чиме се дугорочно компромитује њихов информациони суверенитет. У Републици Србији дигитални ризици су додатно наглашени услед неусклађености између високе стопе дигиталне ангажованости младих и дефицита знања родитеља о аспектима информационе безбедности. Док су директне последице, попут крађе идентитета, детаљно документоване, овај рад аргументује да кумулативни подаци проистекли из шерентинга служе као стратешки обавештајни ресурс за државне и недржавне актере. Системско прикупљање ових информација омогућава софистицирано психолошко профилисање, екстензиван надзор и циљане операције утицаја, које могу компромитовати кључно државно особље и

* Имејл адреса: bogdana.stjepanovic@ips.ac.rs; ORCID: 0000-0002-9504-473X.

** Имејл адреса: srdjanadjurasevic98@gmail.com; ORCID: 0009-0009-0141-7442.

нарушити друштvenu кохезију. Постојеће рањивости националног сајбер-безбедносног система, праћене изазовима у имплементацији легислативе, стварају амбијент погодан за експлоатацију података. Сузбијање ових претњи захтева координисан стратешки приступ који интегрисхе унапређење правних оквира, техничку заштиту критичне инфраструктуре и системску дигиталну едукацију. Ублажавање ризика проистеклих из шерентинга није само мера заштите деце, већ и неопходан корак у очувању националне безбедности.

Кључне речи: шерентинг, национална безбедност, информациони рат, заштита података о личности, стратешка отпорност.

УВОД

Термин „шерентинг” (настао спајањем енглеских речи *sharing* – дељење и *parenting* – родитељство) односи се на широко распрострањену праксу родитеља који путем интернета деле информације, фотографије, приче и видео-записе о својој деци, често у претераној мери (Stephenson et al. 2024). Ова појава попримила је глобалне размере и постала општеприхваћен друштвени феномен. Истраживања указују на то да се велика већина родитеља који користе друштвене мреже активно бави шерентингом (чак 82% родитеља обухваћених анкетом из 2020. године потврдило је овакво понашање) (Auxier et al. 2020). У савременом добу, дигитално присуство детета често почиње већ током пренаталног периода дељењем снимака са ултразвука, због чега просечно петогодишње дете иза себе већ има и до хиљаду јавно доступних фотографија (Gatto, Corsello, and Ferrara 2024).

Мотивација за овакво поступање родитеља је комплексна и заснована на бројним факторима, који обухватају како личне потребе, тако и спољашње притиске. Унутрашњи покретачи примарно су везани за емоционално задовољство, жељу за чувањем успомена и јавно истицање дечијих успеха. Насупрот томе, спољашњи подстицаји долазе кроз тежњу за социјалном валидацијом унутар онлајн заједница, притисак вршњака, као и кроз „менаџмент утиска” (настојање да се пројектује специфична слика о родитељству). Такође, значајан фактор представља и

економска корист од креирања „инфлуенсерског” садржаја (Motevalli et al. 2025, 3).

Друштвене мреже су самим својим дизајном пројектоване тако да активно подстичу шерентинг, користећи специфичне економске моделе за сопствени раст. Алгоритми приоритет дају садржају на којем су деца јер такве објаве генеришу далеко већи број лајкова и коментара, што поједини родитељи директно користе за остваривање зараде (Serna 2024, 396). Овај процес ствара затворени круг, што је већа интеракција публике, то су родитељи мотивисанији да деле још приватније податке, чиме се ствара континуиран подстицај за откривање осетљивих информација. На тај начин, потреба тржишта за специфичним садржајем често надјача родитељски опрез, што резултира непрекидним приливом интимних података о деци у јавној сфери. Системи за алгоритамско појачавање видљивости стварају енормне количине података који далеко превазилазе појединачне одлуке појединца. Овако повећана доступност информација заправо проширује базе података које страни актери могу искористити за различите облике експлоатације, чиме се индиректно угрожава национална безбедност.

Република Србија се суочава са специфичним изазовом, висок степен усвајања дигиталних технологија међу младима праћен је ниским нивоом свести о потреби заштите и адекватним превентивним мерама. Деца и млади у Србији показују изузетну дигиталну активност – чак 86% популације узраста од девет до 17 година свакодневно користи паметне телефоне. Посебно је забрињавајуће што значајан удео млађе деце (41% у узрасту девет до десет година и 72% у узрасту једанаест до дванаест година) поседује профиле на друштвеним мрежама или гејминг платформама, иако је прописана старосна граница за већину њих 13 година (Kuzmanović i dr. 2019, 11). Интензивно дигитално присуство деце у Србији не прати сразмерна информисаност родитеља. Многи родитељи не поседују знања и вештине неопходне за безбедно управљање онлајн активностима своје деце. Технички алати, попут „родитељске контроле”, користе се у изузетно малој мери – мање од петине ученика потврђује њихову примену, што је знатно испод просека других земаља (Kuzmanović i dr. 2019, 13).

Иако Србија поседује правни оквир, првенствено у виду Закона о заштити података о личности – ЗЗЛП (*Zakon o zaštiti podataka o ličnosti [ZZPL] 2018*), који је усклађен са ГДПР регулативом (*General Data Protection Regulation – GDPR*), као и државне механизме попут Националног контакт центра за безбедност деце на интернету (European Union 2025), у пракси је уочљив јаз између прописа и њихове имплементације. Низак ниво свести родитеља сугерише да институционалне мере још увек нису довеле до суштинске промене понашања на нивоу породице. Проблем није само у законима, већ и у изазовима њиховог спровођења, недовољном разумевању јавности и својеврсном културолошком отпору према дигиталној безбедности. Управо тај јаз чини податке деце у Србији рањивим. Нерегулисан проток информација омогућава различитим субјектима, укључујући и стране противнике, да прикупљене податке обједине и злоупотребе, што индиректно угрожава безбедност државе.

МЕХАНИЗМИ ДИГИТАЛНОГ ПРОФИЛИСАЊА И НАДЗОРА

Индустрија оглашивачке технологије (*adtech*) и посредници у трговини подацима (*data brokers*) одржавају комплексну мрежу која акумулира екстензивне количине личних података путем технологија за праћење, укључујући дигиталне колачиће (Archbold et al. 2021, 857). Овај процес обухвата све врсте осетљивих информација – од демографских карактеристика попут религије и расе, преко политичких опредељења и здравственог стања, па све до прецизних података о тренутној локацији корисника (Sherman 2024). Као и у готово свим другим сегментима, деца су овде изложена највећем ризику. Због свог узраста, она не разумеју у потпуности комплексност дигиталног окружења и немају капацитет да доносе информисане одлуке о заштити сопствене приватности (Archbold et al. 2021, 858).

Пракса шерентинга додаје екстензивне податке у комерцијалне базе без знања родитеља, пружајући детаљне информације о деци од њихових најранијих година. Те базе садрже податке за личну идентификацију (*Personally Identifiable Information – PII*), информације о локацији и дневним рутинама, породичне односе, па чак и осетљиве биометријске податке

попут отисака прстију или дланова (Stephenson et al. 2024). Овако велика збирка података о деци испоставља се као кључна за развој напреднијих капацитета вештачке интелигенције (*artificial intelligence – AI*) и алгоритама. Софтвер за препознавање лица се, на пример, може обучавати на обимним колекцијама дечјих слика, што омогућава дугорочну идентификацију и праћење појединаца како старе. Надаље, сами AI алати постају „оружје” за различите облике експлоатације, укључујући креирање или измену слика и симулацију експлицитних разговора са децом (Missingkids 2024).

Комерцијална агрегација дечјих података, поспешена шерентингом, генерише доступан и стратешки релевантан обавештајни ресурс за стране противнике. Непријатељски државни актери могу приступити овим колекцијама кроз тржишне трансакције или легалне методе прикупљања, чиме се елиминише потреба за комплексним сајбер-упадима (Office of Public Affairs 2025). Оваква инструментализација података омогућава изградњу еволуирајућих профила појединаца од детињства до одраслог доба, пружајући могућности за дугорочну експлоатацију података у сврхе шпијунаже, уцене или операција утицаја. За Републику Србију то значи да би значајан део будуће радне снаге, војног особља и државних лидера могао бити превентивно профилисан од стране спољних ентитета, што директно нарушава националну отпорност и компликује контраобавештајну заштиту.

Овај обавештајни капитал представља оперативну основу за ОСИИТ (*Open Source Intelligence – OSINT*) и СОЦМИИТ (*Social Media Intelligence – SOCMINT*) стратегије. Интеграцијом различитих података са друштвених мрежа, страни актери конструишу софистициране психолошке досијее који откривају интимне рањивости појединца (Stephenson et al. 2024). Обавештајни рад на друштвеним мрежама СОЦМИИТ, као подскуп обавештајног рада из отворених извора ОСИИТ, омогућава прикупљање и анализу информација са платформи као што су Фејсбук (*Facebook*), Инстаграм (*Instagram*) и Тикток (*TikTok*) (OSINT 2025). Тако генерисани подаци помажу у изградњи комплетних психолошких профила који разоткривају лична уверења, емоционалне реакције и моделе пријема информација (Stegen 2025, 248). Наведени профили имају стратешку примену у регрутовању људских извора, дипломатским преговорима и циљаним операцијама утицаја (248). Потпуно познавање

психолошког профила омогућава технике манипулације које разоткривају скривене рањивости проистекле из садржаја дељеног у детињству. Путем анализе података из шерентинга, противници могу идентификовати специфичне слабости, попут породичне динамике, здравствених проблема или психолошких траума (Stephenson et al. 2024). Такве информације омогућавају развој персонализованих тактика социјалног инжењеринга, што представља претњу демократским процесима и националној кохезији. Стране службе изграђују досијее који прате емоције и везе појединца од рођења, користећи емоционалне окидаче за регрутацију или уцену будућих носилаца осетљивих функција пре него што они уопште ступе на дужност.

Поред непосредне манипулације, дигитални трагови омогућавају форму „трајног надзора” који може трајати деценијама. Са напретком предиктивне аналитике, почетне објаве родитеља еволуирају у алат за социјално сортирање и мониторинг будућих генерација (Stephenson et al. 2024). Компаније за дигитални надзор (*dataveillance*) креирају профиле који се дистрибуирају агенцијама за запошљавање и образовним институцијама, користећи алгоритме за предвиђање о будућем понашању и лојалности појединца (Haley 2020, 1010). Расте забринутост и због државног надзора који обједињује податке са мрежа, паметних уређаја и медицинских картона, често потпомогнутог законима који захтевају локално складиштење података ради лакшег приступа служби безбедности (Feldstein 2020, 2). Свеобухватно дигитално каталогизовање националних људских ресурса омогућава противницима да „култивишу” појединце годинама пре него што они постану стратешки релевантни, чиме се компромитује целокупан систем институција и међуљудска интеракција као константна тачка потенцијалне експлоатације.

ГЕОПОЛИТИЧКИ УТИЦАЈ И ИНФОРМАЦИОНИ РАТ

Осетљиви лични подаци, који укључују прецизне геолокацијске параметре (нпр. са војних објеката) или интимне појединости, могу бити инструментализовани од стране страних противника у сврху присиле или уцене појединаца са приступом поверљивим националним информацијама (Sherman 2024).

Шерентинг ненамерно открива детаље о породичним рутинама и личним рањивостима деце, чиме ови подаци постају доступни за обавештајно прикупљање. Обиље информација о емоционалним стањима и обрасцима понашања омогућава спољним актерима да разумеју психолошке профиле појединаца, што је кључна основа за спровођење операција утицаја (Stegen 2025, 248). Ови подаци се користе за конструисање високоперсонализованих покушаја „фишинга” (*phishing*)¹ и других метода дигиталне обмане усмерених на родитеље који заузимају стратешке позиције у владином сектору, војсци или критичној инфраструктури.

Екстензивно обелодањивање породичних појединости ствара оптимално окружење за операције прикупљања обавештајних података путем људских извора (*human intelligence – HUMINT*). Ови подаци олакшавају идентификацију појединаца са породичним рањивостима (нпр. здравствени проблеми или компромитујући детаљи из прошлости), финансијским притисцима или личним тајнама погодним за уцену и регрутовање. Ризик од „инсајдерских претњи” се увећава када су мета припадници војске и обавештајних служби, јер њихови приватни животи постају рањиве тачке кроз које страни актери врше притисак. Неформално дељење садржаја на мрежи директно подрива безбедност државе компромитовањем интегритета и лојалности кључног особља, чиме се дугорочно слабе одбрамбени капацитети државе.

Психолошки подаци прикупљени путем шерентинга омогућавају креирање ефикасних пропагандних кампања и дезинформација (Stegen 2025, 252). Ова појава се може подвести под фазу синтетичке пропаганде, коју карактерише употреба алата вештачке интелигенције за конструисање уверљивог, али лажног садржаја (Kazić 2025, 108). У ширем безбедносном контексту, овакав вид деловања постаје интегрални део хибридног ратовања, где се кроз синергију насилних и ненасилних садржаја настоји дестабилизovati вредносни темељ нападнуте државе (Ђорђевић и Милjkовић 2025, 169). Разумевањем психолошких предрасуда унутар популације, страни противници могу обликовати наративе који

¹ Фишинг је врста интернет преваре којом нападачи, лажно се представљајући као поверљива институција или особа (банке, друштвене мреже, сервис), обманују кориснике како би украли осетљиве податке попут лозинки, бројева кредитних картица или инсталирали малициозни софтвер (Microsoft 2026).

подривају поверење у институције. Психолошка штета проистекла из шерентинга постаје стратешко оружје у операцијама страног утицаја, где се користи за интензивирање унутрашњих друштвених конфликта (Stephenson et al. 2024).

Психолошке информације, друштвени обрасци и унутрашњи конфликти становништва (укључујући и младе), садржани у подацима проистеклим из шерентинга, пружају страним противницима софистицирана средства за успешно извођење операција информационог ратовања. То може укључивати микро-циљану пропаганду усмерену на специфичне демографске групе, продубљивање постојећих друштвених подела (нпр. међугенерациски конфликти око приватности, права родитеља наспрам права детета) или систематско подривање поверења јавности у владу, медије и демократске процесе. За државу попут Србије, која пролази кроз демократске реформе и тежи ка приступању ЕУ, овакве спољне манипулације засноване на лако доступним личним подацима представљају значајну претњу по демократску стабилност, друштвену кохезију и националну безбедност (Eurochild 2025). Страни актери могу користити овај метод за притајено обликовање ставова јавности и интензивирање друштвених сукоба уз истовремено урушавање поверења у националне институције, чак и без директних сајбер напада на инфраструктуру. Постепено слабљење друштвеног јединства, у комбинацији са ослабљеним демократским институцијама, ствара велику индиректну претњу по државну безбедност. У геополитички осетљивом региону попут Балкана, где се историјске тензије лако могу поново распламсати, овај облик информационог рата заснован на подацима представља посебно акутан ризик за будућу стабилност и безбедност Србије.

КОНТЕКСТУАЛНЕ РАЊИВОСТИ И ИЗАЗОВИ У УПРАВЉАЊУ ПОДАЦИМА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Иако су поменути ризици глобални по свом обиму, они попримају специфичну хитност у Републици Србији. Јединствени пресек високе дигиталне ангажованости младих и мањка „дигиталне хигијене” код родитеља ствара плодно тло за експлоатацију. Док грађани покушавају да се заштите од спољних

претњи, домаћа правна и безбедносна инфраструктура и даље се бори са значајним празнинама у заштити.

Устав Републике Србије садржи одредбе о заштити приватности (чл. 41) и података о личности (чл. 42) (Ustav Republike Srbije, čl. 41 i 42, 2006). Ове одредбе представљају оквире за прикупљање података који штите личне информације од злоупотребе, осим у случајевима неопходним за вођење кривичног поступка или заштиту националне безбедности. Србија од 2019. године примењује ЗЗПЈ, који је у великој мери усклађен са Општом уредбом ЕУ о заштити података (*General Data Protection Regulation – GDPR*) (Ђерић, Радовић, and Петровић 2025). Закон о заштити података о личности захтева пристанак корисника пре обраде података, али намеће додатне услове за пристанак и даје субјектима право да захтевају потпуно уклањање информација („право на заборав“). За малолетнике млађе од 14 година, неопходан је пристанак родитеља или старатеља (Letslaw 2024).

Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности је примарни регулатор за заштиту података у Србији, са истражним, корективним и саветодавним овлашћењима сличним надзорним телима у оквиру ГДПР. Међутим, иако Повереник спроводи инспекцијске надзоре (731 у 2023. години) и изриче опомене (51 у 2023. години), број покренутих прекршајних поступака (свега десет у 2023. години) делује недовољно с обзиром на обим потенцијалних кршења. Повереник се такође суочава са правним изазовима, укључујући тужбе Министарства унутрашњих послова поводом налога за брисање података (Ђерић, Радовић, and Petrović 2025).

Упркос међународним инструментима за људска права, као што су Конвенција УН о правима детета (чл. 16 и 19), која штити приватност деце, Конвенција о заштити лица у односу на аутоматску обраду личних података (*Zakon o potvrđivanju konvencije o zaštiti lica u odnosu na automatsku obradu ličnih podataka [ZPKZL] 2010*) и Конвенција Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалне злоупотребе (Ланзароте конвенција), која криминализује онлајн дечју порнографију и „груминг“ (*grooming*)², Србији тренутно недостаје свеобухватан

² Груминг је назив за процес којим најчешће почиње сексуално злостављање деце, а преводи се као „врбовање“ или „намамљивање“. То је процес у којем се

Закон о правима детета. Уместо тога, правне одредбе које се тичу деце део су различитих националних закона (образовање, здравство, социјална заштита итд.). Поред тога, главно надзорно тело, Савет за права детета, остаје неактиван упркос поновном оснивању у марту 2023. године (Eurochild 2023).

Тренутни правни систем пружа опсежну општу заштиту података, али не успева да успостави специфичне и робусне стандарде који би заштитили дигиталну приватност деце у ситуацијама када родитељи деле њихове податке. Такође, механизмима за спровођење закона недостаје капацитет да се изборе са масовношћу праксе шерентинга. Ово ствара осетљиво окружење које омогућава страним противницима бројне прилике за експлоатацију прикупљених осетљивих података о деци.

Република Србија поседује сајбер-безбедносни систем који се континуирано развија, али се суочава са изазовима који произилазе како из спољних претњи, тако и из системских сложености у управљању подацима. Званични национални подаци указују на структурну рањивост која се огледа у драматичном порасту потрошње мобилног интернета и дигиталне повезаности, при чему саобраћај мобилног интернета у Србији бележи експоненцијални раст (RATEL 2024, 22). Иако домаће законодавство пружа оквир за борбу против високотехнолошког криминала, ефикасност његове примене често је предмет академских дебата. Посебно се истиче забринутост у вези са оперативним капацитетима Националног ЦЕРТ (*Computer Emergency Response Team – CERT*) да одговори на масовну експлоатацију података која је олакшана шерентингом (Dennis 2024). Овај јаз између законодавног оквира и оперативне стварности ствара стратешки простор који страни актери користе за прикупљање психолошких података и спровођење софистицираних операција утицаја (Stegen 2025, 248). Поред тога, питање дигиталне приватности у Србији нераскидиво је повезано са употребом напредних форензичких и надзорних технологија. Стручне анализе и извештаји организација цивилног друштва све чешће отварају питања о адекватности надзорних механизма који регулишу примену софистицираних алата за прикупљање података

потенцијални сексуални злостављач спријатељује с дететом и задобија његово поверење како би покушао да га укључи у (сексуалне) злостављачке активности (Nacionalni kontakt centar za bezbednost dece na internetu 2023).

(Ristić 2023, 17–19; Amnesty 2024). Са становишта националне безбедности, примарни изазов не лежи само у поседовању ових капацитета, већ у „дефициту поверења” који њихова нетранспарентна употреба може изазвати код грађана. Када јавност перципира да институције не поступају са подацима на потпуно јасан и контролисан начин, долази до пада поверења, што директно утиче на спремност појединаца да усвоје основне мере „дигиталне хигијене” и безбедносне протоколе (Ristić 2023, 15). Додатне компликације у овој области узрокују документовани пропусти у великим јавним базама података, који наглашавају техничке и системске слабости националне дигиталне инфраструктуре. Концентрација осетљивих података грађана у објектима као што је Државни дата центар, иако усмерена ка њиховој заштити, истовремено ствара значајну мету за потенцијалну експлоатацију и неовлашћени приступ (10). У таквим околностима, ерозија поверења јавности прераста у стратешку рањивост. Становништво које нема поверења према домаћем систему управљања подацима постаје подложније страним операцијама утицаја и експлоатацији података од стране спољних актера. Из тог разлога, отпорност безбедносног система Србије директно зависи од јачања транспарентности дигиталног надзора и успостављања робуснијих механизма за заштиту података о личности.

Кроз бројне домаће и међународне иницијативе Република Србија показује посвећеност заштити деце на интернету и подизању свести о дигиталним ризицима. Национални контакт центар за безбедност деце на интернету служи као кључна национална иницијатива од 2017. године, пружајући саветодавну подршку, прослеђујући случајеве злоупотребе надлежним институцијама и спроводећи превентивне едукације у школама (European Union 2025). Организација УНИЦЕФ (*United Nations International Children's Emergency Fund – UNICEF*) Србија такође активно сарађује са државним и приватним сектором на изградњи заштићеног дигиталног простора за децу (Unicef Serbia 2017). Ови програми укључују платформе попут „Паметно и безбедно”, кроз које је у 2023. години обављено 120 едукативних предавања широм Србије, обухвативши 7.800 ученика, 1.000 родитеља и 300 наставника (European Union 2025).

Србија је такође потписница Будимпештанске конвенције о сајбер криминалу и Ланзароте конвенције, те сарађује са

Интерполом (*Interpol*) на пројектима као што је Спречавање штетног утицаја (*Disrupting Harm*), усмереним на сузбијање онлајн сексуалне експлоатације деце (OSINT 2025). Упркос похвалним напорима, празнине и даље постоје. Свест јавности о сајбер безбедности се поправља, али је и даље недовољна (Dennis 2024). Многи родитељи немају довољно знања о онлајн претњама и ретко користе техничке контроле. Истраживања указују на то да деца често помажу родитељима у дигиталним задацима, што открива дефицит знања код одраслих који тренутне иницијативе можда не решавају ефикасно (Kuzmanović i dr. 2019).

Иако иницијативе за превенцију шерентинга у Србији показују снажну намеру и широк обухват, стални изазови у едукацији родитеља и слаба примена техничких мера заштите указују на то да ови програми још увек нису достигли размеру потребну за промену распрострањеног понашања и минимизирање ризика од излагања података. Програм за заштиту опште безбедност на интернету не бави се софистицираним методама које напредни актери користе за прикупљање и злоупотребу података које служи као оружје у даљим усмереним операцијама. То указује на то да тренутни приступ, упркос позитивним сигнаlima, делује неадекватно за истовремено сузбијање масовне праксе шерентинга и софистицираних метода експлоатације података од стране страних противника. Реч је о трци с временом у којој је прикупљање података брже од раста свести јавности. То практично значи да значајан део српског друштва остаје изложен индиректним ризицима по националну безбедност, јер њихови подаци отичу у отворене изворе (*open-source*) где постају лаки плен за експлоатацију.

СТРАТЕШКЕ ПРЕПОРУКЕ ЗА ЈАЧАЊЕ НАЦИОНАЛНЕ ОТПОРНОСТИ

Како би се на адекватан начин одговорило на индиректне импликације шерентинга по националну безбедност Републике Србије, неопходан је свеобухватан и координисан стратешки приступ. Ове стратешке препоруке фокусиране су на снажење правних оквира, унапређење сајбер заштите, промоцију дигиталне писмености и подстицање међународне сарадње.

Доношење посебног Закона о правима детета требало би да представља приоритет Србије у домену заштите дечјих права. Неопходно је да овај нови законски акт обухвати питања дигиталне приватности, шерентинга и пристанка детета кроз јединствене и свеобухватне правне одредбе, уместо кроз фрагментирана законска решења. Закон би требало да садржи јасне прописе о „праву на заборав”, које би деца могла да остваре након стицања пунолетства, чиме би им се омогућило да захтевају брисање садржаја који су објавили родитељи или трећа лица. Такође, Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности мора добити већа средства, напредније техничке алате и специфична овлашћења за вођење истрага и санкционисање прекршаја у случајевима шерентинга и експлоатације података о деци (Ђегић, Радовић, and Petrović 2025). Неопходно је да ово тело прецизно дефинише своје надлежности у вези са родитељским дељењем података и обезбеди ефикасно поступање по свим примљеним притужбама.

Правни систем захтева програме континуиране едукације фокусиране на дигиталну приватност, шерентинг, као и на питања агрегације и експлоатације података у контексту дечјих права и националне безбедности, намењене припадницима полиције, судијама и тужиоцима (Gatto, Corsello, and Ferrara 2024). Ово би омогућило суптилнији и ефикаснији правни одговор на савремене дигиталне претње. Поред тога, потребно је да Влада Србије интензивира напоре на усклађивању стандарда заштите података и дигиталних услуга са оквирима Европске уније, нарочито са Актом о дигиталним услугама (*Digital Services Act – DSA*). Овом мером Србија би остварила бољи надзор над онлајн платформама које послују на њеној територији, као и ефикасније механизме за сузбијање штетног садржаја и злоупотребе података.

Упоредо са правним реформама, неопходно је утврдити критичну техничку инфраструктуру. Органи задужени за националну безбедност требало би да имплементирају ригорозне мере сајбер заштите како би осигурали виталне државне базе података и основне услуге, у оквиру иницијативе за одбрану критичне инфраструктуре. Заштита ових система постаје суштинска јер би хакери могли повезати украдене податке са информацијама прикупљеним путем шерентинга ради креирања комплексних профила појединаца (Dennis 2024). Примена

принципа „интегрисане заштите података” (*data protection by design*) и „подразумеване заштите података” (*data protection by default*) мора постати обавезна за сваку дигиталну услугу и државни систем. Ово подразумева подстицање минимизације података (прикупљање само неопходних информација) уз примену снажне енкрипције и других безбедносних мера. Поред тога, потребно је развити оперативне планове који би спречили посреднике у трговини подацима (*data brokers*) да продају информације о грађанима Србије страним противницима (Sherman 2024). Потребно је да држава успостави строге процедуре за заштиту јавних база података са информацијама о грађанима од неовлашћеног приступа. Свако цурење података из државних регистара које се подудара са информацијама из шерентинга омогућава стварање детаљних профила које непријатељски ентитети могу лако злоупотребити.

Дугорочни имунитет друштва зависи од системског заокрета у области дигиталне писмености и образовања. У том циљу неопходно је спровести кампање за подизање јавне свести које би јасно указале на то како шерентинг компромитује националну безбедност. Образовни садржаји треба да представе примере из стварног света и користе ефектан приступ кроз наратив (*storytelling*), како би објаснили на који начин се рутинско дељење садржаја претвара у опасно коришћење података као оружја (*weaponization of data*) и постаје трајна безбедносна рањивост. Акцент треба ставити на колективну безбедност нације и дугорочне последице по будућност деце. Поред тога, треба увести обавезну дигиталну писменост у образовни систем, од раног детињства до адолесценције. Образовни програм треба да обучи ученике критичком промишљању о онлајн садржају, управљању приватношћу и разумевању трајног дигиталног отиска.

Паралелно са системским мерама, неопходно је информационо оснажити родитеље кроз практичне и културолошки прилагођене ресурсе који омогућавају непосредну примену стратегија заштите приватности, попут техника замућивања лица или строге контроле метаподатака РИ. У овом контексту, јавне личности и инфлуенсери у Србији носе посебну друштвену одговорност да својим примером предводе промоцију етичког шерентинга и дигиталне дискреције (European Union 2025). На макроплану, национална безбедност Србије мора бити подупрта

интензивном прекограничном сарадњом. То подразумева јачање партнерстава са институцијама попут Европске уније, УНИЦЕФ, Интерпола и Европола (*Europol*), првенствено у оквиру размене оперативних обавештајних података о софистицираним облицима дигиталне експлоатације деце. Да би се ови напори материјализовали, неопходно је обезбедити континуирану подршку развоју техничких капацитета домаћих органа реда и обавештајних агенција, са посебним фокусом на унапређење дигиталне форензике и експертизе у областима ОСИИТ и СОЦМИИТ аналитике (Conti et al. 2024). Напоследку, Влада Србије треба да се на међународној сцени позиционира као заговорник глобалних стандарда за заштиту дигиталних права деце. Овакво стратешко деловање има за циљ не само заштиту појединаца, већ и системско ограничавање неконтролисане експлоатације података од стране комерцијалних и државних актера, чиме се суштински чува информациони суверенитет и будућност нације у информационом добу.

ЗАКЉУЧАК

Шерентинг данас превазилази оквире приватне породичне праксе и постаје кључни фактор у домену националне безбедности Републике Србије. Нехотично креирање трајних дигиталних идентитета деце, уз системску агрегацију осетљивих података од стране комерцијалних ентитета, претвара личне информације у стратешке обавештајне ресурсе. Спољни актери ове изворе могу користити за психолошко профилисање, дугорочни надзор и операције утицаја, чиме се потенцијално угрожава интегритет кључног особља и слаби друштвена кохезија.

Специфичност дигиталног окружења у Србији огледа се у несразмери између интензивног коришћења интернета код младих и дефицита дигиталне писмености код родитеља. Иако је домаћи правни оквир у великој мери усклађен са међународним стандардима, ефикасност сузбијања негативних ефеката шерентинга ограничена је одсуством специфичне легислативе о правима детета, као и изазовима у имплементацији постојећих прописа. У том контексту, питање транспарентности државних механизма надзора постаје кључно за изградњу јавног поверења. Дефицит тог поверења не представља само унутрашњи друштвени проблем већ и системску рањивост која слаби друштвену

отпорност, чинећи становништво подложнијим софистицираним спољним притисцима и манипулацији подацима.

Суочавање са овом појавом није искључиво питање индивидуалне заштите приватности, већ императив националне безбедности. Изградња друштвене отпорности захтева проактиван приступ који обједињује јачање правних механизма, унапређење државног управљања подацима и системску дигиталну едукацију. Заштита дигиталне будућности најмлађих грађана суштински је предуслов за очување дугорочне стабилности и интегритета Републике Србије у глобалном информационом поретку заснованом на подацима.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Amnesty International. 2024. "Serbia: Authorities using spyware and Celebrite forensic extraction tools to hack journalists and activists." *Amnesty International*. December 16, 2024. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2024/12/serbia-authorities-using-spyware-and-cellebrite-forensic-extraction-tools-to-hack-journalists-and-activists/>.
- Archbold, Lisa, Damian Clifford, Moira Paterson, Megan Richardson, and Normann Witzleb [Archbold et al.]. 2021. "Adtech and Children's Data Rights." *UNSW Law Journal* 44 (3): 857–877.
- Auxier, Brooke, Monica Anderson, Andrew Perrin, and Turner, Erica [Auxier et al.]. 2020. "Parenting Children in the Age of Screens." *Pew Research Center*. Last Accessed on January 29, 2026. <https://www.pewresearch.org/internet/2020/07/28/parenting-children-in-the-age-of-screens/>.
- Conti, Maria Giulia, Fabiola Del Parco, Francesca Maria Pulcinelli, Enrica Mancino, Laura Petrarca, Raffaella Nenna, Greta Di Mattia, Luigi Matera, Domenico Paolo La Regina, Enea Bonci, Cinthia Caruso, and Fabio Midulla [Conti et al.]. 2024. "Sharenting: characteristics and awareness of parents publishing sensitive content of their children on online platforms." *Italian Journal of Pediatrics* 50 (1): 135. DOI: 10.1186/s13052-024-01704-y.
- Dennis, Gavin. 2024. "Cyber Security in Serbia." *Gavin Denis Cyber Security*. October 30, 2024. <https://blog.gavindennis.com/cyber-security-in-serbia/>.

- Deric, Vladimir, Katarina Radović, and Lena Petrović. 2025. "Data Protection & Privacy 2025 – Serbia." *Chambers and Partners*. Last Updated March 11, 2025. <https://practiceguides.chambers.com/practice-guides/data-protection-privacy-2025/serbia/trends-and-developments/O20227>.
- Dorđević, Marko, i Milan Miljković. 2025. „Povezanost hibridnog ratovanja i savremenog terorizma.” *Politika nacionalne bezbednosti* 28 (1): 167–190. DOI: 10.5937/pnb28-57340.
- Eurochild. 2023. "Serbia Children's Rights Political will or wont." *Eurochild*. Last Accessed on January 29, 2026. <https://eurochild.org/uploads/2024/02/Serbia-Childrens-Rights-Political-will-or-wont.pdf>.
- Eurochild. 2025. "The rights of children under threat in Serbia." *Eurochild*. April 14, 2025. <https://eurochild.org/news/the-rights-of-children-under-threat-in-serbia/>.
- European Union. 2025. "SIC+ programme: Serbia- National Contact Centre for Children Safety on the Internet/Centre for missing and exploited children." *European Union*. Last Updated July 2025. <https://better-internet-for-kids.europa.eu/en/sic/serbia>.
- Feldstein, Steven. 2020. "State surveillance and implications for children." *UNICEF*. Last accessed on January 29, 2026. <https://www.unicef.org/innocenti/media/1136/file/UNICEF-Global-Insight-data-governance-surveillance-issue-brief-2020.pdf>.
- Gatto, Antonio, Antonio Corsello, and Pietro Ferrara. 2024. "Sharenting: hidden pitfalls of a new increasing trend – suggestions on an appropriate use of social media." *Italian journal of pediatrics* 50 (1): 15. DOI: 10.1186/s13052-024-01584-2.
- Haley, Keltie. 2020. "Sharenting and the (Potential) Right to Be Forgotten." *Indiana Law Journal* 95 (3): 1005–1026.
- Kazić, Tanja. 2025. „Digitalna propaganda i dezinformacije generisane veštačkom inteligencijom: studije slučaja izraelsko-palestinskog sukoba i pada Bašara al-Asada u Siriji.” *Politika nacionalne bezbednosti* 28 (1): 101–122. DOI: 10.5937/pnb28-56408.
- Kuzmanović, Dobrinka, Zoran Pavlović, Dragan Popadić, i Tijana Milošević [Kuzmanović i dr.]. 2019. „Korišćenje interneta i digitalne tehnologije kod dece i mladih u Srbiji: Rezultati istraživanja „Deca Evrope na internetu”. *UNICEF Srbija*. Poslednji pristup 29. januar 2026. https://www.unicef.org/serbia/media/12511/file/koriscenje_interneta_i_digitalne_tehnologije_kod_dece_i_mladih_u_Srbiji.pdf.

- Letslaw. 2024. "Children's right to be forgotten on the Internet." *Letslaw*. November 13, 2024. <https://letslaw.es/en/children-right-forgotten-internet/>.
- Microsoft. 2026. „Šta je phishing?” *Microsoft*. Poslednji pristup 11. marta 2026. <https://www.microsoft.com/sr-latn-rs/security/business/security-101/what-is-phishing>.
- Missingkids. 2024. "2024 CyberTipline Report." *Missingkids*. Last Accessed on January 29, 2026. <https://www.missingkids.org/gethelpnow/cybertipline/cybertiplinedata>.
- Motevalli, Saeid, Rogayah A. Razak, Richard Peter Bailey, Amalia B. Madihie, Katayoun Mehdinezhadnouri, and Yifei Pan [Motevalli et al.]. 2025. "Parents' Sharenting Behaviours: A Systematic Review of Motivations, Attitudes, Perceptions, and Impression Management Perspectives." *F1000Research*. 2025 14: 448. DOI: 10.12688/f1000research.161540.1.
- Nacionalni kontakt centar za bezbednost dece na internetu. 2023. „Lažna onlajn prijateljstva – Grooming.” *Nacionalni kontakt centar za bezbednost dece na internetu*. Poslednji pristup 11. marta 2026. <https://www.pametnoibezbedno.gov.rs/vest/sr/598/lazna-onlajn-prijateljstva-grooming.php>.
- Office of Public Affairs. 2025. "Justice Department Implements Critical National Security Program to Protect Americans' Sensitive Data from Foreign Adversaries." *Office of Public Affairs*. April 11, 2025. <https://www.justice.gov/opa/pr/justice-department-implements-critical-national-security-program-protect-americans-sensitive>.
- OSINT. 2025. "OSINT Training Log: Training Serbian Officials to Combat Child Exploitation." *OSINT*. May 2, 2025. <https://www.osint.industries/training-log-posts/osint-training-log-training-serbian-officials-to-combat-child-exploitation>.
- RATEL. 2024. *Overview of the Electronic Communications and Postal Services Market in the Republic of Serbia in 2023*. RATEL. Last accessed on January 29, 2026. <https://www.ratel.rs/storage/upload/2025/08/PT23---eng---RATEL.pdf>.
- Ristić, Andrijana. 2023. "Digital Surveillance in Serbia." *Belgrade Centre for Security Policy*. Last accessed on January 29, 2026. <https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2023/07/digitalni-eng-01.pdf>.
- Serna, Aranda. 2024. "Social and Legal Risks of Sharenting when Forming a Child's Digital Identity in Social Networks." *Journal*

- of Digital Technologies and Law* 2 (2): 394–407. DOI: 10.21202/jdtl.2024.20.
- Sherman, Justin. 2024. “Tackling Data Brokerage Threats to American National Security.” *Lawfaremedia*. November 25, 2024. <https://www.lawfaremedia.org/article/tackling-data-brokerage-threats-to-american-national-security>.
- Stegen, Johanna Isabella. 2025. “Leveraging social media intelligence (SOCMINT) in the African intelligence context.” *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism* 20 (2): 243–257. DOI: 10.1080/18335330.2025.2465529.
- Stephenson, Sophie, Christopher Nathaniel Page, Miranda Wei, Apu Kapadia, and Roesner Franziska [Stephenson et al.]. 2024. “Sharenting on TikTok: Exploring Parental Sharing Behaviors and the Discourse Around Children’s Online Privacy.” In *Proceedings of the 2024 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems (CHI’24)*, 1–17. New York: Association for Computing Machinery (ACM). DOI: 10.1145/3613904.3642447.
- Unicef Serbia. 2017. “Make the digital world safer for children – while increasing online access to benefit the most disadvantaged.” *Unicef Serbia*. December 12, 2017. <https://www.unicef.org/serbia/en/press-releases/make-digital-world-safer-children-while-increasing-online-access-benefit-most>.
- Ustav Republike Srbije „Službeni glasnik Republike Srbije” br. 98/2006.
- Zakon o potvrđivanju konvencije o zaštiti lica u odnosu na automatsku obradu ličnih podataka [ZPKZL], „Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori”, br. 1/92, „Službeni list SCG - Međunarodni ugovori”, br. 11/2005 - dr. zakon i „Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori”, br. 98/2008 - dr. zakon i 12/2010.
- Zakon o zaštiti podataka o ličnosti [ZZPL], „Službeni glasnik Republike Srbije” br. 87/2018.

Bogdana Stjepanović*

Institute for Political Studies, Belgrade, Republic of Serbia

Srdana Đurašević**

*Faculty of International Politics and Security,
University “Union – Nikola Tesla”, Republic of Serbia*

INDIRECT IMPLICATIONS OF SHARENTING ON THE NATIONAL SECURITY OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Resume

The global phenomenon of “sharenting”, defined as the extensive sharing of minors’ personal data on the internet by parents, represents a complex indirect threat to national security. Although the motives for sharenting are predominantly uncritical and driven by current social trends, the outcome is the creation of a digital footprint for future generations, which compromises their long-term information sovereignty. In the Republic of Serbia, digital risks are further amplified by the misalignment between the high rate of digital engagement among youth and the deficit of parental knowledge in information security. While direct consequences, such as identity theft, are well documented, this paper argues that cumulative data resulting from sharenting serve as a strategic intelligence resource for both state and non-state actors. The systemic collection of this information enables sophisticated psychological profiling, extensive surveillance, and targeted influence operations, which can compromise key state personnel and undermine societal cohesion. Existing vulnerabilities in the national cybersecurity system, coupled with challenges in legislative implementation, create an environment vulnerable to data exploitation. Countering these threats requires a coordinated strategic approach that integrates strengthening legal frameworks, technical protection of critical infrastructure, and systemic digital education. Mitigating the risks arising from sharenting

* E-mail address: bogdana.stjepanovic@ips.ac.rs; ORCID: 0000-0002-9504-473X.

** E-mail address: srdjanadjurasevic98@gmail.com; ORCID: 0009-0009-0141-7442.

is not merely a child protection measure but a necessary step in preserving national security.

Keywords: sharenting, national security, information warfare, personal data protection, strategic resilience.

* Овај рад је примљен 6. августа 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 27. фебруара 2026. године.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

У часопису *Политика националне безбедности* објављују се радови који представљају резултат најновијих теоријских и емпиријских научних истраживања у области политичких наука. Аутори би приликом писања радова требало да се позивају претежно на резултате научних истраживања који су објављени у научним часописима, првенствено у часописима политиколошке тематике.

Рукописи се прилажу на српском језику (ћирилично писмо) уз обавезан енглески превод, или на енглеском језику.

Часопис се објављује три пута годишње. Рокови за слање радова су: 1. фебруар, 1. јун и 1. октобар.

Исти аутор не може да објави рад у два узастопна броја часописа, без обзира да ли је реч о самосталном или коауторском раду.

Радови за издања часописа прилажу се путем Asistent система СЦИИндекса путем креирања персоналног налога аутора, прилагања датотеке и уноса тражених метаподатака о раду. Платформа часописа доступна је на следећем линку: <https://asestant.ceon.rs/index.php/pnb/login>.

Аутори су у обавези да приликом слања радова доставе потписану и скенирану изјаву о ауторству. Образац изјаве може се преузети са интернет странице часописа: <https://www.ips.ac.rs/uputstvo-za-autore.php?id=5>.

Уколико аутори предају рукопис на српском језику уз обавезни енглески превод, неопходно је да доставе потписану и скенирану изјаву о истоветности српске и енглеске верзије. Образац изјаве може се преузети са интернет странице часописа: <https://www.ips.ac.rs/uputstvo-za-autore.php?id=5>.

Сви пријављени радови проверавају се на плагијаризам или аутоплагијаризам. Различити облици Chat box-а и други облици софтвера вештачке интелигенције не могу бити (ко)аутори радова који се прилажу на разматрање. Ови алати се могу користити само за стилистичке дораде језика, не и за писање делова рада, а аутори који их користе су у обавези да назначе сврху употребе оваквих алата на месту где су исти употребљени. Аутори су у обавези да, уз (пожељно) институционалну имејл адресу коју достављају

у тексту рукописа у фусноти уз име и презиме, доставе и своје ORCID бројеве.

Научни чланак може имати највише 40.000 карактера са размацима, укључујући фусноте. Приликом бројања карактера изоставити списак референци. Изузетно, монографска студија може бити већег обима у складу са одредбама *Правилника о поступку, начину вредновања и квантитативном исказивању научноистраживачких резултата истраживања*.

Осврт може имати највише 15.000 карактера са размацима.

Приказ књиге може имати највише 10.000 карактера са размацима.

НАЧИН ЦИТИРАЊА

Часопис *Политика националне безбедности* користи делимично модификовани Чикаго стил цитирања (17. издање приручника *Chicago Manual of Style*), што подразумева навођење библиографске парентезе (заграде) по систему аутор–датум у тексту, као и списак референци са пуним библиографским подацима након текста рада.

Податке у библиографској парентези и списку референци навести на **латиничном писму**.

У наставку се налазе правила и примери навођења библиографских података у списку референци и у тексту. За сваку врсту референце прво је дато правило навођења, а затим пример навођења у списку референци и библиографској парентези.

Библиографска парентеза се по правилу наводи на крају реченице, пре интерпункцијског знака, и садржи презиме аутора, годину објављивања и одговарајући број страна, према следећем примеру: (Subotić 2010, 15–17).

Монографија

Један аутор

Презиме, име. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Subotić, Momčilo. 2010. *Politička misao srbistike*. Beograd: Institut za političke studije.

(Subotić 2010)

(Subotić 2010, 256)

Mearsheimer, John J. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company.

(Mearsheimer 2001)

Два или три аутора

Презиме, име, и име презиме. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Stojanović, Đorđe, i Živojin Đurić. 2012. *Anatomija savremene države*. Beograd: Institut za političke studije.

(Stojanović i Đurić 2012)

Pollitt Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

(Pollitt, Birchall, and Putman 1998)

Четири и више аутора

Презиме, име, име и презиме, име и презиме, и име презиме. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Milislavljević, Bojan, Saša Varinac, Aleksandra Litričin, Andrijana Jovanović, i Branimir Blagojević. 2017. *Komentar Zakona o javno-privatnom partnerstvu i koncesijama: prema stanju zakonodavstva od 7. januara 2017. godine*. Beograd: Službeni glasnik; Pravni fakultet.

(Milislavljević i dr. 2017)

Уредник/приређивач/преводиоцац уместо аутора

Након навођења имена, ставити зарез, па након тога одговарајућу скраћеницу на језику и писму референце, нпр. „ur.”, „prev.” „prir.”, „ed.”, „eds.”

Kaltwasser, Cristobal Rovira, Paul Taggart, Paulina Ochoa Espejo, and Pierre Ostigoy, eds. 2017. *The Oxford Handbook of Populism*. New York: Oxford University Press.

(Kaltwasser *et al.* 2017)

Lazarević, Andrijana, i Dušan Radujko, prir. 2023. *Arčibald Rajs: Život, reč, nasleđe*. Beograd: Institut za političke studije.

(Lazarević i Radujko 2023)

Поглавље у зборнику

Презиме, име. Година издања. „Наслов поглавља.” У *Наслов*, ур. име презиме, број страна на којима се налази поглавље. Место издања: издавач.

Stepić, Milimir. 2015. „Pozicija Srbije pred početak Velikog rata sa stanovišta Prvog i Drugog zakona geopolitike.” U *Srbija i geopolitičke prilike u Evropi 1914. godine*, ur. Milimir Stepić i Ljubodrag P. Ristić, 55–78. Lajkovac: Gradska biblioteka; Beograd: Institut za političke studije. (Stepić 2015)

Lošonc, Alpar. 2019. “Discursive dependence of politics with the confrontation between republicanism and neoliberalism.” In *Discourse and Politics*, eds. Dejana M. Vukasović and Petar Matić, 23–46. Belgrade: Institute for Political Studies. (Lošonc 2019)

Чланак у научном часопису

Чланак у редовном броју

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” *Наслов часописа* волумен (број): број страна на којима се налази чланак. DOI број.

Arsić, Katarina. 2024. „Ugovor o zabrani nuklearnog oružja – položaj, primena i značaj.” *Srpska politička misao* 89 (4): 47–68. DOI: 10.5937/spm86-51046

(Arsić 2024, 49–52)

Ellwood, David W. 2018. “Will Brexit Make or Break Great Britain?” *Serbian Political Thought* 18 (2): 5–14. DOI: 10.22182/spt.18212018.1

(Ellwood 2018, 11)

Чланак у дневним новинама или периодичним часописима

Наведен је аутор

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” *Назив новине или часописа* годиште: број стране на којој се налази чланак.

Avakumović, Marijana. 2019. „Platni razredi – 2021. godine.” *Politika*, 8. decembar: 9.

(Avakumović 2019)

Није наведен аутор

Назив новине или часописа. Година издања. „Наслов чланка.” Годиште: број стране на којој се налази чланак.

New York Times. 2002. “In Texas, Ad Heats Up Race for Governor.” July 30, 2002.

(*New York Times* 2002)

Референца са корпоративним аутором

Назив аутора [акроним, по потреби]. Година издања. *Наслов издања*. Место издања: издавач.

Ministarstvo za evropske integracije Republike Srbije [MEIRS]. 2018. *Vodič za korišćenje EU fondova u Srbiji*. Beograd: Ministarstvo za evropske integracije Republike Srbije. (Ministarstvo za evropske integracije Republike Srbije [MEIRS] 2018) – *прво навођење*

(MEIRS 2018) – *свако следеће навођење*

International Organization for Standardization [ISO]. 2019. *Moving from ISO 9001:2008 to ISO 9001:2015*. Geneva: International Organization for Standardization.

(International Organization for Standardization [ISO] 2019) – *прво навођење*

(ISO 2019) – *свако следеће навођење*

Правни акти

У библиографској парентези навести члан, став и тачку или параграф коришћењем скраћеница „чл.“, „ст.“, „т.“, „Art.“, „para.“ и сл.

Устави и закони

Назив акта [акроним, по потреби], „Назив службеног гласила“ и број, или интернет адреса и датум последњег приступа.

Ustav Republike Srbije, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 98/06.

(Ustav Republike Srbije 2006, čl. 33)

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja [ZOSOV], „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 88/2017, 27/2018 – dr. zakon, 10/2019 i 27/2018 – dr. zakon.

(ZOSOV 2019, čl. 17, st. 4)

An Act to make provision for and in connection with offences relating to offensive weapons [Offensive Weapons Act], 16th May 2019, www.legislation.gov.uk/ukpga/2019/17/pdfs/ukpga_20190017_en.pdf, last accessed 20 December 2019.

(Offensive Weapons Act 2019)

Извори са интернета

Презиме, име или назив корпоративног аутора [акроним]. Година објављивања или н.д. – ако не може да се утврди година објављивања. „Наслов секције или стране унутар сајта.“ *Назив сајта*. Датум креирања, модификовања или последњег

приступа страници, ако не може да се утврди на основу извора. Интернет адреса.

Bilefsky, Dan, and Ian Austen. 2019. "Trudeau Re-election Reveals Intensified Divisions in Canada." *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2019/10/22/world/canada/trudeau-re-elected.html>.

(Bilefsky and Austen 2019)

Institut za političke studije [IPS]. n.d. „Predavanje dr Fridriha Romiga.” *Institut za političke studije*. Poslednji pristup 10. oktobar 2018. <http://www.ips.ac.rs/rs/news/predavanje-dr-fridriha-romiga/>.

(Institut za političke studije [IPS], n.d.) – *prvo navoђење*

(IPS, n.d.) – *свако следеће навођење*

Tanjug. 2019. „Evropska svemirska agencija povećava fondove.” 28. novembar 2019. <http://www.tanjug.rs/full-view1.aspx?izb=522182>.

(Tanjug 2019)

Посебни случајеви навођења референци

Навођење другог и сваког следећег издања

Презиме, име. Година издања. *Наслов*, напомена о издању. Место издања: издавач.

Gaćinović, Radoslav. 2018. *Mlada Bosna*, drugo dopunjeno i izmenjeno izdanje. Beograd: Evro Book.

Више референци истог аутора

1) *Исти аутор, различите године* – Ређати према години издања, почевши од најраније.

Stepić, Milomir. 2012. „Srbija kao regionalna država: reintegracioni geopolitički pristup.” *Nacionalni interes* 14 (2): 9–39. DOI: 10.22182/ni.1422012.1.

Stepić, Milomir. 2015. „Pozicija Srbije pred početak Velikog rata sa stanovišta Prvog i Drugog zakona geopolitike.” U *Srbija i geopolitičke prilike u Evropi 1914. godine*, ur. Milomir Stepić i Ljubodrag P. Ristić, 55–78. Lajkovac: Gradska biblioteka; Beograd: Institut za političke studije.

2) *Исти аутор, иста година* – Ређати према азбучном или абecedном редоследу почетног слова назива референце. Поред године објављивања ставити почетна слова азбуке или абецедe која се користе и у библиографској парентези.

Gaćinović, Radoslav. 2018a. „Vojna neutralnost i budućnost Srbije.” *Politika nacionalne bezbednosti* 14 (1): 23–38. doi: 10.22182/pnb.1412018.2.

Gaćinović, Radoslav. 2018b. *Mlada Bosna*, drugo dopunjeno i izmenjeno izdanje. Beograd: Evro Book.

(Gaćinović 2018a, 25), (Gaćinović 2018b)

3) *Исти аутор као самостални аутор и као коаутор* – Прво навести референце у којима је самостални аутор, а затим оне у којима је коаутор.

Stojanović, Đorđe. 2016. „Postmodernizam u društvenim naukama: stanje paradigme.” U „Postmodernizacija srpske nauke: politika postmoderne / politika posle postmoderne”, ur. Đorđe Stojanović i Miško Šuvaković, posebno izdanje, *Srpska politička misao*: 5–35. DOI: 10.22182/spm.specijal2016.1.

Stojanović, Đorđe, i Živojin Đurić. 2012. *Anatomija savremene države*. Beograd: Institut za političke studije.

4) *Исти аутор као први коаутор у више различитих референци* – Ређати према азбучном или абecedном редоследу презимена другог коаутора.

Pollitt, Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

Pollitt, Christopher, Colin Talbot, Janice Caulfield, and Amanda Smullen. 2005. *Agencies: How Governments do Things Through Semi-Autonomous Organizations*. New York: Palgrave Macmillan.

Посебни случајеви навођења библиографске парентезе

Изузеци од навођења библиографске парентезе на крају реченице

1) *Навођење презимена аутора у оквиру реченице* – Презиме на латиничном писму и годину издања ставити у заграду након навођења презимена као интегралног дела реченице, а број стране на крају реченице у заграду.

Према мишљењу Суботића (Subotić 2010), „...” (30).

„Бокслер (Bochsler 2018) у својој књизи тврди...”

2) *Навођење исте референце више пута у једном пасусу* – Ако се наводи иста страна или опсег страна, унети библиографску парентезу приликом последњег навођења или на крају пасуса пре интерпункцијског знака. Ако се наводе различите стране, референцу навести приликом првог позивања на одређену страну, а затим до краја пасуса у заграду стављати само различите бројеве страна.

Не користити „исто”, „*ibid*”, или „*op. cit.*” за вишеструко навођење референце.

Навођење израза „видети”, „упоредити” и сл.

Изразе унети у библиографску парентезу на ћириличном писму.

(видети Knežević 2014, 153)

(Stepić 2015; упоредити Knežević 2014)

Секундарна референца

У библиографској парентези прво навести презиме аутора, годину и број стране примарне референце, затим „цитирано у:” и презиме аутора, годину и број стране секундарне референце. У списку референци навести само секундарну референцу.

„Том приликом неолиберализам се од стране највећег броја његових протагониста најчешће одређује као политика слободног тржишта која охрабрује приватне фирме и побољшава избор потрошачима, разарајући при том ’неспособну, бирократску и паразитску владу која никада не може урадити ништа добро, без обзира на њене добре намере’” (Chomsky 1999, 7 цитирано у: Đurić i Stojadinović 2018, 47).

Đurić, Živojin, i Miša Stojadinović. 2018. „Država i neoliberalni modeli urušavanja nacionalnih političkih institucija.” *Srpska politička misao* 62 (4): 41–57. DOI:10.22182/spm.6242018.2.

Иста библиографска парентеза, више референци

1) *Различити аутори* – Референце одвојити тачком и зарезом.

(Stepić 2015, 61; Knežević 2014, 158)

2) *Исти аутор, различите године* – Навести презиме аутора, а затим године издања различитих референци по редоследу од најраније до најновије и одвојити их зарезом, односно тачком и зарезом када се наводи број страна.

(Stepić 2012, 2015) ili (Stepić 2012, 30; 2015, 69)

3) *Различити аутори, исто презиме* – Иницијал имена. Презиме аутора. Година издања.

(D. Subotić 2010, 97), (M. Subotić 2010, 302)

Subotić, Dragan. 2010. „Novi javni menadžment u političkom sistemu Srbije.” *Politička revija* 23 (1): 91–114. DOI: 10.22182/pr.2312010.5.

Subotić, Momčilo. 2010. „Vojvodina u političkom sistemu Srbije.” *Politička revija* 23 (1): 289–310. DOI: 10.22182/pr.2312010.15.

ФОРМАТИРАЊЕ ТЕКСТА

Опште смернице о обради текста

Текст рада обрадити у програму *Word*, на следећи начин:

- величина странице: А4;
- маргине: *Normal* 2,54 cm;
- текст писати курентом (обичним словима), осим ако није другачије предвиђено;
- проред између редова у тексту: 1,5;
- проред између редова у фуснотама: 1;
- величина слова у наслову: 14 pt;
- величина слова у поднасловима: 12 pt;
- величина слова у тексту: 12 pt;
- величина слова у фуснотама: 10 pt;
- величина слова за табеле, графиконе и слике: 10 pt;
- увлачење првог реда пасуса: 1,27 cm (опција: *Paragraph/Special/First line*);
- поравнање текста: *Justify*;
- боја текста: *Automatic*;
- нумерација страна: арапски бројеви у доњем десном углу;
- не преламати речи ручно уношењем цртица за наставак речи у наредном реду;
- сачувати рад у формату .doc.

Форматирање научног чланка

Научни чланак форматирати на следећи начин:

Име и презиме првог аутора*

* Фуснота: Имејл-адреса аутора: Препоручује се навођење институционалне имејл-адресе аутора. ORCID:

Установа запослења

Име и презиме другог аутора**

** Фуснота: Имејл-адреса аутора: Препоручује се навођење институционалне имејл-адресе аутора. ORCID:

Установа запослења

НАСЛОВ РАДА ***

*** Фуснота: по потреби, навести један од следећих (или сличних) података: 1) назив и број пројекта у оквиру кога је чланак написан; 2) да је рад претходно изложен на научном скупу у виду усменог саопштења под истим или сличним називом 3) исказ захвалности.

Сажетак

Сажетак, обима од 100 до 250 речи, садржи предмет, циљ, коришћени теоријско-методолошки приступ, резултате и закључке рада.

Кључне речи: Испод текста сажетка навести од пет до десет **кључних речи**. Кључне речи писати курентом и једну од друге одвојити зарезом.

У тексту је могуће користити највише три нивоа поднаслова. **Поднаслов** навести без нумерације, на следећи начин:

ПОДНАСЛОВ ПРВОГ НИВОА

Поднаслов другог нивоа

Поднаслов трећег нивоа

Табеле, графиконе и слике уносити на следећи начин:

- изнад табеле/графикона/слике централним поравнањем написати: Табела/Графикон/Слика, редни број и назив;
- испод табеле/графикона/слике централним поравнањем навести извор на следећи начин: 1) уколико су табела/графикон/слика преузети, написати *Извор:* и навести референцу на исти начин као што се наводи у библиографској парентези; 2) уколико нису преузети, написати *Извор:* Обрада аутора.

Референце наводити у тексту према *Начину цитирања*.

Фусноте користити искључиво за давање напомена или ширих објашњења.

РЕФЕРЕНЦЕ

Списак референци навести након текста рада, а пре резимеа, на следећи начин:

- навести референце на латиници и страним језицима по абecedном реду;
- прву линију сваке референце поравнати на левој маргини, а остале увући за 1,27 cm, користећи опцију *Paragraph/Special/Hanging*;
- све референце наводити заједно, без издвојених делова за правне акте или архивску грађу;
- референце не нумерисати;
- наводити искључиво оне референце које су коришћене у тексту.

Након списка референци навести име и презиме аутора, наслов рада и резиме на енглеском језику на следећи начин:

First Author*

* Footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended. ORCID:

Affiliation

Second Author**

** Footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended. ORCID:

Affiliation

TITLE***

*** Footnote: if necessary, specify one of the following (or similar) data: 1) the name and number of the project; 2) the proceeding where the manuscript was presented under the same or similar title; 3) statements of gratitude.

Resume

Резиме, обима до 1/10 дужине чланка, садржи резултате и закључке рада који су образложени опширније него у сажетку.

Keywords: Кључне речи писати курентом и једну од друге одвојити зарезом.

Уколико је рад написан на страном језику, након списка референци, име и презиме аутора, наслов, резиме и кључне речи навести на српском језику.

Форматирање осврта

Осврт форматирати на исти начин као научни чланак, без навођења сажетка, кључних речи, резимеа и насловница књига.

Форматирање приказа

Текст приказа поделити у две колоне. Приказ књиге форматирати на следећи начин:

*Име и презиме аутора**

* Фуснота: Имејл-адреса аутора: Препоручује се навођење институционалне имејл-адресе аутора. ORCID:

Установа запослења

НАСЛОВ ПРИКАЗА**

** Фуснота: по потреби, навести један од следећих (или сличних) података: 1) назив и број пројекта у оквиру кога је чланак написан; 2) да је рад претходно изложен на

научном скупу у виду усменог саопштења под истим или сличним називом 3) исказ захвалности.

Испод наслова **поставити слику предње корице;**

Испод слике предње корице навести податке о књизи према следећем правилу:

Име и презиме. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач, број страна.

Текст приказа обрадити у складу са општим смерницама о обради текста.

Детаљно упутство о цитирању и форматирању можете пронаћи на интернет презентацији часописа: <https://www.ips.ac.rs/uputstvo-za-autore.php?id=5>.

AUTHOR GUIDELINES

The academic journal *The Policy of National Security* publishes articles that result from the latest theoretical and empirical research in the field of political science. Authors should refer mainly to the results of scientific research published in academic journals, primarily in political science journals.

Manuscripts should be submitted in Serbian (Cyrillic script) with a mandatory English translation or in English.

The journal is published three times a year. The deadlines for submitting the manuscripts are February 1st, June 1st, and October 1st.

Two consecutive issues cannot contain articles written by the same author, whether single-authored or co-authored.

Papers are submitted to the Editorial Board by uploading them to the CEON platform using the following link: <https://aseestant.ceon.rs/index.php/pnb/login>.

Authors are obliged to submit a signed and scanned Statement of Authorship when submitting their works. The declaration form can be downloaded from the journal's website: **<https://www.ips.ac.rs/uputstvo-za-autore.php?id=5>**.

If authors submit a manuscript in Serbian with a mandatory English translation, they must submit a signed and scanned Statement of Identity of the Serbian and English versions of the manuscript. The statement form can be downloaded from the journal's website: **<https://www.ips.ac.rs/uputstvo-za-autore.php?id=5>**.

All submitted manuscripts are checked for plagiarism or auto-plagiarism. Various forms of chat boxes and other artificial intelligence software cannot be (co)authors of the papers under consideration. These tools can only be used for stylistic language editing, not for writing sections of the paper, and authors who use them are obliged to specify the purpose of using such tools at the point where they are used.

Authors are required to provide their ORCID numbers along with their (preferably) institutional email addresses, which they include in the manuscript text in a footnote alongside their names and surnames.

Research articles can have up to 40,000 characters with spaces, including footnotes. When counting the characters, leave out the reference list. Exceptionally, a monographic study can be larger in scope in accordance with the provisions of *the Rulebook on procedure, method of evaluation, and quantitative presentation of scientific research results*.

Reviews can have up to 15,000 characters with spaces.

Book reviews can have up to 10,000 characters with spaces.

CITING AND REFERENCING

The journal *The Policy of National Security* uses a partially modified Chicago style of citation (17th edition of the *Chicago Manual of Style*), which implies specifying bibliographic parentheses (brackets) according to the author-date system in the text, as well as a list of references with full bibliographic data after the text of the paper.

Data in bibliographic parentheses and the list of references should be written in **Latin script**.

Below are the rules and examples for citing the bibliographic information in the reference list and the text. For each type of source, a citation rule is given first, followed by an example of citation in the reference list and bibliographic parentheses.

The bibliographic parenthesis is usually set off at the end of the sentence, before the punctuation mark. It contains the author's surname, the year of publication, and page numbers pointing to a specifically contextual page or range of pages, as in the following example: (Mearsheimer 2001, 15–17).

Books

Books with one author

Surname, Name. Year of publication. *Title*. Place of publication: Publisher.

Mearsheimer, John J. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company.

(Mearsheimer 2001)

Books with two or three authors

Surname, Name, and Name Surname. Year of publication. *Title*. Place of publication: Publisher.

Brady, Henry E., and David Collier. 2010. *Rethinking Social Inquiry: Diverse Tools, Shared Standards*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.

(Brady and Collier 2010, 211)

Pollitt, Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

(Pollitt, Birchall and Putman 1998)

Books with four or more authors

Surname, Name, Name and Surname, Name and Surname, and Name and Surname. Year of publication. *Title*. Place of publication: Publisher.

Pollitt, Christopher, Colin Talbot, Janice Caulfield, and Amanda Smullen [Pollitt *et al.*]. 2005. *Agencies: How Governments do Things Through Semi-Autonomous Organizations*. New York: Palgrave Macmillan.

(Pollitt *et al.* 2005)

Editor(s) or translator(s) in place of the author(s)

Surname, Name, Name and Surname, ed. Year of publication. *Title*. Place of publication: Publisher.

Kaltwasser, Cristobal Rovira, Paul Taggart, Paulina Ochoa Espejo, and Pierre Ostigoy [Kaltwasser *et al.*], eds. 2017. *The Oxford Handbook of Populism*. New York: Oxford University Press.

(Kaltwasser *et al.* 2017)

Chapter in an edited book

Surname, Name. Year of publication. “Title of the chapter.” In *Title*, ed. Name Surname, pages range. Place of publication: Publisher.

Lošonc, Alpar. 2019. “Discursive dependence of politics with the confrontation between republicanism and neoliberalism.” In *Discourse and Politics*, eds. Dejana M. Vukasović and Petar Matić, 23–46. Belgrade: Institute for Political Studies.

(Lošonc 2019)

Journal Articles

Regular issue

Surname, Name. Year of publication. "Title of the article." *Journal* Volume, if available (issue): page range. DOI.

Ellwood, David W. 2018. "Will Brexit Make or Break Great Britain?" *Serbian Political Thought* 18 (2): 5–14. DOI: 10.22182/spt.18212018.1.
(Ellwood 2018)

Newspapers and magazines

Signed articles

Surname, Name. Year of publication. "Title of the article." *Newspaper/Magazine* Date: page range.

Clark, Phil. 2018. "Rwanda's Recovery: When Remembrance is Official Policy." *Foreign Affairs*, January/February 2018: 35–41.
(Clark 2018)

Unsigned articles

Title of the newspaper/magazine. Year of publication. "Title of the article." Date: page range.

New York Times. 2002. "In Texas, Ad Heats Up Race for Governor." July 30, 2002.
(*New York Times* 2002)

Corporate Author

Name of the corporate author [acronym if needed]. Year of publication. *Title of the publication.* Place of publication: Publisher.

International Organization for Standardization [ISO]. 2019. *Moving from ISO 9001:2008 to ISO 9001:2015.* Geneva: International Organization for Standardization.
(International Organization for Standardization [ISO] 2019) – *The first in-text citation*
(ISO 2019) – *Second and all subsequent citations*

Legal and Public Documents

Sections, articles, or paragraphs can be cited in the parentheses. They should be appropriately abbreviated.

Constitutions and laws

The title of the legislative act [acronym if needed], “Official Gazette of the state” and the number of the official gazette, or the webpage and the date of last access.

The Constitution of the Republic of Serbia, “Official Gazette of the Republic of Serbia”, No. 98/06.

(The Constitution of the Republic of Serbia, Art. 33)

The Law on Foreign Affairs [LFA], “Official Gazette of the Republic of Serbia”, No. 116/2007, 126/2007, and 41/2009.

(LFA 2009, Art. 17)

Succession Act [SA], “Official Gazette of the Republic of Croatia”, No. 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, and 33/15 and 14/19.

(SA 2019, Art. 3)

An Act to make provision for and in connection with offences relating to offensive weapons [Offensive Weapons Act], 16th May 2019, www.legislation.gov.uk/ukpga/2019/17/pdfs/ukpga_20190017_en.pdf, last accessed 20 December 2019.

(Offensive Weapons Act 2019)

Legislative acts of the European Union

The title of the legislative act, the number of the official gazette, the publication date, and the number of the page in the same format as on the *EUR-lex* website: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>.

Regulation (EU) No 182/2011 of the European Parliament and of the Council of 16 February 2011 laying down the rules and general principles concerning mechanisms for control by Member States of the Commission’s exercise of implementing powers, OJ L 55, 28.2.2011, p. 13–18.

(Regulation 182/2011, Art. 3)

Web sources

Surname, Name, or name of the corporate author [acronym]. Year of publication or n.d. – if the year of publication cannot be determined. “The name of the web page.” *The name of the website*. Date of creation, modification, or the last access to the web page, if the date cannot be determined from the source. URL.

Bilefsky, Dan, and Ian Austen. 2019. “Trudeau Re-election Reveals Intensified Divisions in Canada.” *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2019/10/22/world/canada/trudeau-re-elected.html>.

(Bilefsky and Austen 2019)

Institute for Political Studies [IPS], n.d. “The 5th International Economic Forum on Reform, Transition and Growth.” *Institute for Political Studies*. Last accessed 7 December 2019. <http://www.ips.ac.rs/en/news/the-5th-international-economic-forum-on-reform-transition-and-growth/>.

(Institute for Political Studies [IPS] n.d.) – *First in-text citation*

(IPS n.d.) – *Second and every subsequent citation*

Associated Press [AP]. 2019. “AP to present VoteCast results at AAPOR pooling conference.” May 14, 2019. <https://www.ap.org/press-releases/2019/ap-to-present-votecast-results-at-aapor-polling-conference>.

(AP 2019)

Special cases of referencing

Citing editions other than the first

Surname, Name. Year of publication. *Title*, edition number. Place of publication: Publisher.

Bull, Hedley. 2012. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, 4th edition. New York: Columbia University Press.

(Bull 2012)

Multiple sources of the same author

1) *Multiple sources by the same author* should be arranged chronologically by year of publication in ascending order.

Mearsheimer, John J. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company.

Mearsheimer, John J. 2010. “The Gathering Storm: China’s Challenge to US Power in Asia.” *The Chinese Journal of International Politics* 3 (4): 381–396. DOI: 10.1093/cjip/poq016.

2) *Multiple sources by the same author from the same year* should be alphabetized by title, with lowercase letters attached to the year. Those letters should be used in parenthetical citations as well.

Walt, Stephen M. 2018a. *The Hell of Good Intentions: America’s Foreign Policy Elite and the Decline of U.S. Primacy*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

(Walt 2018a)

Walt, Stephen M. 2018b. “Rising Powers and the Risk of War: A Realist View of Sino-American Relations.” In *Will China’s Rise be Peaceful: Security, Stability and Legitimacy*, ed. Asle Toje. 13–32. New York: Oxford University Press.

(Walt 2018b)

3) *Single-authored sources precede multiauthored sources beginning with the same surname* or written by the same person.

Pollitt, Christopher. 2001. "Clarifying convergence. Striking similarities and durable differences in public management reform." *Public Management Review* 3 (4): 471–492. DOI: 10.1080/14616670110071847.

Pollit, Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

4) *Multiauthored sources with the same name and surname* as the first author should continue to be alphabetized by the second author's surname.

Pollitt Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

Pollitt Christopher, Colin Talbot, Janice Caulfield, and Amanda Smullen. 2005. *Agencies: How Governments do Things Through Semi-Autonomous Organizations*. New York: Palgrave Macmillan.

Special cases of parenthetical citation

Exceptions to the rule of placing the parenthetical citation at the end of a sentence

1) If the *author is mentioned in the text*, even if used in a possessive form, the year must follow in parenthesis, and page numbers should be put in the brackets at the end of the sentence.

For the assessment, see Kaltwasser *et al.* (2017) ... (112).

According to Ellwood (2018) ... (7).

2) When *quoting directly*, if the name of the author precedes the quotation, the year and page numbers must follow in parenthesis.

Mearsheimer (2001, 28) claims that: "...".

3) When *using the same source multiple times in one paragraph*, the parenthetical citation should be placed either after the last reference (or at the end of the paragraph, preceding the final period) if the same page (or page range) is cited more than once, or at the first reference, whereas the subsequent citations should only include page numbers.

Do not use *ibid* or *op. cit.* with repeated citations.

Using brief phrases such as "see", "compare" etc.

Those phrases should be enclosed within the parenthesis.

(see: Ellwood 2018)

Using secondary source

When using a secondary source, the original source should be cited in parenthesis, followed by “quoted/cited in” and the secondary source. The reference list should only include the secondary source.

“Its authority was greatly expanded by the constitutional revision of 1988, and the Court of Arbitration can now be regarded as a ‘genuine constitutional court’” (De Winter and Dumont 2009, 109 cited in: Lijphart 2012, 39–40).

Lijphart, Arend. 2012. *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, 2nd edition. New Haven & London: Yale University Press.

Multiple sources within the same parentheses

1) When *multiple sources* are cited, they should be separated by semicolons.

(Mearsheimer 2001, 34; Ellwood 2018, 7)

2) When *multiple sources by the same author*, but published in different years are cited, the name of the author is cited only the first time. The different years are separated by commas or by semicolons where page numbers are cited.

(Mearsheimer 2001, 2010) or (Mearsheimer 2001, 15–17; 2010, 390)

3) When *different authors share the same surname*, include the first initial in the parenthesis.

(M. Chiti 2004, 40), (E. Chiti 2004, 223)

Chiti, Edoardo. 2004. “Administrative Proceedings Involving European Agencies.” *Law and Contemporary Problems* 68 (1): 219–236.

Chiti, Mario. 2004. “Forms of European Administrative Action.” *Law and Contemporary Problems* 68 (1): 37–57.

TEXT FORMATTING

General guidelines for writing the manuscript

The manuscript should be written in Word, in the following manner:

- Paper size: A4;
- Margins: Normal 2.54 cm;
- Use Times New Roman font (plain letters) to write the text, unless specified otherwise;

- Line spacing: 1.5;
- Footnote line spacing: 1;
- Title font size: 14 pt;
- Subtitles font size: 12 pt;
- Text font size: 12 pt;
- Footnote font size: 10 pt;
- Tables, charts and figures font size: 10 pt;
- Use Paragraph/Special/First line at 1.27 cm;
- Text alignment: Justify;
- Font color: Automatic;
- Page numbering: Arabian numerals in lower right corner;
- Do not break the words manually by inserting hyphens to continue the word in the next line;
- Save the manuscript in the .doc format.

Research article manuscript preparation

The manuscript should be prepared in the following manner:

*Name and surname of the first author**

* Footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended. ORCID:

Affiliation

*Name and surname of the second author***

** Footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended. ORCID:

Affiliation

TITLE OF THE PAPER***

*** Footnote: if necessary, specify one of the following (or similar) data: 1) the name and number of the project; 2) the proceeding where the manuscript was presented under the same or similar title; 3) statements of gratitude.

Abstract

Abstract, within 100–250 words range, contains the subject, aim, theoretical and methodological approach, results and conclusions of the paper.

Keywords: Below the abstract, five to ten **key words** should be written. Key words should be written in roman font and separated by commas.

The manuscript can have maximally three levels of subtitles. **Subtitles** should not be numbered. They should be used in the following manner:

FIRST LEVEL SUBTITLE

Second level subtitle

Third level subtitle

Tables, charts, and figures should be inserted in the following manner:

- Above the table/chart/figure, center the name of the Table, Chart or Figure, an Arabic numeral, and the title in Times New Roman font;
- Below the table/chart/figure, the source should be cited in the following manner: 1) if the table/chart/figure is taken from another source, write down *Source:* and include the parenthetical citation information of the source; or 2) if the table/chart/figure is not taken from another source, write down *Source: Author.*

Use in-text references according to *Citing and referencing*.

Use the footnotes solely to provide remarks or broader explanations.

REFERENCES

References should be listed after the text of the paper, before the Resume in the following manner:

- the first line of each reference should be left indented, and the remaining lines should be placed as hanging by 1.27 cm using the option Paragraph/Special/Hanging;
- all the references should be listed together, without separating legal acts of archives;
- the references should not be numbered;
- list only the references used in the text.

After the reference list, write the name and surname of the author, the title of the paper and resume in Serbian in the following manner:

Име и презиме првог аутора*

* Фуснота: Имејл-адреса аутора: Препоручује се навођење институционалне имејл-адресе аутора. ORCID:

Установна запослења

Име и презиме другог аутора**

** Фуснота: Имејл-адреса аутора: Препоручује се навођење институционалне имејл-адресе аутора. ORCID:

Установна запослења

НАСЛОВ РАДА***

*** Фуснота: по потреби, навести један од следећих (или сличних) података: 1) назив и број пројекта у оквиру кога је чланак написан; 2) да је рад претходно изложен на научном скупу у виду усменог саопштења под истим или сличним називом 3) исказ захвалности.

Резиме

Resume (Резиме) up to 1/10 length of the paper contains the results and conclusions of the paper which are presented in greater scope than in the abstract.

Keywords (Кључне речи): Keywords should be written in Times New Roman font and separated by commas.

Review preparation

A review should be prepared in the same manner as the research article, but leaving out the abstract, keywords, resume, or book cover.

Book review preparation

When writing book reviews, split the text into **two columns**. Book reviews should be prepared in the following manner:

<p><i>Name and surname of the author*</i></p> <p>* In the footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended. ORCID:</p> <p><i>Affiliation</i></p> <p>TITLE OF THE BOOK REVIEW***</p> <p>*** Footnote: if necessary, specify one of the following (or similar) data: 1) the name and number of the project; 2) the proceeding where the manuscript was presented</p>	<p>under the same or similar title; 3) statements of gratitude.</p> <p>Below the title place the image of the front cover;</p> <p>Below the image of the front cover list the book details according to the following rule:</p> <p>Name and surname of the author. Year of publication. <i>Title of the book</i>. Place of publication: Publisher, total number of pages.</p> <p>The text of the book review should be prepared following the guidelines of the research article preparation.</p>
---	---

Detailed guidelines for referencing and formatting manuscripts are available at: <https://www.ips.ac.rs/uputstvo-za-autore.php?id=5>.

УПУТСТВО РЕЦЕНЗЕНТИМА

Улога рецензента је да доприносе очувању високог квалитета нашег часописа. Радови подлежу двострукој рецензији, а рецензије су анонимне у оба смера.

Захтев за израду рецензије достављају се преко СЦИИндекс Асистент система. Рок за прихватање/одбијање рецензирања је седам дана од пријема захтева, а за саму израду рецензије две недеље од пријема захтева. Садржај рецензије је поверљив, те се не сме откривати особама које нису у уредништву часописа. Уколико рецензент у било ком тренутку схвати да постоји било који вид конфликта интереса у вези са радом који треба да рецензира потребно је да о томе што пре обавести редакцију.

Приликом рецензије рукописа, рецензент треба да попуни рецензентски лист у прилогу.

Назив рада:

Актуелност, друштвени и научни значај разматране теме:

У којој мери је аутор јасно назначио теоријски, методолошки приступ у раду:

Да ли је рад заснован на савременој и релевантној литератури, посебно у којој мери је аутор користио најновије резултате објављене у научним часописима и зборницима (посебно часописи и зборници из политикологије).

Научни и друштвени допринос рада. Општи коментар о квалитету рада:

Ваша сугестија аутору за побољшање квалитета рада, ако је потребно:

Молимо Вас да одаберете једну од препорука за категоризацију рада:

1. Оригинални научни рад
2. Прегледни рад
3. Научна критика, полемика и осврти

Молимо Вас да одаберете једну од препорука о публикавању овог рада:

1. Објавити без измена
2. Објавити уз мале измене
3. Након корекције, рад послати на нови круг рецензије
4. Одбити

Додатни коментари за уредника који се тичу етичких (плагијаризам, превара, итд.) или неких других аспеката рада, а који ће уреднику помоћи у доношењу коначне одлуке о даљем статусу рада.

Датум оцене рада:

Име, презиме и научно звање рецензента:

Приликом израде рецензија, забрањена је употреба Chat box-ова и других софтвера вештачке интелигенције.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

351.862/.863(497.11)

ПОЛИТИКА националне безбедности = The Policy of
National Security / главни и одговорни уредник Марија Ђорић.
– Год. 5, бр. 5 (2013)- . - Београд : Институт за политичке
студије, 2013- (Инђија : Комазец). - 24 cm

Доступно и на: <https://www.ips.ac.rs/casopis.php?id=5>.

- Три пута годишње.

- Преузима нумерацију зборника “Србија”. -

Друго издање на другом медијуму:

Политика националне безбедности (Online) = ISSN 3042-3252

ISSN 2334-959X = Политика националне безбедности

COBISS.SR-ID 203583500